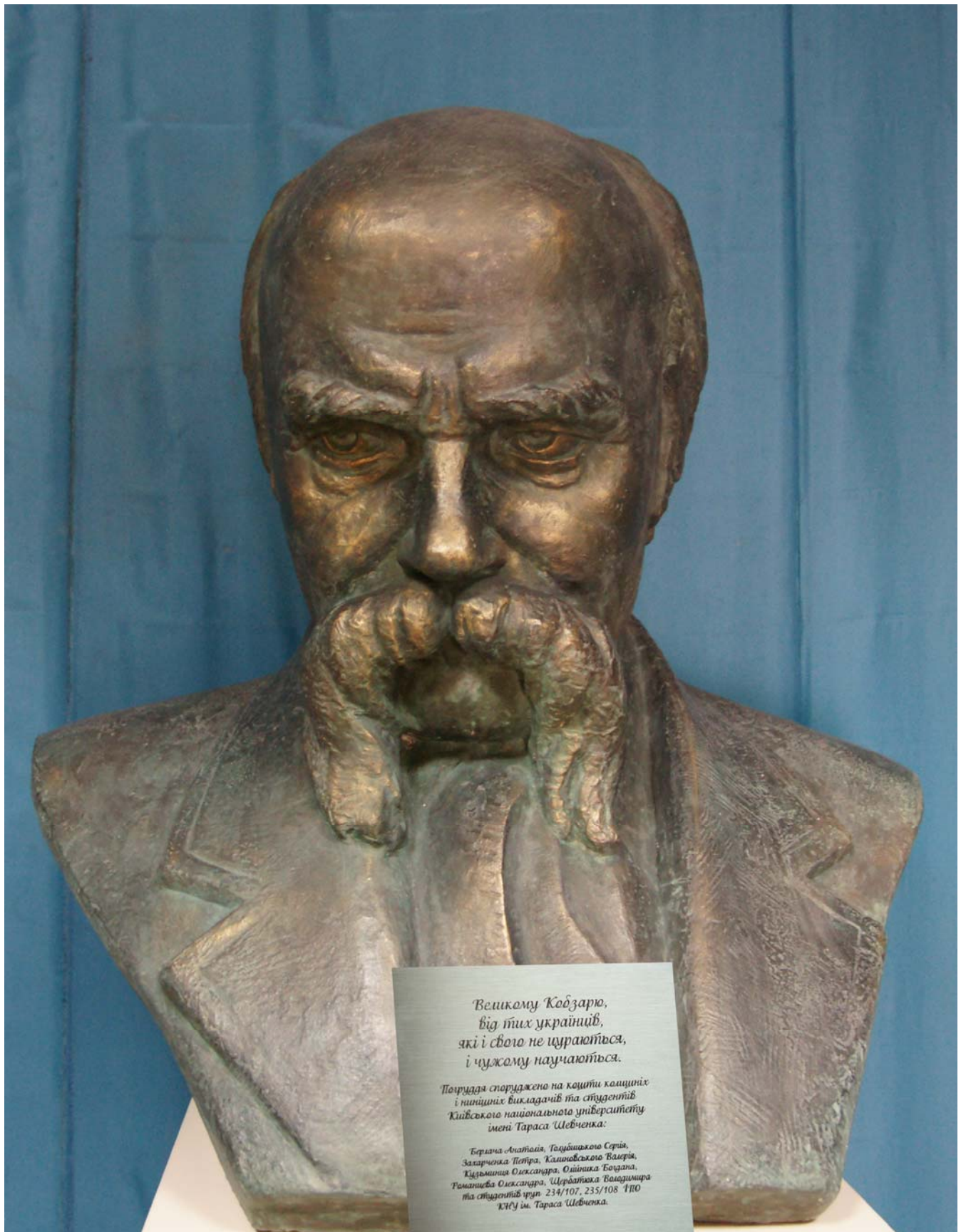

ДОБРИДЕНЬ

№ 26-27. 2011-2012

Лисянський
часопис

Великому Кобзарю,
від тих українців,
які і свого не цураються,
і чужому навчаються.

Потурбодя споруджено на кошти колегії
і нинішніх викладачів та студентів
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка:

Березна Анастасія, Голубицького Сергій,
Завариченко Петро, Килинського Валерія,
Кудимович Олександр, Олійника Богдана,
Романив Олександр, Шердатовська Володимир
та студентів груп 234/107, 235/108 ТПО
ХНУ ім. Тараса Шевченка.

Бюст Тараса Шевченка у Лисянському районному державному історичному музеї, встановлений 17 травня 2011 р. на кошти випускників та студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка до 150-річчя перепоховання поета.

ДОБРИДЕНЬ

Громадсько-політичний, науково-популярний, художній журнал

Заснований у лютому 2000 р.:
реєстраційне посвідчення ЧС-269 від 11. 02. 2000

№ 26–27
2011–2012

З М І С Т

Сьогодення:

Рішення Лисянської селищної ради від 29.09.2011 р. № 12-5/VI «Про присвоєння Шкляру Василю Миколайовичу звання Почесний громадянин селища Лисянка».....	3
Василь Шкляр: «Свій серед своїх...»	3
Гаврилюк О. Фестиваль «Тарасовими шляхами»	4

Сторінка Лисянської районної спілки краєзнавців «Витоки»:

У Київському міському будинку вчителя 23 січня 2012 р. відбувся V (позачерговий) з'їзд Національної спілки краєзнавців України	6
Програма розвитку краєзнавства у Лисянському районі Черкаської області на період до 2018 р.	7
Живуть в народі козацькі традиції	11

Наукові статті та розвідки:

Кузьминець О. Творчість Тараса Шевченка: від збереження історичної пам'яті до національного самовизначення і державної незалежності України	12
Щербатюк В. Висвітлення О. Доценком на сторінках «Літопису Червоної Калини» рейду отамана Ю. Тютюнника (травень–червень 1920 р.)	15
Демиденко О., Бурляй С. Варвинщина в 1917–1921 рр. До 95-ти річчя початку Української революції	17
Березовський О., Березовська О. Ян Данилович – власник Лисянського маєтку	20
Ялинський П. З історії Почапинського та Бужанського цукрових заводів	24

Сторінка молодого дослідника:

Павлюк О. Генеральні підскарбії та Генеральна скарбова канцелярія в контексті дослідження історії України	27
Кузьмин Р. Публіцистична спадщина М.С. Грушевського на шпальтах часопису «Eastern Europe»/«Східна Європа» (1919–1920 рр.)	32

Козацтво Лисянщини:

Гаврилюк О. Письменник В.М. Шкляр – почесний козак Лисянщини	35
Гаврилюк О. Будуємо громадянське суспільство. Єднаємо Україну!	37

Народні промисли:

Березовський О., Березовська О. Гончарство Лисянщини: минуле та сучасність.....	40

З полиць архівів

Захарченко Р. Невідомий документ до історії Лисянки та Коліївщини	44

Некрологи:

Конончук Т. Українська Реконкіста Ніла Зборовська.....	46
Лазуренко В. Ліг колоском на отчому порозі. Уродженець Лисянщини Юрій Вовкотруб – молодий дослідник української історії.....	47
Березовський О. Пам'яті відомого історика, патріарха українського краєзнавства П.Т. Тронька	52
Хроніка подій Лисянщини	53
Поезія Лисянщини	56

Періодичне видання Лисянської районної спілки краєзнавців «Витоки», Лисянської районної ради, Лисянської селищної ради
**З ініціативи Голови Лисянської РДА Черкаської області В. Оникієнка фінансову допомогу на видання журналу
надали: О. Березовський, В. Вознюк, О. Гаврилюк, К. Гладкий, Т. Гнатенко, Ч. Коба, В. Коряк, М. Кравець,
О. Мамай, О. Недоїдок, Ю. Нестеренко, В. Нужденко, В. Оникієнко, М. Труш, В. Щербатюк**

Читайте у наступному номері:

- **Березовський О.** Греко-католики на Лисянщині у другій половині XVIII ст.
- Хроніка подій Лисянщини

Титульна сторінка:

Київський міський будинок учителя, відомий як
будинок Центральної Ради під час
Української революції 1917–1921 рр.

Фото на четвертій сторінці обкладинки:

Урочистості під час проведення фестивалю
«Тарасовими шляхами» у Лисянці
(17 травня 2011 р.)

**Громадсько-політичний, науково-популярний,
художній журнал
«ДОБРИДЕНЬ»
№ 26–27, 2011–2012**

Засновники:

Лисянська районна спілка краєзнавців «Витоки»,
Лисянська районна рада, Лисянська селищна рада

Редактор:

О.М. Березовський

Редакційна колегія:

О. Березовська, О. Березовський, М. Демчук,
В. Діженко, В. Костенко, М. Лаврега,
Ю. Нестеренко, С. Ткаченко, В. Щербатюк

Наукова редакція:

В. Щербатюк

Літературна редакція:

О. Березовська

Відповідальна за випуск:

Л. Заполочна

ЖУРНАЛ «ДОБРИДЕНЬ» – РЕЗУЛЬТАТ КОЛЕКТИВНОЇ ПРАЦІ.

Шановні читачі!

У журналі «Добридень» ви можете розмістити свої матеріали. Редакційна колегія журналу приймає матеріали громадсько-політичного, науково-історичного, археологічного, етнографічного, художньо-поетичного та іншого спрямування, оголошення, рекламні повідомлення.

Використання у будь-якій формі матеріалів, опублікованих у журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на видання обов'язкові. Редакція має право редагувати і скорочувати авторські матеріали і не обов'язково поділяє думку авторів публікацій. За достовірність і точність інформації відповідальність несуть автори.

Адреса редакції:

смт. Лисянка, пл. Миру, 22, тел. (04749) 6-21-76, e-mail: vytoki@ukr.net; dobruden@ukr.net
© Лисянська районна спілка краєзнавців «Витоки», © Лисянська районна рада, © Лисянська селищна рада, 2011.

Назва журналу має історичне обґрунтування (див.: Добридень. – 1999. – № 1)

**Список установ і організацій, яким надсилаються контрольні примірники нетаємних творів
друку згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 376 від 6.07.1992 р.**

1. Кабінет Міністрів України (КМУ).	4. Книжкова палата України
2. Держкомпреси України.	5. Національна парламентська бібліотека України
3. Головне управління з охорони державних таємниць у пресі та інших засобах масової інформації при КМУ.	6. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.

Також розсилка примірників журналу здійснюється до нижчевказаних установ і організацій

1. Президія НАН України.	9. Бібліотеки райцентрів, або відділи культури Черкаської області.
2. Всеукраїнська спілка краєзнавців.	10. Відділ культури Лисянської райдержадміністрації.
3. Комітет інформації Черкаської обласної державної адміністрації.	11. Відділ освіти Лисянської райдержадміністрації
4. Черкаська обласна організація Всеукраїнської спілки краєзнавців.	12. Лисянська районна спілка краєзнавців «Витоки».
5. Черкаська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Т.Г. Шевченка.	13. Лисянський районний архів.
6. Лисянська районна державна адміністрація.	14. Лисянська районна бібліотека.
7. Лисянська районна рада.	15. Лисянський історичний райдержмузей
8. Селищна рада смт. Лисянка Черкаської області	16. Автори публікацій.

ЛИСЯНСЬКА СЕЛИЩНА РАДА
РІШЕННЯ

від 29.09.2011 р. № 12-5/VI
сmt. Лисянка

Про присвоєння звання
«Почесний громадянин селища Лисянка»

Відповідно Статуту територіальної громади селища Лисянка, рішення виконавчого комітету від 27.08.2003 р. № 204 «Про запровадження почесного звання «Почесний громадянин селища Лисянка», Положення про звання «Почесний громадянин селища Лисянка» затвердженого рішенням від 04.08.2011 року № 11-2, протоколу засідання Комісії по визначенню кандидатур на присвоєння звання «Почесний громадянин селища Лисянка», розглянувши клопотання козацької Ради Лисянського районного козацького товариства ВГО «Українське реєстрове козацтво» та враховуючи вагомий вклад Шкляра Василя Михайловича у соціально-культурний розвиток селища Лисянка, селищна рада вирішила:

1. Присвоїти Шкляру Василю Миколайовичу звання «Почесний громадянин селища Лисянка».
2. Контроль за виконанням рішення покласти на заступника селищного голови з питань діяльності виконавчого органу ради Пухира О.О.

Селищний голова   Т. Гнатенко

СВІЙ СЕРЕД СВОЇХ

Від щирого серця дякую депутатам Лисянської селищної ради, які виявили мені високу честь – надали почесне звання громадянина Лисянки. Сприймаю це насамперед як поцінування моєї скромної літературної творчості, зокрема, роману «Чорний Ворон», присвяченого жертвній боротьбі наших дідів і прадідів проти московсько-більшовицької окупації. Найбільше радує те, що мої земляки визнають героями тих безстрашних звияжців, котрі в 20-х роках минулого сторіччя поклали своє життя за Україну в нерівній борні з чужинською владою. Бережимо в собі це гаряче почуття людської і національної гідності.

Лисянка для мене завжди була близькою і рідною. Народившись у селі Ганжалівка за п'ять кілометрів од містечка, я прибігав сюди ще дошкільням. Пам'ятаю, як у 1950-х роках вперше перейшов дерев'яний міст через р. Гнилий Тікич. Він тоді був поруйнований, з величезними дірами, трухлявими дошками, і довелося набратися неабиякого страху, щоб перейти цей перший у своєму житті місточок. Зате далі, нагорі, лежало оте таємниче Містечко, про яке я стільки чув од старших. Таким же загадковим і світлим воно залишилося для мене на все життя. Це тут я вперше скуштував морозиво, це тут мені купили перші «фабричні» санчата, це тут мені пошили першого картуза. О, ці дитячі сентименти... Одне з моїх оповідань так і починається: «У неділю мама з татом приїхали з Лисянки і привезли мені новесенького картузика-семиклинку, ще й не простого, а коверкотового».

А крім усього, тут, у Лисянці, довгі роки працював мій батько. Якби сьогодні він був живий, то, я певен, дуже зрадив би, що лисяни визнали мене за свого і прийняли до своєї громади.

Низький вам уклін, дорогі земляки! Зворушений до глибини душі. Хочу висловити певність, що вам ніколи не буде соромно за те, що прийняли мене у свою чесну громаду.

Щиро Ваш – Василь Шкляр

О. Гаврилюк,

радник отамана ЧОКТ ВГО УРК, полковник УРК

ФЕСТИВАЛЬ «ТАРАСОВИМ ШЛЯХАМИ»

Велична постать українського мислителя, нашого земляка, поета і художника Тараса Шевченка вже друге століття продовжує хвилювати розум і душу кожного українця. У його творчості відбивались думи і прагнення українського народу, ідеї визволення з кріпацтва, національного відродження, а головне – бажання волі для свого народу. Світова громадськість вже вкотре згадує ім'я Тараса Григоровича, гідно вшановуючи пам'ять символу нашої держави. І заходи з нагоди 200-річчя від дня народження українського Пророку Т.Г. Шевченка, яке ми відзначатимемо 2014 року, та 150-річчя з дня його перепоховання, розпочалися за ініціативи обласної ради та КП «Черкасиоблкіно», обласним кінофестивалем «Свою Україну любіть...», черговий етап якого «Тарасовими шляхами» проходив 17 травня 2011 року на Лисянщині.

Поклонитися імені Великого Кобзаря прибули заступник голови Черкаської обласної ради В.П. Касян, д. і. н., викладач КНУ ім. Т.Г. Шевченка П.П. Захарченко, наші земляки М.І. Петренко та письменник В.П. Шкляр, директор КП «Черкасиоблкіно» І.Г. Козленко, к.і.н. В.М. Щербатюк, голова федерації профспілок області П.В. Шевченко, студентство КНУ ім. Т.Г. Шевченка, етнограф, директор Національного заповідника «Батьківщина Тараса Шевченка» Л.М. Шевченко. Гідно представляли свій край на цьому заході, в своїх козацьких одностроях і козаки ЛРКТ ВГО УРК.

При цьому слід зазначити, що в свою чергу козаки ЛРКТ ВГО УРК, як і органи районної та селищної влади підтримали ініціативу краєзнавців ЛРО НСКУ «Витоки» на чолі з к.і.н. В.М. Щербатюком стосовно оновлення й упорядкування районного музею та історико-етнографічного комплексу «Тарасова криниця». За козацькі кошти було проведено земельні роботи навколо музею, поставлений кам'яний паркан та почищена «Тарасова криниця». Всі ці роботи та урочисті заходи організував начальник районного відділу культури, майор УРК В.П. Костенко. При цьому, в самому музеї, відкрилась фотовиставка діяльності ЛРКТ ВГО УРК, яку організував радник отамана ЧОКТ ВГО УРК, полковник УРК О.М. Гаврилюк.

У вітальному слові, звертаючись до високоповажних гостей, козаків, колективів установ селища та громадкості голова райдержадміністрації В.В. Оникієнко сказав: «Лисянщина має цікаву історію, прекрасних людей, мальовничу природу. До цього гарного куточка України часто навідувалися художники, письменники, у містечку неодноразово бував Т.Г. Шевченко. Найбільшою мрією Тараса було побачити свою Україну щасливою та незалежною, країною, яка постійно розвивається. Саме постать Шевченка демонструє нам класичний приклад єдності творчості і життя, ідейних прагнень і моральних принципів. А нинішня подія стане добрим доказом шанобливого ставлення до історико-культурного надбання нашого народу, збереження його історичної спадщини, виховання у молоді почуття любові до своєї Батьківщини».

Думку керівника району, продовжив д.і.н. П.П. Захарченко, який зауважив, що рідну Україну великий поет відкрив для себе і для майбутніх поколінь у власних художніх творах, картинах. І наш Черкаський край, і зокрема Лисянщина, щиро пройняті духом життя і творчості великого генія. З пошаною до нашого земляка ставляться студенти, випускники КНУ ім. Т.Г. Шевченка, за кошти яких було виготовлено погруддя поета, що встановлено віднині в районному державному історичному музеї.

В ці ж хвилини за участю голови райдержадміністрації В.В. Оникієнка, голови районної ради А.М. Лисичкіна, д. і. н. П.П. Захарченка на фасаді музею було відкрито меморіальну дошку з портретом Т.Г. Шевченка, ім'я якого незабаром носитиме наш музей. А в центральному залі закладу заступник голови обласної ради В.П. Касян, співавтор ідеї виготовлення погруддя М.І. Петренко, письменник В.М. Шкляр, к.і.н. В.М. Щербатюк урочисто перерізали стрічку, щоб тепер постать генія завжди зустрічала відвідувачів

музею. В історії України, як наголосив потому наш земляк відомий письменник В.М. Шкляр, ім'я Тараса Григоровича давно вже стало національним символом. А голова районної ради А.М. Лисичкін з приємністю повідомив, що від районної влади музею дарують комп'ютер.

Вшанування Великого Кобзаря в рамках проведення кінофестивалю передбачало не тільки показ кінофільмів, а й справжнє фольклорно-мистецьке свято, яким продовжувалися урочистості в містечку. Вироби декоративно-прикладного мистецтва, вишиті рушники, картини, справжній майстер-клас козака-гончара К.О. Пустільника, юнаки і дівчата у національних костюмах радо вітали учасників свята на шляху до історико-етнографічного комплексу «Тарасова криниця». І звертаючись до присутніх, заступник голови обласної ради В.П. Касян зауважив, що народ живе, коли він зберігає свою історію, а ми, черкашани, гордимся тим, що наша славна земля дала світові таку постать. І вже по закінченню заходу В.П. Касян додав, що такі заходи за ініціативи обласної влади, при підтримці районної влади, громадськості, козаків, краєзнавців, покликані зберегти пам'ятки культури для наступних поколінь. А форма співпраці викладачів та студентів КНУ ім. Т.Г. Шевченка, які зібрали кошти на виготовлення погруддя та подарували музеєві прекрасний примірник «Кобзаря» – гідна наслідування.

... Над травневою Лисянкою линули твори на вірші великого поета «Заповіт», «Думи мої, думи...» у виконанні колективів «Криниченька», «Горлиця», «Барви». Всі бажаючи, завдяки козакам, змогли скуштувати води з криниці, де колись малий Тарас носив воду дяку Єфрему, у якого він у Лисянці учився малювати. В районному будинку культури була організована виставка Національного заповідника «Батьківщина Тараса Шевченка», продаж книг та показ художнього фільму «Тарас Шевченко». Слухаючи поезію, переглядаючи фільм, кожний з присутніх вкотре усвідомлював, що для нього означає постать Великого Мислителя. Це не лише минуле нашого життя, це – наше майбутнє. Бо він – пророк з народу, гордість країни і її символ.

Урочистості під час відкриття в експозиції музею бюста Т. Шевченка.

Фото Ф. Любича

У КИЇВСЬКОМУ МІСЬКОМУ БУДИНКУ ВЧИТЕЛЯ 23 СІЧНЯ 2012 Р. ВІДБУВСЯ V (ПОЗАЧЕРГОВИЙ) З'ЇЗД НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ*.

З теплими словами у привітальних адресах до учасників з'їзду звернулись Президент України В.Ф. Янукович, Прем'єр-міністр України М.Я. Азаров, Голова Верховної Ради України В.М. Литвин, Президент Національної академії наук України академік Б.Є. Патон, міністр освіти і науки, молоді і спорту України Д.В. Табачник та міністр культури України М.А. Кулиняк, а також гості з'їзду.

З доповіддю на з'їзді виступив Голова Черкаської обласної організації НСК України к.і.н., професор В. Мельниченко

дента НАН України О.П. Реєнта, також обрав новий склад Правління і Ревізійної комісії НСК України, вніс зміни до Статуту, прийняв Постанову за підсумками роботи Спілки, а також

Голосують представники Черкаської делегації

Звернення до української громадськості і Президента України з пропозиціями про увічнення пам'яті видатного патріарха краєзнавчого руху України, Героя України, академіка П.Т. Тронька.

Делегати і гості з'їзду хвилиною мовчання вшанували пам'ять членів Спілки, котрі відійшли у вічність: Героїв України П.Т. Тронька та М.І. Сікорського, Р.П. Семко та ін.

В.о. Голови НСК України О.П. Реєнт доповів з'їзду звіт Правління Національної спілки краєзнавців України з жовтня 2008 р. по січень 2011 р. та проблеми і перспективи її діяльності на найближчий час. Робота Правління Спілки визнана задовільною.

З'їзд обрав наступним Головою НСК України доктора історичних наук, професора, члена-кореспондента НАН України О.П. Реєнта, також обрав новий склад Правління і Ревізійної комісії НСК України, вніс зміни до Статуту, прийняв Постанову за підсумками роботи Спілки, а також

Звернення до української громадськості і Президента України з пропозиціями про увічнення пам'яті видатного патріарха краєзнавчого руху України, Героя України, академіка П.Т. Тронька.

Делегати з'їзду, представники органів влади, установ і організацій України внесли ряд слушних пропозицій щодо покращення державної підтримки краєзнавчого руху в Україні і Спілки. На з'їзді висловлено пропозицію щодо необхідності посилення взаємодії з аматорським краєзнавством, іншими творчими спілками,

-----
* Інформацію подано в скороченому вигляді з окремими доповненнями редколегії журналу.

Голова Спілки оголосив на з'їзді про призначення своїми заступниками Богдана Андрусишина, проректора Київського національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова, д.і.н.; Григорія Клепака, працівника Адміністрації Президента України (на громадських засадах); Руслану Маньковську, старшого наукового співробітника Інституту історії України НАН України, доцента, к.і.н. та відповідальним секретарем НСК України Володимира Дмитрука, старшого наукового співробітника Інституту історії України НАН України, к.і.н., голови первинної організації НСК України в Інституті історії України НАН України.

З числа 134 делегатів з'їзду та численних гостей у складі Черкаської обласної делегації від Лисянського району участь у з'їзді взяли участь Голова Лисянської РО «Витоки» НСК України, кандидат історичних наук, доцент В.М. Щербатюк та краєзнавець Ю.О. Нестеренко.

За матеріалами сайту НСК України (<http://nsku.org.ua>)

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ КРАЄЗНАВСТВА У ЛИСЯНСЬКОМУ РАЙОНІ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ПЕРІОД ДО 2018 р.

1. Законодавча підтримка на державному рівні

На державному рівні за часів незалежності України вироблено низку системних заходів щодо розвитку історичного краєзнавства. У 2001 році видано Указ Президента України «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні». КМ України затвердив «Програма розвитку краєзнавства на період до 2010 року». Координація краєзнавчої роботи покладена на Національну академію наук. З метою координації наукових досліджень Президія НАН України створила міжвідомчу координаційну раду з питань краєзнавства. Відповідні програми місцевого значення були затверджені на обласних та районних рівнях. На реалізацію завдань розвитку історичного краєзнавства, а також інтеграції цього напрямку у політику ідентичності, було включено історичне краєзнавство до загальнонаціональних програм культурної політики. Для цього Президент України видав Указ № 6/2009 від 12.01.2009 р. «Про деякі невідкладні заходи щодо підтримки культури і духовності в Україні», в якому наголошується на необхідності підтримки регіональних культурних ініціатив, про відзначення ювілеїв, важливих пам'ятних дат тощо. На підтримку краєзнавства Кабінетом міністрів України була затверджена Міжгалузева програма «Пізнай свою країну» на 2007–2012 роки. У «Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» (Постанова КМУ від 21.07.2006 р. № 1001) йдеться про збереження значної кількості пам'яток історії та культури різних регіонів України.

2. Мета і завдання програми

Програма визначає шляхи розвитку краєзнавчого руху та поліпшення краєзнавчої роботи в Лисянському районі, координацію діяльності усіх організацій, установ і закладів, залучених до цієї роботи.

Метою програми є подальший розвиток краєзнавства, її наукової та видавничої діяльності, популяризація історико-краєзнавчих досліджень, залучення широких кіл громадськості, учнів та молоді до вивчення культурної спадщини, національно-патріотичне виховання, відродження українських традицій та збереження історичної пам'яті народу, дослідження і вивчення історії Лисянщини як складової частини історії України.

Завданнями програми є :

- удосконалення науково-методичної бази краєзнавства;
- сприяння формуванню у населення району усвідомлення своєї відповідальності за збереження та примноження духовних скарбів, пам'яток історії та культури;
- залучення широких кіл громадськості до національної культурної спадщини;
- продовження видавничої діяльності матеріалів з історії краю і України;

- збереження та розвиток об'єктів історії, археології та культури, історико-культурних, природоохоронних та етнографічних пам'яток і комплексів.

3. Фінансування програми

Фінансування заходів, передбачених програмою, здійснювати відповідно до законодавства за рахунок джерел, не заборонених законодавством.

4. Заходи щодо виконання районної програми розвитку краєзнавства на період до 2018 р.

1. Надавати практичну допомогу, постійно сприяти діяльності районної організації «Витоки» Національної спілки краєзнавців України, її місцевим осередкам, історичним і краєзнавчим музеям, музейним кімнатам незалежно від форми власності, пошуковим загонам та експедиціям в реалізації мети і завдань районної програми розвитку краєзнавства на період до 2018 року.
2. Створення умов для розвитку краєзнавства, освіти, культури, видавничої справи, музеєзнавства, сприяння відродженню осередків традиційної народної творчості, національно-культурних традицій населення, художніх промислів і ремесел.
3. За підтримки організацій, фондів, відомств України та зарубіжжя, державних органів влади України, Лисянської райдержадміністрації та районної ради, селищної ради Лисянки, сільських рад Лисянського району, членів Громадської організації Черкаського земляцтва «Шевченків край», інших громадських організацій, приватних осіб і меценатів в Україні та зарубіжжі, видати з друку:
  - наукові дослідження з історії повстанського руху;
  - наукові та публіцистичні видання з історії сіл Лисянського району (Журжинці, Боярка, Почапинці та ін.)
  - наукові та публіцистичні дослідження з історії козацтва;
  - раз у два роки – історико-туристичний буклет про Лисянський район;
  - альбом із символікою населених пунктів району, їх історичним та геральдичним описом;
  - друге видання наукового дослідження з історії Лисянщини;
  - різнопланові видання з історії краю, організацій та відомств району, життя і творчості відомих і видатних постатей;
  - упорядкувати в електронному варіанті документальні фільми з історії Лисянщини, створені за участю РО «Витоки» НСК України;
4. По селах району провести збір усної народної творчості та спогадів: записи спогадів-свідчень про пережите в ХХ–ХХІ ст.; записи народних пісень, балад, у тому числі родинно-побутових, соціальних, обрядових, про кохання, про жіночу долю тощо; записи прислів'їв, приказок та ін. Зібрані матеріали видати друком.
5. Впроваджувати у навчальний процес освітніх закладів району наукові здобутки з історії та інших дисциплін, які стосуються історії України, її держави, краю. Широко використовувати наукові видання членів спілки «Витоки», затверджені Вченими радами навчальних та освітніх закладів, рекомендованих Міністерством освіти і науки України тощо.
6. Всіляко сприяти міжнародному розвитку в галузі науки, освіти, культури, туризму, видавничої та музейної справ тощо. Тісно співпрацювати з організаціями та державними установами ближнього і далекого зарубіжжя.
7. Сприяти забезпеченню бібліотек загальноосвітніх шкіл району, селищних та сільських бібліотек науковими та публіцистичними виданнями спілки «Витоки».
8. Здійснити перейменування вулиць Лисянки та населених пунктів району, що носять ознаки тоталітаризму, не відповідають історичним та культурним традиціям українського народу, йдуть в розріз з патріотичним вихованням молоді, несуть інформацію фальсифікації історії та чужі місцевим звичаям і традиціям населення. Впроваджуючи історичну правду в назви населених пунктів, вулиць, площ, скверів

- тощо долучити до експертної оцінки фахівців (істориків, краєзнавців, спеціалістів у галузі топоніміки, геральдики, етнографії тощо).
9. Продовжити видання громадсько-політичного, науково-популярного, художнього журналу «Добридень».
  10. З метою популяризації Лисянщини, розвитку в краї науки, освіти, культури, інших галузей, підтримувати діяльність сайту спілки «Витоки» в мережі Інтернет та сприяти його розвитку. Висвітлювати розвиток краєзнавства в краї, за необхідністю – діяльність організацій і відомств у цій галузі.
  11. Завершити розробку символіки населених пунктів району та затвердити їх у відповідності з чинним законодавством.
  12. З метою розвитку в районі краєзнавчого руху, освіти, культури, видавничої справи спланувати по роках і періодично проводити в Лисянці та районі науково-практичні та теоретичні конференції, круглі столи за участю вчених ВНЗ і науково-дослідних закладів України та зарубіжжя.
  13. Всебічно підтримувати пропозиції, програми та проекти громадських організацій України і району, спілки «Витоки», спрямованих на розвиток краю, освіти, науки, краєзнавства, культури, що пропагують історію регіону, його культуру і звичаї, видатних і відомих постатей краю та України.
  14. Вжити заходів щодо припинення руйнування пам'яток історії, культури, архітектури і мистецтва на території району, селища, упорядкувати і провести поточні ремонтні роботи пам'яток, які цього потребують.
  15. За сприяння Інституту археології НАН України, інших наукових та науково-дослідних закладів України сприяти розвитку досліджень пам'яток археології (городищ, курганів, валів, підземних лабіринтів тощо). Розвивати міжнародну співпрацю. Запобігати, а у випадку необхідності припинити, діяльність організацій в галузі археології та пошукових експедицій, які не мають на це відповідних дозволів.
  16. Сприяти вивченню місцевого фольклору, культури і традицій населення, та пошукам пам'яток історії, культури, етнографії та архітектури.
  17. У відповідності до процедури чинного законодавства продовжити роботу по увічненню пам'яті видатних земляків у назвах вулиць, шкіл, парків, скверів тощо у селищі та населених пунктах району.
  18. У відповідності з чинним законодавством, за сприяння організацій України та міжнародних організацій, благодійних фондів, зацікавлених осіб, меценатів взяти на облік як пам'ятки історії та культури єврейське і польське кладовища у Лисянці, інших населених пунктах району, поховання 1795 р. польського полковника С. Чарковського, інших пам'яток історії та культури.
  19. Сприяти співпраці з науково-дослідними, навчальними, освітніми, культурно-мистецькими та ін. закладами, державними та іншими установами Польщі з метою приєднання Лисянки до руху міст-побратимів, вивченню спільної українсько-польської історії, реалізації спільних міжнародних проектів.
  20. З метою розвитку туризму, популяризації історії і природи краю, заохочення молоді до пізнання минувшини регіону розробити краєзнавчі, історико-туристичні маршрути по території Лисянщини, взяти участь у розробці маршрутів по Черкащині та ввести маршрути Лисянщини як їх складову. Підтримати розвиток Зеленого туризму.
  21. В районній газеті «Понад Тікичем» всебічно висвітлювати діяльність районної організації «Витоки» Національної спілки краєзнавців України, її місцевих осередків, роботу краєзнавців спілки «Витоки». При наявності матеріалів щомісяця друкувати краєзнавчу сторінку «Витоки».
  22. У Лисянському районному історичному музеї на основі документів фондів створити музейний архів. Всебічно розвивати діяльність наукової бібліотеки музею, залучати до роботи в ній шкільну молодь та науковців, поповнювати бібліотеку новими надходженнями.

23. Сприяти розвитку музейної справи та розширенню мережі музейних закладів району.
24. Лисянській районній спілці краєзнавців «Витоки» активно співпрацювати з органами влади (їх представниками), політичними громадськими, творчими, благодійними, навчальними, культурно-освітніми, науково-дослідними, музейними, архівними та ін. закладами України та зарубіжжя.
25. Провести ряд заходів спрямованих відзначенню пам'ятних історичних подій, причетних до історії краю, діяльності окремих організацій і відомств:
  - ювілейні дати з часу першої згадки населених пунктів району (у 2018 р. 540 р. – с. Журжинці; у 2013 р. 420 р. смт. Лисянка та ін.);
  - 300-річчя битви П. Орлика під Лисянкою та 300-річчя Конституції П. Орлика (2011 рік)
  - 150-річчя з часу перепоховання Т.Г. Шевченка (2011), щорічні його роковини;
  - 200-річчя Т.Г. Шевченка (2014 рік);
  - 390-річчя з часу надання Лисянці Магдебургського права (2013 р.);
  - 370-річчя першої згадки про Лисянський козацький пок (2018 р.)
  - 350-річчя Лисянської козацької ради на чолі з правобережним Гетьманом П. Дорошенком (2016 р.)
  - 350-річчя проголошення в Лисянці С. Опари Гетьманом України (2015 р.);
  - 345-річчя від часу друкування монет у Лисянці (2013 р.);
  - 290-річчя з часу заснування у Лисянці Свято-Михайлівської церкви (2013 р.);
  - 190-річчя перебування у «навчанні» малого Тараса Шевченка у дяка Єфрема (2016 р.);
  - Зберегти пам'ять про Почапинський цукровий завод у вигляді меморіальної стіни та окремих залишків будівлі (труба заводу; виконання – першочергово), відзначити 180-річчя з часу заснування Почапинського цукрового заводу (2015 р.)
  - 160-річчя з часу заснування Бужанського цукрового заводу (2011 р.);
  - 150-річчя з часу заснування у Лисянці першої громадської бібліотеки (2017 р.);
  - 140-річчя заснування у Лисянці однокласного народного училища (2012 р.);
  - 100 р. початку Звенигородського збройного повстання (2018 р.);
  - 80-річчя з часу заснування у Лисянці районної газети «Ударник Лисянщини» (2012 р.);
  - 70-річчя визволення Лисянщини від німецько-фашистських загарбників (2014 р.);
  - 45-річчя та 50-річчя заснування Лисянського історичного райдержмузею (2013 р.; 2018 р.)
  - 35-річчя з часу початку діяльності Дашуківського заводу по виробництву бентонопорошку (2015 р.).
26. Розробити і здійснити заходи по відзначенню ювілейних дат народження видатних земляків – уродженців Лисянщини:
  - 50-річчя вільного-художника живописця С.В. Сіренка (22.01.2015 р.);
  - 70-річчя з дня народження відомого краєзнавця, історика, журналіста і педагога, уродженця смт. Лисянка М.П. Лубка (20.05.2016 р.);
  - 90-річчя з дня народження відомого історика, краєзнавця, доктора історичних наук, професора, Заслуженого діяча вищої школи, уродженця с. Верещаки І.Г. Шульги (03.08.1911 р.);
  - 90-річчя з дня народження видатного самодіяльного народного художника, уродженця с. Рідкодуб О.М. Новодворського (10.07.2012 р.);
  - 90-річчя з дня народження історика, краєзнавця, учасниці радянсько-німецької війни 1941–1945 рр., автора книги «Життя прожити – не поле перейти» Т.І. Скрипник (19.01.2013 р.);
  - 100-річчя з дня народження відомого краєзнавця, педагога, уродженця с. Попівка О.О. Вдовиченка (13.05.20011 р.);
  - 110-річчя з дня народження відомого українського літературознавця, історика української літератури, публіциста і громадського діяча, уродженця с. Хижинці Ю.А. Лавріненка (3.05.2015 р.);

- 105-річчя з дня народження відомого українського вченого, доктора технічних наук, професора Харківського хіміко-технологічного інституту, уродженця с. Федюківка Ф.К. Андрющенка (2014 р.);
- 105-річчя з дня народження видатного українського поета і прозаїка, члена спілки письменників СРСР, уродженця с. Верещаки І.К. Маловічка (07.11.2014 р.);
- 110-річчя з дня народження академіка ВАСГНІЛ, доктора біологічних наук, професора, уродженця смт. Лисянка І.Є. Глуценка (28.07.2017 р.);
- 110-річчя з дня народження першого Заслуженого діяча науки УРСР, доктора ветеринарних наук, професора, уродженця с. Боярка І.О. Поваженка (4.08.2011 р.);
- 150-річчя перепоховання видатного українського художника, поета і мислителя Т.Г. Шевченка (22.05.2011 р.);
- 150-річчя з дня народження видатного українського художника, уродженця смт. Лисянка І.С. Макушенка (30.03.2017 р.);
- 160-річчя з дня народження польського вченого, доктора математичних наук, члена-кореспондента Краківської АН, професора, уродженця смт. Лисянка І.В. Слещинського (липень 2006 р.);
- 200-річчя з дня народження видатного українського художника, поета і мислителя Т.Г. Шевченка (09.03.2014 р.);
- 420-річчя з дня народження видатного українського державотворця і полководця, Гетьмана України, ймовірно уродженця хутора Монастирок (нині частина Лисянки) Б.М. Хмельницького (27.12.2015 р.).

*Кандидат історичних наук, доцент,
голова Лисянської РО «Витоки» НСК України*

В. Щербатюк

ЖИВУТЬ В НАРОДІ КОЗАЦЬКІ ТРАДИЦІЇ

В Лисянці 20 грудня 2011 р. відбулася науково-практична конференція «Земля Богдана і Тараса: історія та традиції козацтва України». Приурочувалась вона 416-ій річниці з дня народження гетьмана України Богдана Хмельницького та 6-ій річниці з часу створення Лисянського козацького полку.

З вітальним словом до учасників конференції – науковців, краєзнавців, козаків районного козацького товариства УРК звернувся голова райдержадміністрації Володимир Оникієнко, який високо оцінив внесок науковців-істориків, краєзнавців у відтворення і збереження славного минулого Лисянщини.

Тон роботі конференції задав відомий український письменник, наш земляк, уродженець Ганжалівки Василь Шкляр, який розповів про роботу над романом «Чорний ворон», який називають українським бестселером, і відтворені в ньому козацькі традиції, продовжувачем яких стало у 20-х роках минулого століття Вільне козацтво. Цей період історії детально розкрив у своєму виступі кандидат історичних наук В.М. Щербатюк. Про сучасні козацькі традиції говорили радник отамана обласного козацького товариства УРК О.М. Гаврилюк та настоятель храму «Покрови Пресвятої Богородиці» УПЦ КП, капелан лисянського козацького товариства М.В. Бондарчук.

Велику зацікавленість присутніх викликав виступ краєзнавця М.Т. Лавреги з с. Почапінці, який повідомив деякі результати своїх наукових пошуків, відмінних від традиційних, щодо походження назв населених пунктів району, висловив власну версію поховання Богдана Хмельницького.

Говорилось на конференції і про продовження випуску краєзнавчого журналу «Добридень». Голова райдержадміністрації Володимир Оникієнко закликав вирішити фінансову проблему, яка виникла, шляхом збирання добровільних внесків, першим подавши у цьому приклад.

За матеріалами офіційного сайту Черкаської обласної державної адміністрації.

О. Кузьминець,
доктор історичних наук, професор

**ТВОРЧІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА:
ВІД ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО
САМОВИЗНАЧЕННЯ І ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ.**

(До 195-ти річчя перепоховання Т.Г. Шевченка)

Описуючи окремі події, Тарас Григорович давав їм власну оцінку, проте робив це переважно крізь призму сучасних йому суспільно-політичних відносин в Україні, становища українства, тогочасного рівня свідомості й самопізнання українського народу.

Водночас необхідно наголосити: твори Шевченка самі по собі є джерелом пізнання окремих фактів історії української держави. Проте описи історичних подій та історичних осіб спонукають пересічного читача, а тим більше дослідника, звертатися до науково-історичної та іншої спеціальної літератури.

Не буде перебільшенням сказати, що найвиразніше і найяскравіше Шевченко оспівав українське козацтво. Улюблений герой Шевченкових поезій – це народний повстанець, гайдамака, козак-запорожець. Усі вони виступають оборонцями рідної землі, захисниками віри, відстоюють правду. Видатний шевченкознавець Павло Зайцев наголошував: «уяву Шевченка найбільше притягали «козацька громада», ті степи й «могили-гори». У шевченковій поезії «Україну вишневих садків» і темних ночей заступила Україна – поле національних змагань і ніби домагалася, щоб він її оспівував» [1, 83].

Торкаючись козацької тематики, Шевченко виводив у своїх творах образи як реальних учасників подій козацької доби, так і безіменних героїв, якими була наповнена усна народна творчість.

Чутливе Шевченкове серце до бід і страждань, що їх зазнавав український народ від турецько-татарських, польських, російських гнобителів, спонукало його щиро зображувати героїчну боротьбу українського козацтва, українського народу проти поневолювачів, за свободу і національну незалежність. Навіть царські чиновники зауважували, що від творів Шевченка «так і несе низовим вітром, Січчю-матір'ю й Великим Лугом – батьком» [2, 130], тобто в них відчувуються мотиви козацької вольниці, боротьби з ворогами українства, прагнення свободи. Віршуючи свої рядки, Шевченко ставив за мету, щоб люди «На весь світ почули, / Що діялось в Україні, за що погибала, / За що слава козацькая / На всім світі стала» («До Основ'яненка», 1839). І справді український люд почув. Граф О. Орлов у висновку обвинувачення Т.Г. Шевченка з приводу його участі в Кирило-Мефодіївському братстві так наголосив: «З віршами [Шевченка – *авт.*] на Україні могли посіятися і згодом закоренитися думки про вигадане блаженство часів гетьманщини, про те, що буде щастям повернути ці часи, і про можливість існування України як окремої держави» [3, 220].

Торкаючись історичного минулого України, Т. Шевченко висловлював жаль з приводу нездатності українців об'єднатися для супротиву своїм ворогам. Ідея єднання українського народу пронизує багато творів поета. Так, у поемах «Іржавець» (1847) та «Чернець» він цілком слушно докоряє державним діячам України І. Мазепі та С. Палієві за те, що вони не змогли порозумітися в тяжку для України годину, не мали одностайності і програли Полтавську битву: «Нарадила мати, / Як пшениченьку пожати, / Полтаву дістати. / Ой пожали б, якби були / Одностайне стали / Та з фастівським полковником / Гетьмана єднали». Наводячи приклад непорозуміння між провідниками українського народу І. Мазепою та С. Палієм, які не змогли розпорядитися слушною нагодою і визволити Україну з тяжкої петрової неволі, Т. Шевченко натякає всій українській нації про необхідність єднання («якби були / Одностайне стали») у боротьбі проти спільного ворога.

Вболіваючи за сучасний йому стан поневоленої України, Т. Шевченко у низці творів засудив тих вседержителів, які придушили сподівання українського народу на вільне життя у

своїй власній державі, керованій своїми, вибраними народом, як за часів української козацької республіки, очільниками, насадивши на українських землях сатрапів з Московщини.

Уособленням гнобителів України Шевченко вбачав царя Петра I та царицю Катерину II. У поемі «Сон» (1844) він, згадуючи пам'ятник, на якому «наковано: / Первому – вторая» (напис російською і латиною «Петру Первому – Катерина Вторая» на пам'ятнику Петру I в Петербурзі, встановленому 1782 р. за наказом Катерини II), писав, що «Це той перший, що розпинав / нашу Україну, / А вторая доконала / Вдову сиротину» [4, 201]. Поет звинуватив Петра I у тому, що з його вини були погублені життя українських козаків, яких було залучено у 1710-х рр. до робіт із висушування боліт на берегах Неви та будівництва міста Санкт-Петербурга: «О царю поганий, / Царю проклятий, лукавий, / Аспиде неситий! / Що ти зробив з козаками? / Болота засипав / Благородними костями: / Поставив столицю / На їх трупах катованих». Тут же йдеться і про долю керівника козаків-будівників, глухівського полковника Павла Полуботка, пізніше наказного гетьмана, якого за непокору в 1722 р. було ув'язнено в Петропавлівській фортеці, побудованій, до речі, за участю українських козаків. Шевченко наголошував, що його, «...вольного гетьмана», Петро I «голодом замучив / У кайданах» [5, 202].

Особливо болісно поет реагував на зруйнування російською імператрицею Катериною II Запорозької Січі. У поемі «Невольник» (1845) він з гнівом писав про те, «Як Січ руйнували, / Як москалі сребро, злато / І свічі забрали / У Покрови...». Щодо Покрови, то тут йдеться про факт пограбування і зруйнування російським військом козацької святині – Покровської церкви на Запорозькій Січі. Поет докоряє цариці за те, що «степи запорозькі / Німоті ділила. / Та бахурям і байстрюкам / Люд закріпостила», нагадуючи про той трагічний історичний факт, як після зруйнування Січі Катерина II роздала величезні земельні території на півдні України своїм наблизеним особам та німецьких колоністам, а указом від 1783 р. остаточно закріпачила селян лівобережної України.

У боротьбі із самодержавством Т. Шевченко закликає до єднання усіх народів. Особливо ця ідея звучить у вірші «Кавказ» (1845), у якому Тарас Григорович виступає на захист народів Кавказу. Твір надзвичайно глибокий і значущий своїми суспільно-політичними ідеями і одноставно визнаний однією з х вершин поезії Шевченка. А образ Прометея тут символізує волелюбність і незламність, безсмертя народу [6, 3] та його прагнення до державного життя.

У багатьох творах Кобзаря фігурує образ козацької могили – розкиданих по степах України насипних курганів над місцем поховання воїнів-козаків, що полягли в бою: «...осталися / Могили на полі. / Високі ті могили, / Де лягло спочити / Козацьке біле тіло, / В китайку повите» (Іван Підкова); «Од козацтва, од гетьманства / Високі могили – / Більш нічого не осталося» («Гайдамаки»). Козацькі могили – німі свідки історії України. Поет вдавня до цього образу як, з одного боку, заради нагадування козацьким нащадкам про славне минуле українського народу, так і, з другого, задля гострого осуду тих, хто поховав козацьку волю і звитягу, і намагається поховати в пам'яті народній цю славу минувшину, в якій так багато вікопомних історичних подій. Рідна історія для Т. Шевченка – це широкий простір для поетичних роздумів: захоплень і гіркоти, де завжди присутні мужність та героїзм українського народу за свою свободу.

Тарас Шевченко вважав, що українська історія, і давноминула, і сучасна йому – не «поема вольного народа», як заявляли вірогідні москвофільські вчені та поети. Тарас Григорович переконував, що воля в Україні «кров'ю умивалась», вона «спала ... на козацьких вольних трупах». І все ж поет висловлював сподівання, що доля України ще знатиме світлі часи: «Встане Україна. / І розвіє тьму неволі, / Світ правди засвітить» («Великий льох»). Більш того задля створення майбутньої «вольної нової» держави у творах «Кавказ»,

«Заповіт», «Холодний Яр» та ін. пророкував Україні неминучий збройний виступ. З часом думка про селянське повстання стає у творах Шевченка провідною і визначальною. Наприклад, твір «Послання» пройнятий ідеями національної та політичної свободи: «Подивіться лишень добре, / Прочитайте знову / Тую славу. Та читайте / Од слова до слова, / Не минайте ані титли, / Ніже тії коми, / Все розберіть... та й спитайте / Тойді себе: що ми?... / Чиї сини? Яких батьків? Ким? За що закуті?...». А далі: «І забудеться срамотня / Давня година, / І оживе добра слава, / Слава України» [7, 261, 264], що підтверджує висновки мислителів епох Середньовіччя, Відродження та Просвітництва М. Фічіно, П. Мірандоли, М. Монтеня, Ж-Ж. Руссо та ін. про важливість стремління людини до свободи, її право на свободу вибору і думки, право народу на суверенітет.

Уболівання Т. Шевченка за збереження історичної пам'яті українського народу, турбота про те, щоб історія України, зокрема славна звитяга козацтва, була знана всьому світу, з часом реалізувались у дослідженнях багатьох учених. Досить ознайомитися з археографічними книгами Д. Дорошенка «Огляд української історіографії» [8], С. Макарчука «Джерела з історії України» [9], В. Січинського «Чужинці про Україну» [10] та ін. Великий обсяг бібліографії подано у двотомнику «Історія українського козацтва» [11].

Сьогодні можемо гордо і переконливо твердити, що Шевченкове слово діє, Шевченкова пісня звучить, а справа його – утвердження національного самовизначення і державної незалежності українського народу – живе, втілення її у життя стало справою всенародною.

Видатний український історик, етнограф і письменник Микола Костомаров писав: «Шевченкова пісня була сама по собі народною піснею, тільки новою, такою піснею, яку міг би заспівати тепер увесь народ, яка повинна була вилитись з народної душі відповідно до стану сучасної народної історії» [12, 134]. Кілька поколінь читачів окрім великої кількості інформації, одержують від праць Шевченка надзвичайну енергію. Його твори, зображуючи історичну правду, сприяли пробудженню народної національної свідомості та формуванню ідеї державності, а в сучасних, інколи складних умовах розбудови української держави спонукають до вивчення історії України, її державності і права, культури, побуту та традицій українського народу, слугують національно-патріотичному вихованню громадян України, особливо підростаючого покоління.

Список використаних джерел та літератури:

1. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка. – К., 2004.
2. Куліш П.О. Історичне оповідання // Спогади про Тараса Шевченка. – К., 1982.
3. Зайцев П. Вказ праця.
4. Шевченко Т. Сон // Кобзар. – К., 1977.
5. Там само.
6. Шевченко Т. Твори: У 5 т. – Т. 1. Поетичні твори (1837–1847). – К., 1978.
7. Шевченко Т. І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє послання... // Кобзар. – К., 1997.
8. Дорошенко Д.І. Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право. – К., 1996.
9. Макарчук С. Писемні джерела з історії України: Курс лекцій. – Львів, 1999.
10. Січинський В.Ю. Чужинці про Україну. – К, 1992.
11. Історія українського козацтва: Нариси: У 2-х т. – К., 2006.
12. Костомаров М.І. Спогад про двох малярів // Спогади про Тараса Шевченка. – К., 1982.

В. Щербатюк,
кандидат історичних наук, доцент

ВИСВІТЛЕННЯ О. ДОЦЕНКОМ НА СТОРІНКАХ «ЛІТОПІСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ» РЕЙДУ ОТАМАНА Ю. ТЮТЮННИКА (ТРАВЕНЬ–ЧЕРВЕНЬ 1920 р.)

Без всяких сумнівів надзвичайну вагу в історіографії селянського повстанського руху представляє стаття О. Доценка «Рейд отамана Ю. Тютюнника» [1] циклу «Чотири повстанські рейди і їх ліквідація», що публікувалась у №№ 4, 5 журналу «Літопис Червоної Калини» за 1933 р.

Автор коротко зупинився на постаті Ю. Тютюнника, висвітлив його відхід від М. Григор'єва і перехід до партизанських дій. Зокрема, О. Доценка звернув увагу, що Ю. Тютюнник змушений був під тиском частин Червоної армії 27 травня 1919 р. залишити станцію П'ятихатки Катеринославської губернії і поблизу с. Верблюжка Херсонської губернії здійснити реорганізацію військ: «Всіх, що не мали зброї, відправлено в степи. У всіх, що раніше служили у більшовиків, було відібрано зброю і просто розігнано. Розпущений теж і елемент, що не був при звичаєний до партизанської боротьби» [2, 5]. Прилаштований до партизанського рейду загін кількістю в 156 осіб та військовики на чолі із Поповим утримували містечко Єлисаветку Олександрійського повіту Херсонської губернії, що дало можливість М. Григор'єву, який стояв на станції Хирівка тієї ж губернії, відійти від залізниці. Останній також прийняв рішення перейти до партизанської боротьби. Після цього Ю. Тютюнник із однією гарматою, двома кулеметами та загonom, що збільшився до 204 осіб, мав «іти туди, куди вважав потрібним і найбільш відповідним».

У даному дослідженні автор під час висвітлення рейду Ю. Тютюнника, найбільш повно розкрив діяльність отамана у Звенигородському та Уманському повітах південної Київщини. Є цілком зрозумілим, що в умовах, коли про українську армію, яка у той час вела бої на лінії р. Збруч та в Галичині, не було ніяких відомостей, Ю. Тютюнник прийняв рішення пробиватися до себе на батьківщину – на Звенигородщину і там громити більшовицькі війська. Щоб дати про себе знати вирішив захопити значну територію і деякий час її утримувати. Зробити це було значно легше в регіоні, який він добре знав. Водночас далеко не останню роль зіграла активність селянсько-повстанського руху півдня Київщини.

Насамперед, отаман вирішив оволодіти повітовим містом Звенигородка. Описані автором військові маневри, що їх здійснив отаман є важливими відомостями для висвітлення і дослідження цієї військової операції. Зокрема, щоб ввести ворога в оману та приготувати раптовість нападу, Ю. Тютюнник 9 червня перед вечором вирушив із Кирилівки й на ніч перейшов до с. Почапінці. Наступного дня зробив марш до с. Боярка Звенигородського повіту, де увійшов у контакт з місцевими повстанцями і 12 червня швидким маршем рушив на Звенигородку, зупинившись на ніч у с. Неморож, що у 4-х верстах від міста. Його сили нараховували три піших частини по 140 осіб та кінну розвідку з 29 чоловік. Раптовість удару вранці 13 червня забезпечила короткочасність бою (в межах години) та успіх. Більшовики втекли до м. Шпола. У Звенигородці була організована повітова влада: комісаром призначений, а згодом на селянському з'їзді переобраний Кузьменко-Титаренко. Місто на певний час стало базою військових операцій Ю. Тютюнника.

У ході висвітлення автором подій рейду простежуються важливі факти селянсько-повстанського руху 1919 р.: незважаючи на те, що з весни зазначеного року серед селянства почало наростати невдоволення політикою радянської влади та й самою владою, О. Доценка окреслив діяльність у південній Київщині Головного Радянського Повстанського Штабу на чолі з Ю. Мазуренком [3, 19], з ким довелось зустрітись Ю. Тютюннику поблизу зазначеного вище с. Боярка. Про підлеглість Штабу 1-го повстанського коша отамана Зеленого, 3-ї селянської радянської дивізії під командуванням Діяченка є важливими відомості в ході наростання селянського повстанського руху проти більшовиків. Що цікаво, на початок червня 1919 р. в політичних переконаннях Штаб ще вагався між українською державою і радянським устроєм. Ці вагання значною мірою наштовхнули Ю. Тютюнника на самостійні дії. Проте вже 20 червня Ю. Тютюнник отримав наказ від Головного Повстанського Штабу про його призначення керівником 4-ї селянської повстанської дивізії, що мала бути сформована з партизанів, які уже йому підлягали. Особистим листом Ю. Мазуренко

запрошував Ю. Тютюнника прибути на Сквирщину і давав натяк очолити II-й повстанський радянський кіш до складу якого мали увійти 3-я і 4-а селянські дивізії [3, 20].

Як бачимо професійно виважена тактика ведення партизанської боротьби та зростання авторитету Ю. Тютюнника призвели до організації на Звенигородщині у червні 1919 р. української влади. На підтвердження цього О. Доценко подав відомості про те, що повітова влада зорганізувала в місті охорону з 500 озброєних осіб, 800 досвідчених повстанців зібрались у Рижанівці з колишнього загону отамана Клименка, розбитого більшовиками під Уманню. Охоронні загони у повіті зростали. Не вистачало лише достатньої кількості набоїв. В таких умовах повстанським загонам Ю. Тютюнника надалі залишатися в краї не було сенсу: ворог був розігнаний, організована цивільна влада та бойові загони охорони. Водночас боронити повстанцям територію без поповнення боєприпасів було неможливо.

Водночас матеріали дослідження дають можливість простежити досвід з військової тактики та політичних маневрів Ю. Тютюнника: зважаючи на обставини рейду, отаман приймає рішення тимчасово увійти у підлеглість Головного Радянського Повстанського Штабу, використати його апарат і своїм впливом примусити Штаб координувати свою роботу з центром УНР. Цілком слушним є аналіз дій Ю. Тютюнника, що їх здійснив О. Доценко: «Вихід на Сквирщину й загроза Козятину та Фастову мусіла допомогти українській армії на заході; визнання своєї підлеглості Ю. Мазуренкові давало до розпорядження всі озброєні сили, котрими намагався керувати Штаб» [40, 21]. Проте, маємо відзначити, що вийшовши 25 червня 1919 р. із с. Виноград Звенигородського повіту, дивізія Ю. Тютюнника вже за кілька днів приєднався до Армії УНР. Матеріали О. Доценка дають змогу здійснити аналіз рейду і на його основі переконливо запевнити, що рейд додав досвіду повстанцям і особисто Ю. Тютюннику у веденні партизанської війни. Цей досвід був успішно використаний в ході Першого Зимового походу.

Водночас у публікації звертає увагу виокремлення О. Доценком дотримання у повстанських загонах очолюваних Ю. Тютюнником та його старшинами належної дисципліни: «У м. Шполі козак з відділу Мірошніченка згвалтував 15-літню жидівську дівчинку і дещо пограбував. Розбишаку спіймали на гарячому вчинку самі козаки, які сюди прибігли на крик старого жида. По присуді суду цього козака вже за годину розстріляли на головній вулиці. Така поведінка повстанців з грабіжниками дивувала жидів, які чекали нових погромів» [2, 7]. Тому О. Доценко не уникнув підкреслити стосунки, які склалися між єврейським населенням повіту та повстанцями: «Жиди не тільки не ставились вороже до повстанців. А навпаки – допомагали останнім. Вони постачали повстанців, агітували за них, по власній ініціативі зібрали 300 комплектів білизни...» [3, 21].

Покарання у повстанських загонах Ю. Тютюнника було двох видів: нагаї (не менше 25 ударів) та розстріл. Однак, при дивізії діяв і суд, який складався із 4-ох виборних членів – козаків і старшин. Голову суду призначав Ю. Тютюнник. Він же затверджував і вироки суду. Отаман міг також й сам покарати аж до розстрілу включно [3, 21]. Влада його була необмежена, проте протестів і невдоволення такою владою не було.

Крізь весь текст публікації чітко простежується факт прихильності селян до загонів. Водночас автор підкреслив, що з боку повстанців також було відповідне ставлення: за постачання селянами возів отаман платив мануфактурою, що перед тим була здобута у французів; було прийнято рішення – вози затримувати не більше одного дня. Платою за використання возів став один «мах» мануфактури (повстанська міра – настільки можна простягти руки) [2, 6]. Це, наряду із доброзичливістю селян, певною мірою також допомагало повстанцям: окрім возів селяни постачали повстанцям продукти, фураж для коней тощо. Слава про рухомий загін далеко його випереджала.

Список використаних джерел та літератури:

1. Доценко О. Рейд отамана Ю. Тютюнника // Літопис Червоної Калини. – 1933. – № 4. – С. 5–7; № 5. – С. 18–21.
2. Доценко О. Рейд отамана Ю. Тютюнника // Літопис Червоної Калини. – 1933. – № 4. – С. 5–7.
3. Доценко О. Рейд отамана Ю. Тютюнника // Літопис Червоної Калини. – 1933. – № 5. – С. 18–21.

О. Демиденко,
*вчитель історії Варвинської
районної гімназії Чернігівської області,*
С. Бурляй,
*вчитель іноземної мови Варвинської
районної гімназії Чернігівської області*

ВАРВИНЩИНА В 1917–1921 рр. ДО 95-ТИ РІЧЧЯ ПОЧАТКУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

В історії кожної країни не бракує історичних подій, що мають суперечливі, неоднозначні оцінки, і водночас являються героїчними та надзвичайно чутливими і болючими для свого народу. Такою темою в історії українського народу є доба Української революції 1917–1921 років.

У радянські часи, коли стала домінувати марксистсько-ленінська ідеологія, радянські історики виробили єдині партійно-класові підходи до загальної схеми історичних процесів, що розвивалися на теренах колишньої царської Росії, в тому числі і в Україні [2, 5]. Те ж, що не «вписувалося» у спрощену схему, вважалося не лише чимось другорядним, маловартісним, а ще й кваліфікувалось як контрреволюційне, чужорідне, таке, що нібито перешкоджало закономірному історичному поступу. Відповідно автори, працям яких були притаманні відмінні від радянських підходи, оголошувались ворогами народу, зазнавали переслідувань і репресій.

Однак паралельно впродовж багатьох десятиліть в історичних дослідженнях за межами радянської України відбувалося незалежне від ідеологічних нашарувань осмислення процесів, що проходили в Україні 1917–1920-х та в подальші роки. Автори М. Грушевський, Д. Дорошенко, В. Липинський та ін. розглядали події в Україні як складову європейської історії, у тому числі й революційні процеси 1917–1921 рр. Останні справедливо трактувались як національно-визвольна революція. Її стрижнем було національне відродження, віковичне прагнення українського народу до власної державності та соборності [6, 329].

Вітчизняні науковці активно і неупереджено почали вивчати період 1917–1921 рр. лише з 1991 р., після проголошення України незалежною державою. В історичній науці закріпився термін «Українська революція». У ході дослідження даного суспільного феномена написана значна кількість наукових праць.

Проте до наших часів ще не створено узагальнюючих достатньо обґрунтованих досліджень революційних процесів, що відбувалися в окремих регіонах України, в тому числі на території сучасної Чернігівської області. Частково це пояснюється тим, що значна кількість документів даного періоду втрачена або знищена, як у 1917–1920х роках, так і в період радянсько-німецької війни 1941–1945 рр., частково – довготривалою заборонаю в СРСР будь-якого висвітлення подій, відмінного від радянських ідеологічних схем.

Зробимо короткий огляд подій, що відбувалися на невеликій частині українських земель, а саме на території сучасного селища Варва та Варвинського району Чернігівської області, котрі на початку ХХ ст. входили до Лохвицького повіту Полтавської губернії.

Відомо, що Перша світова війна 1914–1918 рр. негативно вплинула на економічне становище Варвинщини, життя місцевого населення. Зокрема, скоротились посівні площі, у селян реквізовано коней, значну частину реманенту. Половину працездатного населення було мобілізовано на війну. Підвищився розмір податків. Серед населення зростало невдоволення. Вже 1917 р. активно поширились антипоміщицькі настрої [4, 62].

Навесні 1917 року на Варвинщині дізнались про лютневу революцію в Росії та падіння царського режиму. Стало відомо також про заснування у березні 1917 р. Центральної Ради в Києві, котра незабаром, у середині червня, утворила український уряд – Генеральний Секретаріат під керівництвом В. Винниченка. У червні 1917 – грудні 1918 рр. в багатьох регіонах України (в тому числі й у Полтавській губернії) відбувалися національні з'їзди,

котрі підтримували Центральну Раду та визнавали її єдиним вищим органом державної влади. На таких з'їздах розглядалися питання про землю, присутність іноземних військ в Україні, про створення загонів Вільного Козацтва, освіту, забезпечення продовольством та ін. У Лохвиці в 1917 р. К. Смовський (пізніше – генерал-хорунжий армії УНР, учасник бою під Крутами і Першого Зимового походу) став організатором повітового коша Вільного козацтва. Ідеї українського національного відродження поширювались в народі.

*Генерал-хорунжий Армії УНР
Кость Смовський. Фотокопія*

Проте на початку осені 1917 р. ситуація в Україні різко загострилася через окремі прорахунки Центральної Ради у вирішенні питань перерозподілу земель, створення регулярної армії, забезпечення правопорядку, налагодження тісного контакту з селом, а також завдяки посиленню більшовицького впливу [1, 329]. Поширювались погроми, грабунки, самовільне захоплення поміщицьких земель.

14 грудня 1917 р., менш ніж через півтора місяці після Жовтневого перевороту у Петрограді, відбулися збори громадян Варви, на котрих активно заявило про себе селянство. Бідніші селяни виступали за конфіскацію поміщицьких земель, заможне селянство відстоювало аграрні перетворення на основі приватної власності на землю. Цим протиріччям скористалися більшовики, найактивнішими серед яких були К.А. Литвиненко, робітник-шахтар, що прибув в цей час до Варви з Донбасу, а також місцеві жителі П. Пришедько, Ф. Федченко, М. П'янига та ін. 15 грудня 1917 р. під впливом російських та місцевих більшовиків було обрано ревком у складі

9 чоловік, головою котрого став К. Литвиненко. При ревкомі одразу ж створили збройний загін червоної гвардії для впровадження новоствореного порядку. Перше, що зробив щойно створений ревком, – це під керівництвом більшовиків повів наступ на заможну верству населення краю, що призвело до загострення соціальної напруги та класового розшарування селянства. Зокрема, була здійснена інвентаризація майна заможних варвинчан. А вже на початку 1918 р. розпочались перші спроби націоналізації землі у поміщиків та заможного селянства. За допомогою зброї та насильств при підтримці військових більшовицьких загонів з радянської Росії цей процес був завершений у 1920 р. [4, 61].

Революційні події 1917–1921 рр. на Варвинщині мало досліджені і потребують додаткового вивчення. За свідченнями сучасників, влада у самому містечку Варва інколи протягом дня переходила з рук в руки по кілька разів. Бувало, як переповідали старожили Варви, ввечора в село заходили махновці, вранці вступала Червона армія, увечері в містечку вже господарювали селяни-повстанці на чолі з отаманшею Марусею, яких згодом витісняли червоноармійці-будьонівці [7]. Відомо також про певну підтримку селянами Варвинщини загонів отамана Ангела, що був прихильним до УНР. Тому можна стверджувати, що частина місцевих селян стояла за незалежну українську державу. Наприкінці літа 1919 р. край захопили війська генерала Денікіна [5, 31]. Восени 1919 р. набув широкого розмаху антиденікінський селянський повстанський рух, який підірвав тили армії А. Денікіна, що значною мірою допомогло червоноармійським військам у боротьбі проти Добровольчої армії. У грудні 1919 р. край був визволений від денікінської армії.

Про гостру боротьбу за владу на Варвинщині, практично як і по всій Україні, свідчить той факт, що силою зброї радянська влада на Варвинщині встановлювалась тричі. Вперше це відбулося 15 січня 1918 р., і проіснувала вона лише до березня 1918 р. В середині березня німецькі та австро-угорські війська визволили Чернігів, а 29 березня – Полтаву. Радянські війська відступили в нейтральну зону, що була встановлена між Україною і радянською

Росією. Там більшовики, порушуючи Берестейський мирний договір 1918 р., формували військові загони і закидали їх в Україну для боротьби проти німецьких, австро-угорських та українських військ. Однак, невирішеність обіцяного П. Скоропадським аграрного питання [3] та ряд інших проблем, що виникли в Україні за час його правління призвели до встановлення влади Директорії. Проте вже 26 січня 1919 р. у Варві була встановлена радянська влада. Основною причиною стало зволікання Директорії в проведенні аграрної реформи і, як наслідок, селяни, підтримали більшовиків та їх лозунги. Проте уже навесні 1919 р. селянство активно виступило проти більшовицької грабіжницької політики. На Варвинщині відзначаються активні антибільшовицькі повстання. 21 серпня 1919 р. у Варву вступили війська А. Денікіна. Місцевий більшовицький ревком пішов у підпілля. У грудні російські більшовики втретє організували військове вторгнення в Україну. 1 грудня 1919 р. у Варві знову проголошено радянську владу [5; 31], яка протягом наступного року значною мірою утвердилась в регіоні.

Населення ставилось до тогочасних подій неоднозначно. Полтавщина була переважно сільськогосподарським регіоном. Тому у центрі уваги завжди було аграрне питання. Його невирішеність часто штовхала селян на конфлікт з різною пануючою владою. Лише силою зброї військових частин та репресіями проти селянських повстанських загонів, адже Армія УНР в листопаді 1920 р. зазнала поразки і була інтернована на територію Польщі, більшовицький радянський уряд України зміг перехилити «чашу ваги» на свій бік. Значну роль тут зіграли обіцянки щодо вирішення земельного питання, підступна більшовицька політика соціального розшарування на селі, яка штовхала селян до людиноненавистництва і боротьби один проти одного – біднішої верстви селянства проти заможнішої [8, 38].

Отже, на прикладі Варвинщини ми бачимо яскравий прояв однієї з причин поразки Української революції 1917–1921 рр. – слабкість соціальної бази українського народу, що досить часто змушувало як українських, так і радянських лідерів та значної частини істориків помилково твердити про недостатність політичного розвитку селянства.

Список використаних джерел та літератури:

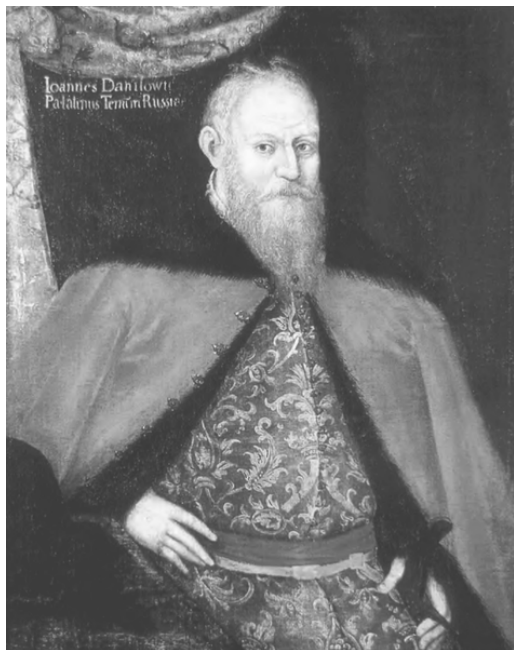
1. Бойко О.І. Історія України. Навчальний посібник. / Олександр Бойко. – К.: Академвидав, 2007. – 687 с.
2. Борьба трудящихся Черниговщины за власть Советов (1917–1919). Сборник документов и материалов. – Чернігів, 1957. – 475 с.
3. Див.: Грамота Павла Скоропадського // Україна в ХХ столітті: Збірник документів і матеріалів (1900–1939) / Упор.: А.Г. Слюсаренко, А.О. Буравченков, Н.І. Миронець та ін. – К.: ІЗМН, 1997. – С. 133–135.
4. Саверська-Лихошва В.В. Кращі матеріали на уроках історії. – Варва–Київ, 2001. – 92 с.
5. Саверська-Лихошва В., Кульбако В. Нариси з історії Варви. – Варва, 1999. – 152 с.
6. Субтельний О. Україна. Історія. – К.: Либідь, 1991. – 512 с.
7. Спогади К.Г. Моренця, П.Л. Пришедька, К.Л. Бурляй, Г.О. Моренця, Є.П. Кутового (рукописи; архів авторів).
8. Щербатюк В.М. Тактика і методи більшовиків щодо захоплення влади в українському селі // Визвольний шлях. – 2002. – № 8. – С. 38–47.

О. Березовський,
кандидат історичних наук,
член Лисянської РО «Витоки» НСК України
О. Березовська,
краєзнавець, м. н. с. Інституту архівознавства
НБУ ім. В.І. Вернадського

ЯН ДАНИЛОВИЧ – ВЛАСНИК ЛИСЯНСЬКОГО МАЄТКУ

Вперше Лисянка згадується в документах 1593 року, коли «городище Лисянка» («урочище», «пустинь»), з навколишніми селами і землями польським королем були передані шляхтичу Валентину Чермінському[1] для заселення. Небезпечне сусідство з Чорним шляхом і Диким полем наклало певний відбиток на подальшій історії містечка. З 1593 р по 1622 р. немає майже жодної писемної згадки про Лисянку. Більш за все, що в цей час поселення було зруйноване і спустошене[2]. Ймовірно, це сталося в 1593 р. під час одного з найстрашніших походів татар на Україну[3]. Знаходячись на Чорному шляху, Лисянка не могла уникнути долі, яка спіткала інші українські міста і села. З своїм основним завданням «залюднення» і «заселення» лисянського краю В. Чермінський не справився і невдовзі помер («...nie zasiedliwszy uroczyska»)[4].

Згідно з універсалом польського короля Сигізмунда III, виданим 28 червня 1622 р., Лисянка перейшла до володінь руського воєводи – Яна Даниловича. Польський король

Ян Данилович. Портрет. 1620 р.

дозволяв заснувати місто в урочищі, що називається Лисянка. Поселенню надавалось Магдебурзьке право, тобто право на самоуправління міського населення. Цей привілей надавався далеко не всім містам. Наданням Магдебурзького права Лисянці, Сигізмунд III хотів утворити своєрідний бар'єр між Річчю Посполитою і Степом у вигляді заселених територій. Щоб населення на цих землях приживалось і збільшувалось, надавалися наступні привілеї: «...дозволялося користуватися землями протягом 24 років без сплати податку, а полювати в лісах і ловити рибу можна було і після 24-річного строку...». Про це переконує й зміцнення замку в Лисянці: «міщани зобов'язані були будувати укріплення замку, ставити палісад, зводити вежі»[5]. В XVII ст. Лисянка стала порубіжним містом-фортецею, що знаходилося на шляху татарських та степових орд.

З того часу Лисянка почала відбудовуватись швидкими темпами. Це підтверджує і польський історик О. Яблоновський, який стверджував, що Лисянка «dopiero po 1622 obwarowana», тобто укріплена була вже після 1622 р.[1] Подібні твердження знаходимо і праці відомого українського історика XIX ст. М. Максимовича, який писав: «...Город Лысянка ... был вновь устроен, укреплен Иваном Данилевичем по грамоте Жижимунда III, даной 1622 года»[6]. А в «Географічному словнику Королівства Польського» вказано, що Ян Данилович заклав Лисянку як місто, отримавши для нього ще й Магдебурзьке право[4]. Можна стверджувати, що відбудову та заселення лисянського краю на початку XVII ст. слід пов'язувати з діяльністю Яна Даниловича. Так хто ж він – Ян Данилович?

Насправді в біографії Яна Даниловича є чимало цікавих та маловідомих сторінок. Щоб з'ясувати окремі аспекти діяльності власника Лисянського маєтку краєзнавці О. Березовський, О. Березовська, І. Березовська, І. Клименко, В. Пономаренко здійснили науково-краєзнавчу експедицію до родового замку Яна Даниловича в Олеську, що на Львівщині. В науково-довідковому виданні «Край козацький. Довідник з історії Лисянщини» знаходимо загальні відомості: Ян (Іван) Данилович гербу Сас (1570–1628 рр.) – крайчий великий коронний (1600 р.), каштелян львівський (1612 р.), воєвода руський (1613 р.),

підचाший великий коронний, ловчий белзький, староста белзький, буський, корсунський, чигиринський. Я. Данилович був дідом польського короля Яна III Собеського. Брав участь у придушенні повстання Северина Наливайка (1594–1596 рр.). У 1597 р. отримав Корсунське і Чигиринське староство. Під час антикоролівського заколоту маршалка коронного Зебжидовського (1606–1609 рр.) був посередником поміж обома сторонами. Брав участь у придушенні нової солдатської конфедерації невдоволених отриманою платнею за московський похід (1615 р.). Після смерті коронного гетьмана Замойського отримав Бельське староство, у 1612 р. став каштеляном львівським, а у 1614 р. – воєводою руським. У 1619 р. отримав Бузьке староство. Брав участь 1625 р. у битві на Куруковому озері з козаками[7]. Заклав місто Крилів Корунського повіту, Данилоград–Медведівку (Чигиринщина) та ін.

Ян Данилович – типовий представник феодальної верхівки. Людина високоосвічена, чутлива до гуманістичних ідей, він, однак, не пропускає можливості поліпшити своє матеріальне становище і піднятися вгору по шаблях кар'єри. Не без розрахунку одружується з багатого нареченою Катериною Красицькою (до речі, за її придане почав розбудову Олеського замку ще у 1590 р.). Другою дружиною його стала донька коронного гетьмана Жолкевського – Софія, за якою він отримав землі на Чигиринщині. Можна думати, що не без сприяння свого тестя Данилович став каштеляном львівським, а з 1614 р. – воєводою руським.

Олеський замок. Фото О. Березовського

Внаслідок кількох шлюбних союзів між магнатськими сім'ями в 1605 р. Олеський замок з усіма навколишніми землями і маєтностями повністю переходить до рук великого руського магната Яна Даниловича. Замок традиційно був побудований на підвищенні, що і було основою укріплення. Нижче, по спуску гори, кільцем проходив вал із частоколом, а далі – ще одна лінія оборони – вал в водяним ровом. Реконструкцію Олеського замку Я. Данилович почав проводити ще з 1590-х рр. До овалоподібного замкового муру добудовуються двоповерхові корпуси у західному та східному крилі та триповерхове приміщення з північної сторони замку, нова надбрамна вежа. Дата «1599» на кам'яному обрамленні спарених вікон, можливо, вказує на час розбудови замку. Ймовірно, відбудовували замок італійці Галеаццо Аппіані та Альберто Мураторі, також відоме прізвище муляра Войтіха. Завдяки старанням Даниловича було вміло і гармонійно поєднано давні оборонні стіни із новими спорудами. Ян Данилович зробив замок повністю кам'яним, укріпив його ровом і валом, оснастив гарматами. У замку було збудовано велику кількість житлових кімнат, просторих палат, допоміжних приміщень. В'їзд прикрасила нова вежа. До 1620 р. Олеський замок було перетворено на розкішну ренесансну резиденцію. За часів Я. Даниловича набрав майже такого вигляду, як він виглядає і зараз.

Про непростий та непоступливий характер Яна Даниловича свідчать події, які відбулися у м. Корсуні на початку XVII ст. У 1605 році відбувся конфлікт між корсунським старостою Я. Даниловичем і корсунчанами. Староста позбавив їх права на прибутки від шинків і корчмів. Після ряду судових постанов дії Даниловича були виправдані. Мешканці міста повстали. Коли ж польський уряд направив у Корсунь своїх комісарів, повстанці не пустили їх у місто, оголосили, що відмовляються виконувати військові повинності і не визнають влади коронного старости. За все це та за неявку зачинщиків повстання на королівський суд на жителів Корсуня було накладено штраф – 10 тисяч кіп литовських грошей. Але корсунські міщани і далі відмовлялися визнавати права старости і тому у 1607 р. сейм своєю постановою позбавив жителів Корсуня Магдебурзького права. Це привело до масового покаяння населення Корсунського староства.

Герб Яна Сас Даниловича (1605 р.)

Гербовий картуш з Олеського замку * Фото О. Березовського

Данилович був представником короля на Запорозькій Січі й намагався жити в злагоді з козацтвом. Цікаво, що соратником Яна Даниловича був козацький сотник Михайло Хмельницький – батько гетьмана Богдана Хмельницького. М. Хмельницький перебував у Жовкві, а потім переходить на службу до Я. Даниловичем у Олеський замок.

В 1616 році чигиринський сотник Михайло Хмельницький за віддану службу по обороні південних рубежів Речі Посполитої від кримських набігів отримав від Я. Даниловича

земельну ділянку з пущею «на правому березі річки Тясмин неподалік Чигирини».

М. Хмельницький заклав там спочатку хутір Суботів з пасікою, а потім почав будувати масток на горі, яка має зараз назву Замчище. На плечі Михайла Хмельницького були покладені функції осадчого – організатора селянських переселень на малолюдні придніпровські степи. Колонізація степового пограниччя мала для українських староств справді стратегічне значення – це був єдино можливий спосіб вижити під тиском кримської та ногайської орд і пов'язаних із ними спустошень. Як стверджує сучасний історик В. Щербатюк, Михайло Хмельницький, будучи на службі у Даниловича, був осадчим містечка Лисянка і доклав чимало зусиль у відбудові лисянського краю [10].

Ставлення Даниловича до Хмельницьких розкривається і в прагненні викупити Михайла з турецької неволі, куди він потрапив у битві під Цецорою в 1620 р. Донедавна вважалося, що в цій битві Хмельницький Михайло загинув, та виявлені документи свідчать інше. Як сказано в судовій скарзі Даниловича, в листопаді 1627 р. із замку втікають полонені турки й татари. Одного з них, за йменням Абдурахман, погоня впіймала в селі Доброводах; Данилович якраз і збирався обміняти його на полоненого підстаросту чигиринського Михайла Хмеля, оціненого в 500 червоних золотих. Проте невідомо, відбувся обмін чи йому перешкодила смерть самого ініціатора[8].

Ян Данилович намагався неабияк влаштувати і своїх дочок. Сваюля у виборі женихів для них привела до трагічної події в замку. Існує романтична і трагічна легенда з тих часів про нещасливе кохання молодого Адама Жолкевського, який кілька разів сватався до дочки

---

* Над в'їзною брамою Олеського замку вмонтовано різьблений з каменю великий прямокутний барельєф, пишно прикрашений портретами, символічними постатями людей, зображеннями тварин і химер. Його основу складають дві прямокутні пілястри, з'єднані у верхній частині трикутним фронтом із різьбленим зображенням Бога Отця. Під фронтоном, у верхній частині пілястрів, зображено символічні постаті Віри (ліворуч) і Справедливості (праворуч). Під барельєфами Віри і Справедливості розташовані медальйонні портрети шістьох польських королів. Пілястри і фронтон мистецьки підпирають округлі картуші, увінчані головами двох оскалених химер. У центрі барельєфа розташований круглий щит з картушевим обрамленням, який підтримують два ангели. Поле щита розділене на чотири частини, у кожную з яких вмонтовано зображення родинних гербів власників Олеського замку. У верхній частині – Сас і Топір, у нижній – Гербурт і Корчак. Ангели-хранителі, які утримують картуш гербового зображення, стоять на двох лежачих левах – символах сили і могутності. Між двома пілястрами під трикутним фронтоном, якраз над гербовим щитом, розташовані три символічні постаті амурів. Верхні частини пілястрів двома заокругленими картушами поєднані з трикутним фронтоном, головним елементом якого є зображення Бога Отця. Всевишній у лівій руці тримає яблуко – символ заповідей Божих, а піднята правиця застерігає людей від порушення їх. Зображення Всевишнього домінує в усій барельєфній композиції – такий був задум: Бог є Життя, Правда, Сила і Любов. Барельєф над в'їзною брамою вмонтували на замовлення Яна Даниловича під час реконструкції Олеського замку в кінці XVI – на початку XVII ст. Незважаючи на те, що час і природні явища дещо згладили зображення, все одно барельєф зберігся напрочуд добре, і кожен, хто входить на подвір'я замку, мимохідь зупиняється, споглядаючи його.

Даниловича. А їй нібито було байдуже, хто буде її чоловіком, чого не скажеш про старого Даниловича. Він, звичайно, хотів бачити свого зятя багатим і впливовим, проте Адам, на його думку, не відповідав цим критеріям. І от настав той час, коли Адам Жолкевський під час гри в карти захотів отримати чітку відповідь. А коли почув відмову, то просто в тому ж залі привселюдно встромив собі у серце ножа. Його як самогубця не ховали на цвинтарі, а просто викинули в болото, яке було біля замку. Кажуть, що і зараз вночі під замком чути зітхання душі, яка не може знайти спокою. За іншою версією цієї легенди, обоє закохані позбавили себе життя, і тепер вночі їхні тіні блукають навколо замку.

Костел Св.Трійці (збудовано у 1545 р.)

Тут поховано Я. Даниловича. Фото О. Березовського

Другу дочку, Теофілію, Данилович віддав за старосту красноставського Якуба Собешина. В неї в 1629 р. народжується син, названий ім'ям діда, який став в майбутньому переможцем турків під Віднем і польським королем Яном III Собеським. З особистістю останнього пов'язана ще одна легенда Олеського замку про народження цього одного з найвизначніших польських королів. Хлопчик народився в замку у 1629 році під час грози, на замок тоді ще й напали татари... Коли бабка повитуха поклала немовля на чорний мармуровий стіл, вдарив дуже сильний грім, стіл тріснув, і бабка оглухла. Відразу ж з'явилося пророцтво про те, що новонароджений буде незвичайною людиною... Пророцтва переслідували Собесь-

кого усе життя.

З дозволу Сигізмунда III Ваза на шляху із Золочева на Броди Данилович у 1615 р. заклав містечко Сасів на місці села Комарове. Назва містечка походить від родинного гербу Даниловичів. Воевода надав містечку право на проведення трьох ярмарків, торгових днів. В Олеську Я. Данилович збудував першу школу й лікарню для селян. Звісно, все це створювалося працею і коштом селян і ремісників. Для утримання тільки одного костюлу виділялося ціле село Розваж і збиралося по десятині від доходів із селян Йосипівки, Ожидова, Кутів, Сточина і Хватова[8]. В центрі Олеська розташований Костел св. Трійці побудований ще у 1481 році, що у 1545 році набув сучасного вигляду. Наступний будівельний етап костелу відноситься до 1625–1627 рр., коли за замовленням Яна Даниловича добудовані дві бічні каплиці. Саме в цьому костелі у 1628 р. й поховано прах Яна Даниловича.

Список використаних джерел та літератури:

1. Jabłonowski A. «Źródła dziejowe. Tom XXII. Ziemie ruskie. Ukraina (Kijów – Braclaw)», Warszawa, 1897, ч. 3. – С. 693.
2. Березовський О. М. Чорний шлях // Спілка «Витоки» у краєзнавчому русі України: досягнення і перспективи / Упорядник М. І. Бушин, В. М. Щербатюк. – Черкаси, 2004. – С. 120–126.
3. Чумак В. Кримське ханство і Запоріжжя: шлях від ворожнечі до взаєморозуміння // Голос України. – 1992. – №11. – С. 7.
4. Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Tom V (Kutowa Wola – Malczyce) z 1884 r. – S. 302–303.
5. Лубко М. Знаменитий і багатолюдний град. – Полтава, 1998. – С.27.
6. Максимович М. А. Собрание сочинений. – К., 1876. – Т. 1. – С. 687.

7. Березовський О., Щербатюк В. Ян Данилович // Край козацький. Довідник з історії Лисянщини. – К.: Наук. думка, 2004. – С. 77–78.

8. http://uk.wikipedia.org/wiki/Олеський_замок

9. Архів Юго-Западной России – К., 1907. – Ч. 8. – Т. 5. – С. 346–350.

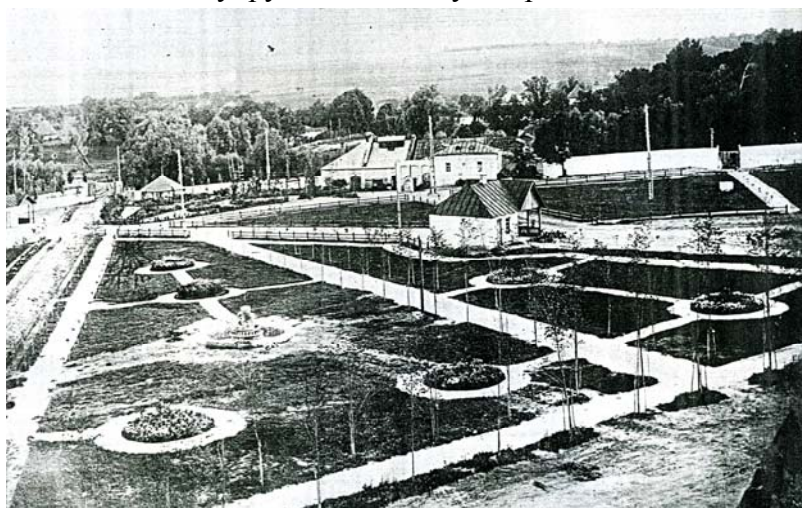
10. Щербатюк В.М. Де ж з'явився Богом даний? // Проблеми регіональної історії в контексті загальноукраїнських подій. Наукові дослідження і документи. – К.: Синопис, 2009. – С. 138–140.

П. Ялинський

член Лисянської РО «Витоки» НСК України

З ІСТОРІЇ ПОЧАПИНСЬКОГО ТА БУЖАНСЬКОГО ЦУКРОВИХ ЗАВОДІВ

На початку 1930-х років для збільшення об'ємів виробництва в галузі цукроваріння РНК УСРР та ЦК КП(б) України прийняли спільну постанову про будівництво залізниць до цукроварень. Строк їх закінчення визначався 1 серпня 1933 р. Однак окремі рішення були поспішними і непродуманими. Будівництво залізниць передбачало швидкий перехід всіх цукрозаводів на прогресивний вид палива – вугілля. Крім дров, для технологічного процесу виготовлення цукру необхідно було привезти в завод камінь вапняку, цукровий буряк та інші матеріали. Передові цукрові заводи Черкащини, як – то Смілянський, Городищенський та ін., що знаходились біля залізниць, вже давно працювали на кам'яному вугіллі. Тому будівництво залізниць до Почапинського та Бужанського цукрових заводів, які ще працювали на дровах, було досить важливим. До обох цукрозаводів Лисянського району було вирішено прокласти залізницю вузької колії, або як її просто називали в народі – вузькоколійку.

Так виглядала територія Почапинського цукрового заводу в 1933 р. після висадки каштанів. Фотокопія

Проектом передбачалося, що вузькоколійка зв'яже обидва цукрові заводи з залізницею широкої колії на станції «Звенигородка», де всі вантажі для Бужанської та Почапинської цукроварень будуть перевантажуватися у вагони вузької колії. Крім того, залізницею в єдину схему зав'язувалася Шестеринська шахта бурого вугілля, яка почала добувати вугілля в 1931 р. Передбачалося, що це вугілля вузькоколійкою буде підвозитися до обох цукрових заводів. В Звенигородці було створене підприємство «Звенигородські залізничні під'їзні колії». Керував роботами по будівництву вузькоколійки представник цієї організації Мельников. Його заступниками були Аляб'єв та Степнов – директори Почапинського та Бужанського цукрових заводів.

Найбільш ємкими в цьому проекті були земляні роботи: необхідно було засипати і зрізати десятки тисяч куб. м. ґрунту, збудувати декілька мостів, у тому числі два великих через р. Гнилий Тікач. Не все було гладко на будівництві вузькоколійки та в шахті. Кореспонденти районної газети «Ударник Лисянщини» впродовж 1933 р. неодноразово висвітлювали хід робіт. Отож, щоб перейнятися атмосферою будівництва, наведу їх декілька:

1. «Помпадури з будівництва вузькоколійки». В день планового закінчення будівництва вузькоколійки (30 липня) земляні роботи ще не закінчені, а вкладення шпал та рейок ще не розпочато. Незабаром цукрові заводи району по плану мають розпочати сезон цукроваріння, а до заводів не підвезене вугілля, камінь вапняку. В травні-червні було втрачено багато часу, коли робітники кидали роботу через відсутнє або неякісне харчування.

Начальник будівництва більше часу сидить у Звенигородці, а його помічники – Аляб'єв та Степнов ведуть себе як посторонні спостерігачі. На будівництві низька трудова дисципліна, є пияцтво, багато куркульських і темних елементів. Прокуратура мусить розібратися, чому такий стан, бо вчасно до заводів не буде підвезене вугілля, камінь, сировина. А це ставить під загрозу роботу обох цукроварень [3].

2. На засіданні РПК (секретар Тимошевський) було ухвалено:

пункт 14. Зобов'язати колгоспи та цукроварні укласти між собою угоди:

а) на вивозку шпал:

б) поставку робочої та тягової сили для закінчення під'їзної колії та забудову вузькоколійки, а директорам цукроварень допомогти вивезти хліб автомашинами з найближчих колгоспів [4].

3. На Бужанському цукровому заводі капітальний ремонт проведено лише на 92 %. Матеріали (вапняк та ін.) лежать у Звенигородці на залізничній станції. Навіть буре вугілля з Шестеринець завезене лише на 50 % до планового завдання. А на Почапінському цукровому заводі ще гірше. Капітальний ремонт зроблено лише на 60 %. Вугілля не завезене, хоча могло доставлятися порожнім автотранспортом, який робітників привозить на шахту [5].

4. На підставі постанови ЦК і ЦКК ВКП(б) Радянського Союзу від 28.4. 1933 р. в ряді областей, у тому числі і Київській, намічено з червня розпочати чистку партії. В Лисянському районі була утворена комісія, яка проводила цю роботу. До її складу ввійшли:

– Мотузок З.П. – голова комісії – робітниця, член партії з 1918 р., студентка академії ім. Сталіна;

– Гороховський А.К. – член комісії – робітник, член партії з 1922, працював в Червоній Армії на партійній роботі [6].

5. Результати чистки партії на Бужанському цукровому заводі:

Бужанська цукроварня роботу повинна розпочати 1 жовтня і планується переробити 42635,9 т. Проте цукроварня не готова розпочати виробництво в строк. На питання голови комісії Мотузок: «Як готується цукроварня до пуску, чи є достатньо палива?» Степнов відповів: «Думаємо возити тоді, як закінчимо вузькоколійку, бо інших засобів у нас немає». Мотузок: «А коли ж її закінчать?». Степнов: «Якщо погода не помішає, думаємо кінчати 2 жовтня». Мотузок: «А якщо несприятлива?». Степнов: «Не кінчимо». Мотузок: «А чим же будете тоді возити вугілля, вапняк?». Степнов: «Не знаю».

До речі, темпи будівництва вузькоколійки незадовільні. Не вистачає будматеріалів і через це 5 км лінії не збудовано [7].

6. «Безвідповідальність на Шестеринській шахті породжує прориви». Щоденне завдання на шахті 40 тонн вугілля. Виконання ледве 50 %. Тут відсутнє зовсім соціалістичне змагання, побутові умови не на висоті. Робітникам не вчасно видається хліб. З 27 по 30 вересня в їдальні його не було. Для локомотива, який з шахти вивозить вугілля, немає накриття від непогоди [8].

7. При Шестеринській шахті організували надання швидкої медичної допомоги працюючим, але до цього часу роботу її не наладили. Тут працює лише один санітар. Буває так, що він чергує по 24 год., а потім добу віддыхає. Робітники при захворюванні ходять до Лисянської районної, а звідти – до Почапінської дільничної лікарні і так без кінця. Відсутні тут медикаменти та інструментарій [9].

8. «В Верещаках саботують сівбу». Рілля засихає, хоча оброблена тракторами МТС. З 19.05 простоє, бо сівалки поломані. До ледарів не приймають міри. Без дозволу управи колгоспники йдуть працювати на залізницю [10].

Важко приходилося всім працюючим і в шахті, і на будівництві вузькоколійки, але завдання вищих радянських і партійних органів в 1933 році було виконано. Лисянський райвиконком звітував: «Шестеринська буровугільна шахта та вузькоколійка є досягненням»: шахту засновано в 1931 р. Зараз вона вугілля поставляє в обидва цукрові заводи. До побудови 1933 р. вузькоколійки шахта не могла працювати на повну потужність. Якщо в 1933 р. шахта видала 3999 т вугілля, то в 1934 р. – 7588 т. В 1931 р. на шахті було працюючих

91 чол., то в 1934р. – 150 чол. [11] Але виявилось, що буре вугілля було низькоякісним, при спалюванні в котельнях цукрових заводів не давало швидкої і потрібної для виробництва температури. Воно виявилось, як кажуть, молодим і було схоже на торф, навіть траплялися неперепрілі куски рогози і т.п. [2] Заводи змушені були переходити на кам'яне вугілля та завозити його вузькоколійкою із станції «Звенигородка». Шестеринська шахта як і обидва цукрові заводи Лисянського району відносились до Київського цукротресту міністерства «Союзцукор». У 1936 р. Шестеринську шахту було ліквідовано.

Нині місце, де знаходилась Шестеринська шахта, заросло лісом і його може знайти не кожний.

Довжина побудованої вузькоколійки від Почапинського цукрового заводу до ст. «Звенигородка» складала 58 км, а від Бужанського – 44 км. Вузькоколійкою передбачалися станції «Орли», «Водяники» та «Вільховець». Крім двох цукрових заводів Лисянського району, вузькоколійка також зв'язувала Лисянський комбікормовий (с. Орли) та Вільховецький цукровий заводи з широкою залізницею.

Після Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. у селі Водяники було обладнано буряко-приймальний пункт, з якого буряки залізницею возилися на Почапинський цукровий завод. На пункті знаходилася вагова, лабораторія, які визначали кількість та якість (забрудненість, цукристість) буряків, а також комплекс механізмів для розвантаження буряків з автомобілів та завантаження у вагони (БУМ, тракторна лопата). Цукрові буряки підвозилися вагонами – вертушками по 9–10 шт. в однім ешелоні. Щороку із Водяників в Почапінці поступало 15–20 тис. тонн цукрових буряків. Це була велика підмога. З 1978 року Водяницький приймальний пункт припинив своє існування – навколишні колгоспи буряки почали возити на Вільховецький цукровий завод.

Вхід до штольні Шестеринської буровугільної шахти

На території Почапинського цукрового заводу була розгалужена сітка залізниці. Заводом на початку 1960-х р. був придбаний мотовоз, з допомогою якого переставлялись вагони під розвантаження та завантаження, були обладнані залізнична вагова, яка перевіряла вагу вантажів, що надходили залізницею. Весь комплекс робіт по розвантаженню вагонів широкої колії, з вантажами, що надходили на адресу цукрових заводів та

завантаження їх в вагони вузькоколійки, виконувало підприємство «Звенигородські залізничні під'їзні колії». В кінці 1980-х років Бужанський та Почапинський цукрові заводи мали у власності велику кількість восьми та десяти тонних автомобілів і перевозка вантажів зі ст. «Звенигородка» автомобілями стала дешевшою, ніж вузькоколійкою, відбулось відмовлення від послуг залізниці. Через збитки ДП «Звенигородські залізничні під'їзні колії» збанкрутувало. І в 2003 р. Господарським судом визнане банкрутом та ліквідоване. Ще до цього в 1991–1993 роках воно розібрало рейки – перестала існувати вузькоколійка, яка вірою-правдою служила людям близько 60-ти років.

Незважаючи на важкі 1930-ті роки директор Почапинського цукрового заводу М.І. Аляб'єв запам'ятався впорядкуванням території заводу. На початку 1930-х рр. були збудовані літні кінотеатр, фонтани, купальня, просаджені каштани. Вдвічі більшим був

фонтан в заводському парку, у воді якого плавали рибки. Поруч з фонтаном була влаштована шестикутна альтанка, де вечорами, у вихідні дні, грав заводський духовий оркестр. В штаті цукрового заводу був садівник, який піклувався квітниками. Після введення в дію вузькоколійки, по обидві сторони її колії від території заводу до місця, де вона від вул. Звенигородської повертала вліво, були висаджені рози – жовті, червоні та інших кольорів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Спогади жителя села Почапинці Терещенка Петра Михайловича, 1936 р. н., записані Ялинським П.І. 26. 08. 2010 р.
2. Спогади жителя села Почапинці, Власенка Івана Никоновича, 1930 р. н., записані Ялинським П.І. 22. 08. 2010 р.
3. Газета «Ударник Лисянщини». – 1933. – №67.
4. Там само. – № 73.
5. Там само. – № 83.
6. Там само. – № 59.
7. Там само. – № 88.
8. Там само. – № 90.
9. Там само. – № 85 .
10. Там само. – №49.
11. Там само. – 1934.– № 29.

О. Павлюк,

аспірант кафедри давньої та нової історії України

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ГЕНЕРАЛЬНІ ПІДСКАРБІЙ ТА ГЕНЕРАЛЬНА СКАРБОВА КАНЦЕЛЯРІЯ В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Наприкінці XIX – початку XX ст. для української історичної науки настає період відродження. Вагомим об'єктом дослідження стала історія Гетьманщини-України XVIII ст., що ознаменувалося виходом ряду спеціальних праць. Однак проблематиці уряду генеральних підскарбіїв, яку ми спробуємо окреслити в цій статті, належної уваги не було приділено. Історичні аспекти розвитку тогочасного суспільства Лівобережної України досліджувалися не тільки окремими істориками, але і цілими історіографічними напрямками і школами. Однак у своїх працях, які були комплексними і узагальненими, автори охоплювали весь період дослідження, тому окремі державні інституції тогочасного державного утворення як окрема проблема не розглядалися, а зводилися до спільного знаменника. Тому дослідження уряду генерального підскарбія знаходилося у зародковому стані. Проте певний інтерес до маловідомого на той час державного інституту часів козацької гетьманщини, генеральних підскарбіїв та генеральної скарбової канцелярії починає простежуватися в працях дослідників того часу. Зокрема цією проблематикою займалися: Л. Окиншевич [1], О. Лазаревський [2], М. Слабченко [3] та ряд інших дослідників. Найвагомішою працею з цієї тематики можна вважати «Центральні установи України-Гетьманщини XVII-XVIII ст.» Л. Окиншевича [1].

Однак комплексного дослідження проблематики становлення уряду підскарбіїв як окремого об'єкту дослідження в контексті історії України на сьогодні не маємо, що, на наш погляд, спонукає до необхідності детальнішої розробки цієї тематики. Актуальність теми зумовлена необхідністю дослідження ролі скарбників та генеральної скарбової канцелярії у встановленні та розвитку козацької держави. Передумовою для такого ретельного дослідження теми є наявність в Центральному державному історичному архіві України (ЦДІАК) окремого архівного фонду 52 («Генеральна скарбова канцелярія»), в якому зосереджена джерельно-архівна документація, унікальність названих документів зумовлюється насамперед наявною якістю джерел та повнотою представленої в них інформації, вельми деталізованої, але подекуди, на жаль, несистематизованої, зустрічаються також і механічно зведені документи,

які не мають ніякого відношення до генеральної канцелярії. Цієї тематики стосується і ф.63 («Сотенні канцелярії»). Також стосовно цієї теми становлять інтерес документи фонду («Генеральна військова канцелярія»), частина яких є опублікованою.

Досліджуючи походження цього уряду, варто зазначити, що його ідея близька багатьом тогочасним післяфеодальним державам, оскільки введення нової ланки в сформованому уряді відповідало новим економічним і соціальним змінам, політичним зрушенням. Тим більше, що народно-визвольна революція призвела до вигнання великої потужної земельної польської аристократії та перехід її адміністративних функцій, власності, земель, економічних ресурсів, фіскальної системи, збирання податків тощо до новоутвореної козацької української держави. Відразу після закінчення першого етапу Визвольної війни гетьман Хмельницький видавав гетьманські універсали, якими змушував населення надалі виконувати повинності та сплачувати податки, як і раніше, адже гетьманська скарбниця постійно потребувала великих грошових поповнень, – таким чином відновлювалася попередня економічна модель. Так, документом 1657 року він наказав слободянам Лукаша Носовича сплачувати йому, як і раніше, десятину [4;142]. Тобто передбачалося збирання новими власниками старих податків. Отже, цими функціями стала завідувати спеціально уповноважена на це урядова особа, зокрема у Польщі, Литві це був підскарбій. Уряд підскарбіїв (лат. – *thesaurarius curiae*) виник в Польському королівстві при королі Казимірі Великому. Вже з 1504 р. великий коронний підскарбій (пол. – *podskarbi wielki koronny*) є членом польського сейму та підзвітний йому, має ранг міністра-урядовця. Сигизмунд II Август після створення Речі Посполитої заснував і уряд великого підскарбія литовського (пол. – *podskarbi wielki litewski*, лит. – *lietuvos didysis iždininkas*) [5;40]. Звідти, ймовірно, цю назву запозичує схожий аналоговий український уряд, обов'язками якого були контроль, збирання податків, регулярне наповнення військової та гетьманської скарбниці тощо. Є відомості про деякі додаткові функції, які покладалися гетьманом або генеральною військовою канцелярією, проте які це функції поки що чітко не встановлено, що, своєю чергою, потребує додаткового дослідження. Тут також потрібно зауважити, що на Запоріжжі був т.зв. Скарб війська Запорізького, «яким керували за старовинними звичаями», тож можна припустити, що і особа або група осіб, яких обирали на громадських засадах, відповідали за його утримання та збереження, адже як зауважує дослідник проф. М. Є. Слабченко, «...командні групи на Запоріжжі опинилися перед необхідністю завести січову школу й велику канцелярію, та нотувати різні торгівельні й фінансові операції... Вже Міллер замислився над питанням, чому ж в цій ситуації Запоріжжя мало все ж таки неписане право» [3;12]. Саме через причину відсутності певних писемних джерельних ресурсів та документальних відомостей ми не можемо вважати такого роду інформацію достовірною.

Першу згадку про підскарбія або скарбея гетьманського та новоутворену службу, яка пізніше отримає сталу назву (Генеральної скарбової канцелярії), знаходимо на початку української державної організації. Ним виявився «майордом Хмельницького», він же «Чигиринський козак Іван гетьманський підскарбій». Українські дослідники вважають, що це, ймовірно, Іван Ковалевський, який також займав посаду осавула. Докладнішої інформації про цю особу немає. Ймовірно, Ковалевський як людина гетьмана об'єднував військові та громадські функції, і був вірогідніше майордомом [6;101], ніж підскарбієм, і чи було в його впорядкуванні тотожне відомство, оскільки чіткої достовірної інформації про його діяльність на цій посаді немає, – невідомо. Тут варто зауважити, що архівна джерельна база свідчить про заснування певної інституції, яка пізніше трансформується в генеральну скарбову канцелярію, про що є відповідний документ гетьманської канцелярії, а саме: «Канцелярію оную утвердил універсалом Богдан Хмельницкий и определяя зборщиков учредили канцелярию из стетешнего народа коих он в том наверил и занят старшину-полковую в том чтоб народу небыло отягощения от иных зборов в скарб войсковой и чтить чтоб доходы шли в скарб сполна, и чтоб оной збор плачен был здойточно» [7; 22]. Новоутвореною канцелярією завідувала саме генеральна військова канцелярія, яка у наведеному вище тексті згадується як старшина. А от особа Ковалевського як першого скарбника цілком ймовірно

може виявитися міфічною, бо архівний ресурс поки що не дає нам чіткої достовірної інформації про його діяльність на цій посаді.

Як видно з архівних джерел[7], надалі великої потреби в цьому уряді не було, оскільки державною скарбницею завідували гетьманські т. зв. довірені особи. Проте еволюційного відокремлення гетьманського особистого скарбу від загальнодержавної громадської скарбниці так і не відбулось.

Вже з початком гетьманування І. Брюховецького були певні спроби провести нормативні реформи, зокрема і фінансову, метою якої було створення структуризації оподаткування, проте яка, на превеликий жаль, була просякнута тільки модерзаційною риторикою і так і не була доведена до кінця. На політичній арені української лівобережної держави у 1663 році з'явився досвідчений і енергійний «козак и обыватель ньженський» Роман Анисимович (Онискович) Ракушка-Романовський (Ракущенко) [8; 24], «підскарбій військовий», потомственный ніжинський міщанин. За довго до посади генерального підскарбія займав посади фінансової звітності в ніжинському полку та на Сіверщині [9;18] та вагомій посаді в полковому уряді, сотника, полкового судді та наказного полковника. Також деякі історики знаходять підстави вважати його одним із ймовірних авторів «Літопису Самовидця» і засновником та реформатором нової вертикалі сталої державної структури Генеральної скарбової канцелярії, та кваліфікувати його як фахову та енергійну людину, яка на вимогу гетьмана здійснила адміністративно-територіальну реформу (або частину її) Лівобережної гетьманщини [9; 24], що також можна припустити входило в обов'язки генерального підскарбія та ввіреної йому служби.

Опрацювавши архівні матеріали [5] з цієї теми, можна зробити висновок, що найбільшу увагу Генеральний підскарбій Лівобережної Гетьманщини та його відомство звертало на натуральні та грошові збори й прибутки з підприємств, млинів, рудень, монастирів, «часновладельческих посполитих» [10], спираючись на гетьманські універсали та розпорядження [11]. Також дослідники посилаються на документи, які свідчать навіть про надання торгових свобод. В першоджерелах зустрічаються різні визначення поселень, яким надавалися торгові свободи, зокрема: «вольное войсковое поселение в диспозиции гетманской», «свободное и к диспозиции гетманской надлежащее» тощо [12;10-13]. Була розроблена розгалужена система оподаткування місцевого населення (полкових та сотенних посполитих), наприклад, був поширеним податок на оклад (прибуток). Колишні натуральні збори посполитих з часом переведено на грошовий еквівалент. Податі в військовий дохід збирались, спираючись на внутрішні нормативні документи, зокрема посвідчувально-рекомендаційні інструкції генерального підскарбія щодо роботи відомства [7]. Існувала власна підвідомча канцелярія, діловодство велося згідно тодішнім нормам. Документи мали свій заголовний титулярний гриф, реєстраційний номер та прізвище канцеляриста певного рангу, який склав та написав документ, завдяки чому дослідники можуть простежити етапи розвитку цієї урядової служби. З архівних даних ми простежуємо категорію державних службовців рангових «значкових товаришів» [13], яких, вірогідно, і призначали збирачами, згадана канцелярія видавала їм документ-білет, який підтверджував право на збирання натурального чи грошового податку в конкретно зазначених адміністративно-територіальних одиницях полку тощо. Так зберігся білет, виданий канцелярією значковому товаришу Сороці Максиму «На право збирання грошового податку з жителів Погарської сотні на утримання сотенної канцелярії» [14; 45], та указ генеральної скарбової канцелярії 1738 року стародубському полковнику «про взяття на облік всіх, хто вміють писати для підготовки сотенних збирачів на 1739 рік та вже діючих значкових товаришів, які на підтвердження своєї діяльності повинні були мати відповідні наказові документи на продовження своєї діяльності та присвоєного рангу» [13]. В архівних фондах [10] збереглися внутрішньовідомчі книги, (сказки послужные) [15], ділова документація гетьманщини з формулярними, атестаційними списками, в яких зазначені прізвища сотенних та полкових службовців, зокрема «О назначении значковых товарищей» [13], види та класифікація податків, кількість сум в грошовому еквіваленті, зібраних по сотнях, та конкретні відносини між генеральним

підскарбієм та збирачами. Завдяки цій персонально-діловій документації дослідники можуть простежити роботу скарбової канцелярії в цілому, та її підрозділів зокрема.

Загалом можна припустити, що статус вищезазначеного уряду за І. Брюховецького був ще досить низьким у загальному реєстрі чинів: його поставлено нижче за «канцелярських підпищиків», сам Романовський називає себе то «підскарбієм», то «дозорщиком скарбу войскового», то «дозорщиком казны войсковой».

Зник Брюховецький, як зауважує О. М. Лазаревський, і Ракушка пішов у попи, посада підскарбія стала зайвою, оскільки заважала гетьману й полковникам керувати громадським скарбом. Адже відокремлення загального скарбу, як зазначено вище, від гетьманського з певних обставин так і не відбулось. Нагадаємо, що в польському королівстві вже у 1590 році Сейм розділив загальну казну і королівську, яка передавалась під управління надворного підскарбія та загального державного казначейства, що було під керівництвом великого коронного підскарбія та його відомства [16]. Втім за гетьмана Самойловича згадується «генерал войскової» [17; 34], ймовірно це і є посада, тотожна посаді генерального підскарбія. Поновлення за Данила Апостола посади генерального підскарбія не мало суттєвого значення. «Одинадцять років посідав цю посаду Андрій Маркович не маючи як видно, жодного відношення до того скарбу який він охороняв» [18]. Зауважимо, що Андрій Маркович, який займав цю посаду з 1728 року, працював уже з російськими колегами, оскільки в цей час на лівобережній Гетьманщині відбувався безпосередній вплив центрального російського уряду, який раз у раз керував українськими справами. Більше того, змінилася структурна робота генеральної скарбової канцелярії, після реформ податки уніфікувалися по всій російській імперії, що, своєю чергою, виключало автономність українського скарбової канцелярії та підпорядкованість його гетьману, та і сам скарбник гетьманський мало впливав на ситуацію у власному відомстві. Як влучно зауважує академік М. Грушевський, «...для завідування ними (фінансами) було встановлено посади двох підскарбіїв, але ці посади лишалися в повній мірі титулярними» [19]. Але в даному випадку керуючись першоджерелами потрібно зауважити, що в роботу цього уряду дедалі частіше втручається імператорська верховна таємна рада, інструкції цих документів стосуються більше підскарбія з росіян: «Определить доходы собираемые, выбрав урядников, сборщиков собираемые деньги записывать в книги которые есть в сборщика привозить в Глухов». [20] В цих же документах подекуди зустрічається нова назва установи: Колегія малоросійських зборів. Також сталою, але не достатньо вивченою була діяльність на цій посаді і підскарбія Михайла Скоропадського (1741-1748), що потребує докладного наукового дослідження. Так інструкція гетьмана К. Розумовського від 4 червня 1760 року, надана для роботи останньому генеральному підскарбієві В.Гудовичу [21], доводить факт складності обов'язків уряду генеральних підскарбіїв і енергію, з якою вони мали їх виконувати.

Також, на нашу думку, ретельного дослідження потребує еволюція та становлення структури уряду генерального підскарбія. Адже відомо, що Генеральна скарбова канцелярія безпосередньо підпорядковувалася Генеральній військовій канцелярії та була підзвітна їй, але де факто відомство підпорядковувалось і гетьману. Від підскарбіїв фактично залежали полкові збирачі або завідовці [22], яким підскарбії давали накази і від яких приймали фінансово-господарські звіти. Ступінь опрацювання джерельної бази свідчить, що в адміністративному підпорядкуванні у підскарбія та очолюваного ним відомства генеральної скарбової канцелярії перебувала рахункова комісія, яка на початковому етапі виконувала виключно податкові функції, а з часом перетворилась на ефективний, професійний економічно-дорадчий державний орган української автономії.

Отож державною скарбницею Лівобережної України XVIII ст. безпосередньо керували найвидатніші своїм економічним станом і позиціями старшинські представники нового уряду генеральних підскарбіїв, які відстоювали економічні позиції Гетьманщини.

Отже, можна підсумувати, що діяльність генерального підскарбія і його уряду в системі вищих органів влади Лівобережної Гетьманщини є маловивченою «білою плямою» в історичній науці і потребує подальшого та ретельного вивчення. На жаль, діяльність

генерального підскарб'я зокрема і діяльність генеральної скарбової канцелярії в цілому мала свого роду епізодичний характер, що було зумовлено ситуацією, яка склалася на той час на Лівобережній козацькій державі. Дослідження їхньої діяльності дозволить додатково висвітлити розвиток та історичну еволюцію державної служби в контексті національно-визвольних змагань українського народу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Окиншевич Л. Центральні установи України-Гетьманщини XVII-XVIII ст. (у 2 частинах). Ч. II (Рада старшини) – К.: 1930. – 340 с.
2. Лазаревский А. Очерк из быта старой Малороссии в XVIII в. Русский архивъ, 1873, кн. 1., С. 373.
3. Слабченко М. Організація народного господарства України від Хмельниччини до світової війни. – К.: 1929. – Том V. – вип. 2: Паланкова організація Запорозьких Вольностей.
4. Генеральное следствие о маенностях Черниговского полка 1729-1730 гг. // Материалы для истории экономического, юридического и общественного быта старой Малороссии. – Чернигов, 1908. – Вып. 3. – С. 197.
5. Wojcik Z. Historia powszechna XVI-XVII wieku. – Warszawa, Państw. wyd-wo naukowe, 1968, 705 s. (Historia powszechna, t. 3, cz. I)
6. Крип'якевич І. Український державний скарб за Б. Хмельницького // Записки Наукового Товариства імені Тараса Шевченка. – Львів, т. СХХ, – С. 101.
7. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України). – Ф. 52. – Генеральна скарбова канцелярія – оп. 1, 1727 р., спр. 31, С. 22.
8. Модзалевський В. Л., Малоросійський родословник. – К.: 1914, Т. 4 (П-С). – С. 944.
9. Модзалевский В. Роман Ракушка, один из деятелей «Руины» // Труды Черниговской архивной комиссии. – Чернигов, 1913. – вып. 10. – С. 17-55.
10. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України). – Ф. 52. – Генеральна скарбова канцелярія – оп. 1, 1727 р., спр. 31, С. 14
11. Петровський М. До історії державного устрою України XVIII в. – Ніжен: 1931, – С. 97.
12. Генеральное следствие о маенностях Переясловского полка 1729-1730 гг. – Х.: 1896. – С. 10-13; Генеральное следствие о маенностях Нежинского полка 1729-1730 гг. // Материалы для истории экономического, юридического и общественного быта старой Малороссии. Материалы для истории экономического, юридического и общественного быта старой Малороссии. – Чернигов, 1901. – Вып. 1. – С. 34.
13. ЦДІАК України. – Ф. 52 Генеральна скарбова канцелярія – оп. 1, 1750 р., спр. 33 «О назначении значковых товарищей».
14. ЦДІАК України. – Ф. 64 Сотенні канцелярії, – оп. 1, 1759 р., спр. 525 «Билет выданный канцеляриею значковому товарищу» С. 45.
15. Ділова документація Гетьманщини 18 ст.: 36. Документів / АН України. Інститут археографії; Упор. В. Й. Горобець. – К.: Наукова думка, 1993. – 392 с. (Пам'ятки політично-правової культури України).
16. Tymowski M. Historia Polski / Tymowski Michal, Kieniewich Jan, Holzer Jerzy. – Warszawa: Editions, Spotkania, 1991, – 384 s.
17. Записки I відділу ВУАН, кн. I-III, с. 34, прим. 2.
18. Лазаревский О. Люди старой Малороссии (Марковичи) // Киевская Старина. – К.: – 1884. – № 1. – С. 63.
19. Грушевський М. Очерк истории украинского народа. – К.: 1911.
20. ЦДІАК України. – Ф. 52. – Генеральна скарбова канцелярія – оп. 1, с. 2., 1727 р., спр. 31, С. 22.
21. Окиншевич Л. Центральні установи України-Гетьманщини XVII-XVIII ст. (у 2 частинах). Ч. II Рада старшини додаток 1, (32) – К.: 1930 – с. 169.
22. ЦДІАК ф. 64 Сотенні канцелярії, – оп. 1., 1755 р., спр. 25 «Ордер Київської полкової канцелярії про надіслання відомостей щодо кількості грошей, зібраних з власників, та орендарів річкових перевозів. – 25 жовтня 1755 р.

Р. Кузьмин,

аспірант кафедри давньої та нової історії України

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

**ПУБЛІЦИСТИЧНА СПАДЩИНА М.С. ГРУШЕВСЬКОГО НА ШПАЛЬТАХ
ЧАСОПISY «EASTERN EUROPE»/«СХІДНА ЄВРОПА» (1919–1920 pp.)**

Постаті відомих особистостей минулого завжди привертають до себе пильну увагу. Їх праці стають бестселерами, а дослідники намагаються зібрати максимальну кількість опублікованих матеріалів, які належать перу майстрів. До таких персон теж належить український історик та громадський діяч Михайло Сергійович Грушевський. Амбітний проект, по збору творчого доробку відомого українця, який реалізується Інститутом української археографії та джерелознавства НАН України, дозволяє сподіватись на максимальний збір творів великого українця.

Тим часом, на даний момент, залишається маловідомим еміграційний період життя та творчості М.Грушевського, який тривав з 1919 до 1924 років. Його переїзд до Праги був зумовлений політичними обставинами громадянської війни в Україні. В Європі відомий історик мав репрезентувати молоду українську державу на Паризькій мирній конференції. В таких обставинах М.Грушевський вирішує у серпні 1919 року в Парижі стати співзасновником часопису «L'Europe Orientale/Eastern Europe» («Східна Європа»), який мав привернути увагу західноєвропейської громадськості до справ в Східній Європі. Потрібно зауважити, що під Східною Європою М.Грушевський розуміє в тому числі й Україну.

Журнал розпочинає видаватись у вересні 1919 року на французькій та англійській мовах. Всього було надруковано десять номерів, останній з яких датований січнем 1920 року. «Грушевський був ініціатором, співредактором, дописувачем і частково забезпечував фінансування видання з фондів уряду УНР та заокеанської еміграції». Він опублікував на сторінках журналу низку своїх статей, які становлять об'єкт дослідження статті.

При аналізі нами використано англomовну версію часопису, яка дещо відрізняється від французької. Зокрема, український діаспорний дослідник з Франції А.Жуковський зазначає про існування у французькій версії журналу статті М.Грушевського «Проклята спадщина» (L'Europe Orientale №4 P.97-99), в той час як в англійській версії цього ж числа розміщено іншу статтю Грушевського – «Століття нового українського театру». Стаття ж про театр, за свідченнями А.Жуковського, розміщена у шостому номері (сторінки 167–171), коли у використаній нами версії часопису на цих аркушах розміщено повідомлення представників Північного Кавказу та Латвії. Отже, стаття «Проклята спадщина» відсутня в англomовному виданні.

У першому ж числі часопису з'явилась стаття М.Грушевського під назвою «Ще одна визволена країна». В ній історик звертається до питання Галичини, яка була окупована Польщею у червні 1919 року. Аналізу тогочасних подій передуює короткий огляд історії краю, починаючи з Галицько-Волинського князівства, для інформування західного читача. Основним сюжетом обрано характеристику історичного протистояння українців з поляками в регіоні, починаючи з XIV століття. Відзначаючи важливу роль Львова (Leopol, Lemberg), як політичного та культурного центру краю, він звертає увагу на його поліетнічність та важливість для відродження загальноукраїнського національного життя у XIX столітті. Викликає здивування перебільшення Грушевським чисельності українців-галичан на початку XX століття. Він наводить число у 35 мільйонів, хоча дослідники вказують, що число українців у Східній Галичині не перевищувало 5,5 млн. чоловік, а всього по Галичині – 8 млн. чол. Можливо, метою перебільшення було намагання надати більшої ваги масштабам проблеми, щоб швидше привернути увагу західної дипломатії.

Аналізуючи період створення ЗУНР Грушевський відмічає, що головним об'єктом боротьби між українцями та поляками на першому етапі стає Львів: «Це був початок трагедії Львова, стародавньої німецької колонії». Поразку побудови західноукраїнської державності він в значній мірі вбачає у новій війні УНР з більшовицькою Росією, що поклало край військовій допомозі галичанам. Водночас, Польща навпаки отримує мілітарну допомогу від країн Антанти, під приводом боротьби з більшовизмом. Картину опису трагедії завершують

окупації румунами Північної Буковини та чехословаками Закарпаття зі згоди Франції та Британії. Роль Антанти М.Грушевський відмічає так: «Українці наївно сподівались, що зухвальство польських військ не буде схвалено і вони змушені будуть відійти за демаркаційну лінію встановлену Вищою Радою (Антанти – *Прим. К.Р.*)». На окупованих територіях польська влада розпочала масові арешти українців, переслідування мови та проявів національного життя. Підсумовуючи, Грушевський іронізує: «Але, звичайно, це (репресії) лише деталі, Східна Галичина, зрештою, звільнена від української демократії та передана польському рухові та католицькому духовенству. Ось чому справу необхідно відзначити, як новий тріумф хороших принципів Антанти».

Наступною статтею на актуальну «злободенну» тематику є «Конгрес (неросійських) народів Росії» в п'ятому номері часопису. В ній М.Грушевський піднімає питання федерації колишньої Російської імперії, прихильником якої залишався тривалий час, і водночас, яке було однією із причин його повернення в Радянський Союз в 1924 році. Характеризуючи ставлення міжнародної дипломатії до цієї проблеми, він зазначає: «Політики, як і більшість громадськості, не бачили Східну Європу в будь-якій іншій формі як в централізованій Російській імперії, де сильний, єдиний уряд зможе підтримувати закон і порядок та суворі репресивні заходи стосовно всіх децентралізуючих факторів». На противагу російському державному централізму, М.Грушевський пропонує ідею федерації народів колишньої Російської імперії, називаючи цю ідею «чудовим винаходом, політичною та соціальною панацеєю...єдиним засобом порятунку древньої Росії від стану руїни та хаосу».

Приклад спроби реалізації цієї ідеї бачить у з'їзді вільних народів, скликаний Українською Центральною Радою 8-15 (21-28) вересня 1917 року в Києві. Спроба винесення такої ідеї для обговорення на загальнодержавний рівень мала прихильників, в тому числі, серед росіян (депутат І-ї Державної Думи, кадет Віктор Обнинський), але вона не була реалізована до початку Першої світової війни у 1914 році. З початком революційних подій ідею федералізму підхопила Центральна Рада серед членів, якої було багато її прихильників, в тому числі й М.Грушевський. На заклик відгукнулись представники країн Балтії, Білорусії, Бесарабії (Молдови), Грузії, Азербайджану, мусульмани Поволжжя, козаки Кубані, Дону, Сибіру, кримські татари, єврейські соціалістичні партії (Поалей-Ціон) тощо. Представники Польщі та Литви, які виступали за побудову незалежних національних держав, були піддані осуду за дезінтеграцію Росії. М.Грушевського було обрано головою конгресу і він виступив із вступним словом, в якому зазначив: «Насправді, російський елемент, осердя імперії, не що інше, як творець безладу і хаосу. Непослідовність і байдужість панує в народі без енергії. Народи периферії навпаки, хоча кожен з них не настільки великий, як ядро Росії, показують набагато більшу міцність. Вони звикли до боротьби проти старого режиму, взаємодопомоги один одному, їхня активність більша, вони працюють рука об руку, і якщо б вони порозумілися, то могли б об'єднатись навколо осердя, і зберегти Велику Росію від розвалу».

Делегати конгресу постановили негайно реалізовувати ідею «Федеративної республіки Нова Росія», поставивши це питання перед своїми урядами, можливо, не чекаючи Всеросійських Установчих зборів. Планувалось налагодити контакти з іншими народами за межами Росії для створення федерації. Проте, обговорення всіх практичних кроків було відкладено до наступного конгресу, який планувався в жовтні 1917 року. Конгрес надіслав свого представника (Берекова М.) до Тимчасового уряду для інформування про свою ініціативу, але той погодився тільки на культурну автономію для неросійських народів.

Запланований конгрес був зірваний більшовицьким переворотом 25 жовтня 1917 року. «Український уряд запропонував більшовицькому уряду і місцевим організаціям розпочати створення федерації, але згоди не отримав. Година федерації минула».

Наступна стаття відомого історика «Хто примирить Східну Європу?» розглядає критичне становище регіону у грудні 1919 року в зв'язку із перемогами більшовиків і поляків, а також невдалою міжнародною конференцією стосовно «російського питання», яка планувалась на Принцевих островах у Мармуровому морі: «...ситуація настільки серйозна, а її (конференції) рішення такі нагальні, що необхідно діяти швидко і дієво». У зв'язку з наближенням зими та загрозою гуманітарної катастрофи М.Грушевський закликав Антанту зняти економічну блокаду та відновити свободу пересування. Він вважав, що у конференції мають прийняти участь всі політичні сили, які визнають принципи приватного і публічного

права. Більшовики, які відмовились визнавати будь-які юридичні норми попередників, для участі у переговорах повинні були забезпечити свободу слова, друку, зібрання та решту конституційних прав громадян.

М.Грушевський висловлював сумнів стосовно доцільності скликання такої конференції під егідою Антанти, оскільки з'явилися ознаки розходження інтересів колишніх союзників. Тому вважає кращим організатором новостворену Лігу Націй, яка успіхом у цій справі зможе значно підвищити свій авторитет. Інтервенції держав Антанти, які переслідують власні політичні та економічні цілі, створення антинімецьких та антибільшовицьких союзів, а також ставка на відновлення єдиної неподільної Росії, тільки затягує та ускладнює процес нормалізації у Східній Європі. Вказує, що відокремлення від Росії народів Прибалтики та Кавказу, може спричинити серед західних і південних слов'ян ідею створення із Росією панслов'янської федерації, яка через опір Антанти може спричинити нові конфлікти. М.Грушевський так підводить підсумок: «В справі примирення Східної Європи слід замінити сили боротьби й антагонізму силами згоди та союзу; замість бажання творити ворожі бар'єри ми повинні шукати примирення.

Крім актуальної політичної тематики публіцистика М.Грушевського в часописі представлена двома культурологічними статтями. Перша – «Століття нового українського театру» підготовлена в честь столітньої річниці постановки п'єси І.Котляревського «Наталка-Полтавка» (1819). Вона має на мету показати іноземному читачу національні особливості українського театру та його загальноєвропейський характер. Демонструючи тяглість театральної традиції від грецької та римської шкіл, він намагається вивести українське мистецтво за межі провінціалізму. Водночас підкреслює самобутню традицію різдвяних лялькових вистав «Вертепів», з відтворенням біблійного сюжету українською мовою. Початок адаптації образів українського життя для театральної сцени М.Грушевський виводить від Василя Гоголя, батька відомого письменника, який цим займався на поч. XIX ст.

Але особливу роль відводить Івану Котляревському, який в оперетах «Москаль-чарівник» та «Наталка-Полтавка» поєднує давню українську інтерлюдію із впливами французької комедії, знайшовши формулу, «яка є національною і сучасною водночас». Великий реалізм та національний колорит гарантували грандіозний успіх вистави, який відчутний до сьогодні: «Народна мова, елегантні та цютливі пісні надають цій комедії з характером оперети чистого відображення української душі». Традиція, яку започаткував І.Котляревський, отримала широкий відгук і створила великий підйом українського театру із переважанням тематики життя села. Кінець XIX століття був вершиною розвитку національного театального мистецтва, яке збагатилось творами М.Кропивницького та І.Карпенка-Карого. «Протягом останніх декількох років, зокрема з 1875 по 1906 роки, коли вивчення української мови було сильно переслідуювано, театр відігравав провідну роль у звільненні країни; коли ще українська преса не мала права на існування, коли читання української книги було рідкісним задоволенням, і коли українська мова була повністю вигнана з політичного життя, український театр, незважаючи на жорсткі обмеження, які були накладені на нього, залишається свого роду трибуною української мови».

Остання стаття М.Грушевського в журналі «Східна Європа» присвячена сторіччю з дня народження українського письменника та історика Пантелеймона Куліша (1819-1897). Член «Кирило-Мефодіївського братства» (1846–1847), співзасновник першого українського часопису «Основа» та творець першого українського фонетичного правопису («кулішівки») П.Куліш був поставлений М.Грушевським на один щабель із Т.Шевченком та М.Костомаровим. Однак, суперечки із українськими діячами поставили його в опозицію до більшості, а громадськість більше не цікавиться його творчістю. В статті протиставлено Т.Шевченка та П.Куліша. Перший – виходець із кріпаків, був «прапороносцем соціального звільнення, радикальних і, навіть, соціалістичних ідей», яким сам імпонує М.Грушевський. П.Куліш, виходець із середнього козацького дворянства, постає як активний прихильник національного виховання та досягнень світової цивілізації. У листі за 1857 рік П.Куліш пише: «Я вважаю, що ми повинні організувати журнал (щомісячник), щоб отримати право на життя нашої мови. Ми збагатили московську мову виразами, яких вона не мала в сутінках московської освіти. Тепер ми повинні відібрати від неї нашу частку з відсотками... щоб надати новій формі нашій мові, яка стала селянською і поставити її на службу світовій думці».

М.Грушевський відзначає багатогранну творчість П.Куліша, - лірику, драматургію, художні твори, переклади Біблії, Шекспіра, Байрона, 7-томну «Історію епохи козаччини», «кулішівку». «Незважаючи на свої перебільшення та різкі зміни в думках, Куліш досі залишається одним з найбільших виразників української ідеї». В іншій своїй статті Грушевський дає таку оцінку П.Кулішу: «До всього і у всім, справді, показував великий хист, до чого брався. Вмів впливати на людей і потягати за собою, але через свій палкий характер також і сварився з ними... Мало хто попрацював стільки для України, як він».

Творча спадщина М.Грушевського є різноманітною і вагомою як для вивчення процесів української революції 1917–1921 рр., так і кращого розуміння світоглядних позицій самого історика та громадського діяча. Малодосліджений еміграційний період життя 1919–1924 років та творчості М.Грушевського, його дипломатична діяльність та федералістські переконання, поряд із активною партійною роботою в закордонному середовищі українських есерів може скоригувати наше бачення стосовно його ролі в українській історії першої чверті ХХ ст. Тому, можна тільки підтримати відомого грушевськознавця Л. Винара: «Діяльність і творчість Михайла Сергійовича не потрібно «забронзовувати» ані «знецінювати». Її треба розуміти і реконструювати так, як вона проходила, як вона себе проявляла в різних ділянках наукового і суспільного життя».

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Верига В. Галицька Соціалістична Советська Республіка (1920 рік). Перша большевицька окупація Галичини. – Нью-Йорк-Торонто-Париж-Мельбурн, 1986. – 202 с.
- 2.Винар Л.Михайло Грушевський історик і будівничий нації. – Нью-Йорк-Київ-Торонто, 1995. – 304 с.
- 3.Грицкевич А.П.Борьба за Украину, 1917–1921. – Минск: Современная школа, 2011. – 528 с.
- 4.Грушевський М.С.Твори: у 50 томах / П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич. – Львів: Світ, 2005. – Т.3.Серія «Суспільно-політичні твори (1907 – березень 1917)». – 792 с.
- 5.Жуковський А. Політична і публіцистична діяльність М.С.Грушевського на еміграції 1919-1924//Український Історичний Журнал. – 2002. - №1. – С.96–125.
- 6.Hruchevsky M. Still another country liberated // Eastern Europe. – 1919. - №1. – P.11-13.
- 7.Hruchevsky M. Centenary of the New Ukrainian Theater // Eastern Europe. – 1919. – № 4 – P. 97–100.
- 8.Hruchevsky M. Congress of the Allogenic peoples of Russia // Eastern Europe. – 1919. – №5. – P.129–135.
- 9.Hruchevsky M. Who will Pacify Eastern Europe? // Eastern Europe. – 1919. – №7 – P.193–196.
10. Hruchevsky M. The Centenary of a Great Ukrainian // Eastern Europe. – 1919. – №8 – P. 232–234.

О. Гаврилюк

радник отамана ЧОКТ ВГО УРК, полковник УРК

ПИСЬМЕННИК В.М. ШКЛЯР – ПОЧЕСНИЙ КОЗАК ЛИСЯНЩИНИ

Книга «Залишенець. Чорний ворон» дуже швидко завоювала читацький загаль. Напевно не знайдеться українця, який би принаймні не чув про нашумілий історичний роман. Та чи знає читач, що автор цього художнього твору наш земляк, уродженець села Ганжалівка, Лисянського р-ну, Черкаської обл. Василь Миколайович Шкляр? Це дійсно так і мешканці Лисянщини пишаються цим. Також він автор багатьох книжок прози, зокрема, романів «Тінь сови», «Ностальгія», «Ключ», «Елементал», «Кров кажана» та інших. Лауреат багатьох літературних премій. Лише культовий бестселер «Ключ» зібрав цілу колекцію нагород і за останні роки витримав двадцять видань в Україні та за кордоном. Він єдиний в Україні, який вперше 17 квітня в Холодному Яру отримав народну, а не державну Шевченківську премію, за роман «Залишенець. Чорний ворон».

Дійство пройшло на місці останнього бою холодноярського отамана Василя Чучупаки, описаного прозаїком на перших сторінках свого роману. Були там присутні і козаки ЧОКТ ВГО УРК на чолі з Головою Адміністрації Гетьмана УРК у Центральному регіоні, генерал-лейтенантом УРК Б.А. Марченком та отаманом ЧОКТ ВГО УРК, полковником УРК О.С. Журбою. Тоді люди зібрали понад 255 тис. грн., які В.М. Шкляр збирається витрати на зйомки фільму за своїм романом.

З автором козаки ЛРКТ ВГО УРК вперше познайомилися в кінці серпня 2010 року, коли в Лисянці відбулася презентація його роману «Залишенець. Чорний ворон» в рамках історичної конференції під назвою «Повстанський рух 1917-1920-х років: погляд з ХХІ століття» за участю істориків, краєзнавців, влади, громадськості та козаків. Козакам назавжди запам'ятався виступ В.М. Шкляра, коли той розповів, як 90 років тому в Лисянці під Демуриним лісом знайшли вбитого повстанця, у якого були розпанахані груди, що було видно серце. «... Це був мій дід Герасько, про якого мені потім завжди казали, що він бандит. Бабуся розповідала, що дід молодим офіцером служив в царській армії й був серед

В. Шкляр серед земляків

тих вояків, які навіть у найскрутнішу годину продовжували боротьбу за Україну. Для мене це найдраматичніша сторінка нашої історії. Сторінка, яку впродовж багатьох десятиліть намагалися випалити з нашої пам'яті. Даремно. Відзначу, що повстанський рух починався саме з нашого краю. Наш земляк Лютий Лютненко, на псевдонім Гонта, казав, що Холодний Яр для нас розкинувся від Лисянки до Чигирини. Що таке наше повстанство, що за люди були, яких навіть чекісти в своїх звітах шанобливо називали лицарями лісу? Нам казали, що це бандити, які грабували і вбивали. Насправді це був потужний визвольний рух, це була національно-визвольна війна. Лисянщина дала багатьох славних отаманів, серед яких – Квітковський із Винограду, Туз із Журжинець... Селянство підтримувало повстанців, люди несли до лісу харчі, одяг. Та найчорнішою годиною став 1921 рік, коли боротьба захлинулася.

Одні повстанці піддалися на амністію, інші – під вигаданими іменами

полишили рідний край. Та була когорта найвідданіших, залишенців, які ідею цінували більше ніж життя. Про них мій роман, про кохання, про любов отамана Чорного Ворона до його коханої Тіни. Я писав цей художній твір, спираючись на документальні свідчення очевидців».

Козаки ЛРКТ ВГО УРК 9 травня на козацькій Раді вибрали В.М. Шкляра почесним козаком ЛРКТ ВГО УРК. Також вони, в установленому законом порядку звернулися до Лисянської селищної ради з клопотанням про надання В.М. Шкляру звання «Почесний громадянин Лисянки», а до Лисянської районної ради з клопотанням про нагородження його відзнакою «За заслуги перед Лисянським районом» на честь 60 річчя, яке він святкуватиме 10 червня 2011 року. Ми вітаємо Василя Миколайовича з цих святком. Зичимо йому козацького здоров'я, щастя, добробуту, довголіття та творчих успіхів!

О. Гаврилюк

БУДУЄМО ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО. ЄДНАЄМО УКРАЇНУ!

«Воля тверда як меч, або вона є або тебе нема!». Ці хрестоматійні слова, сповнені гордості за козацтво, які є сьогодні оцінкою життєвої позиції кожного патріота своєї Батьківщини, сказав 14.10.2011 року на зустрічі зі своїми земляками – козаками Лисянщини, уродженець с. Ганжалівка, Лисянського р-ну Черкаської обл., відомий український письменник сучасності, громадський діяч Василь Шкляр. Майбутнє України, її нації, долі держави, нерозривно пов'язані з козацтвом, сучасна місія якого – єднати український народ та будувати громадянське суспільство в Україні! Ці слова є символом українства, так як увібрали в себе і звитягу боїв, і славу перемог, і невмируще прагнення волі й свободи. Без козацтва не було б незалежної України. Без козацтва, яке закладено у наших генах, відроджується у наших душах і справах не буде тої України, про яку мріяли мільйони патріотів – вільної, щасливої у праці й правді, описаної в його романі «Залишенець. Чорний ворон».

Сьогодні життєво важливою справою для багатьох наших співвітчизників є робота з відродження козацтва, розбудови козацьких товариств, як основи самоорганізації, формування громадянського суспільства. В авангарді цього руху, є ВГО «Українське Реєстрове Козацтво» – найпотужніша в Україні козацька організація, реєстр якої нараховує близько 100 тисяч осіб, яка проводить активну роботу з відродження козацьких традицій та просвітницьку діяльність на засадах духовності та патріотизму.

В наш час естафету Лисянського козацького полку, який виник під час національно-визвольної війни під приводом нашого земляка Б. Хмельницького, гідно несе Лисянське районне козацьке товариство ВГО «Українське реєстрове козацтво» (ЛРКТ ВГО УРК) на чолі з отаманом, полковником УРК В.П. Коряком. Це товариство в своїй діяльності давно вже вийшло за межі Лисянського р-ну, так як в своїх рядах має не тільки представників Лисянщини, а і козаків із м. Києва, м. Борисполя, м. Таращі, м. Світловодська, м. Корсуня, м. Городища, м. Чигирини, м. Умані, м. Звенигородки та с. Моринець. Для цих людей любов до рідного краю, до усього сущого на цій землі було і завжди буде головним джерелом патріотизму й духовності, основою набуття нації й величі нашої країни. Тому не дивно, що у світлий день Покрови Пречистої Богородиці та всенародного свята – Дня українського козацтва 14.10.2011 року у містечку Лисянка відбулися відповідні урочистості. Даний захід зібрав в залі адмінбудинку не лише козаків Лисянського козацького полку УРК, краєзнавців ЛРО ВСК «Витоки», а й частину депутатів обласної, районної, селищної ради та громадськості. Почесним гостем зібрання був В.М. Шкляр. Виступи учасників урочистостей охопили широкий спектр питань збереження історичної пам'яті українського народу, продовження національних та козацьких традицій, виховання населення у дусі патріотизму. Теми, які піднімалися доповідачами, не обмежувалися обговоренням діяльності зазначених вище громадських організацій, їх внеском у розвиток як Лисянщини так і держави.

Так, в даний час, на території Лисянського р-ну на громадській ниві найбільш ефективно працюють: ЛРКТ ВГО УРК на чолі з отаманом, полковником УРК В.П. Коряком (100 козаків та берегинь); Лисянська районна організація ветеранів війни і праці на чолі з Т.В. Овчаренко (5820 ветеранів); Лисянська районна організація НСК «Витоки» на чолі з В.М. Щербатюком (44 краєзнавця); Лисянська районна спілка ветеранів Афганістану та воїнів-інтернаціоналістів на чолі з С.І. Шевченком (69 ветеранів); Лисянська районна громадська організація воїнів запасу прикордонних військ на чолі з Д.М. Олійником (230 воїнів запасу) та інші громадські організації. Якщо врахувати лише загальну кількість цих людей, то це складатиме 6233 чоловік, що становить близько 25 відсотків від населення району. Проте, якщо врахувати також кількісний склад їх сімей/родин, то це складатиме майже все населення Лисянського р-ну. Це і є ядро громадянського суспільства на Лисянщині, яке на громадських засадах дбає про її розвиток.

В той же час голова ЛРО НСК «Витоки», к.і.н. В.М. Щербатюк зазначив, що районною владою протягом року залишаються не вирішеними питання щодо затвердження райрадою

програми діяльності ЛРО НСК «Витоки» на наступні 10 років, фінансування випуску громадсько-політичного, науково-популярного, художнього журналу «Добридень» та щорічної районної краєзнавчої премії імені д.і.н. проф. І.Г. Шульги, а також присвоєння Лисянському районному державному історичному музею імені Т. Г. Шевченка. Також потрібно провести 16.12.2011 року козацький фестиваль «Край козацький Богданів» започаткований торік ЛРКТ ВГО УРК, до дня народження видатного Гетьмана України Б. Хмельницького.

Для вирішення цих проблем, покращення ефективності роботи, як органів районної влади так і громадських організацій району, радником отамана ЧОКТ ВГО УРК, полковником УРК О.М. Гаврилюком було запропоновано для загального обговорення проект Суспільного договору між Лисянською районною державною адміністрацією, Лисянською районною радою та громадськими організаціями Лисянщини. Це сприятиме вирішенню місцевих проблем зусиллями громадських організацій району, а також започаткує відповідальність, як районної влади, так і громадських організацій за виконання зобов'язань, передбачених у Суспільному договорі. Даний договір сприятиме: зростанню авторитету громадських організацій району як інститутів, що спроможні здійснювати вплив на вироблення, прийняття і реалізацію суспільно значущих рішень; перетворенню громадських організацій району на реальний інструмент контролю громади за ефективністю та прозорістю діяльності органів районної влади; ліквідації ізолюваності громадських організацій району від діяльності органів районної влади; підвищенню громадської активності; зміцненню принципів соціального партнерства органів районної влади та громадських організацій району; підвищенню довіри з боку суспільства до діяльності органів районної влади; утвердження та популяризації в громаді загального розуміння значення громадських організацій району та їхньої ролі в районі.

Результатом реалізації Суспільного договору має бути удосконалена система партнерських стосунків «влада району – громада району», що направлені на сприяння розбудови України, як суверенної, самостійної та незалежної демократичної держави, що гармонійно поєднує вольності та свободи людини з дисципліною та порядком у державі безпосередньо в Лисянському районі.

Саме спільна праця громади, влади району і буде тим вкладом в побудову нового – громадянського суспільства та майбутнього Лисянки, а з нею і України. Так, як через громадську роботу, що направлена на виховання патріотизму й духовності, через

*Козацький подарунок музею – військово-геральдичний знак
«Лисянський козацький полк УРК»*

усвідомлення кожним свого Богопризначення на землі, співпрацюючи з органами влади, можна побудувати правову, демократичну, вільну й багату Україну, омріяну багатьма поколіннями героїв.

На завершення урочистостей, селищний голова Т. Д. Гнатенко вручила В. М. Шкляру посвідчення «Почесного громадянина Лисянки». Це високе звання було присвоєно Василю Миколайовичу рішенням Лисянської селищної ради від 29.09.2011 р. за № 145, за письмовим клопотанням його земляків-

козаків ЛРКТ ВГО УРК.

Також козаки ЛРКТ ВГО УРК, ще 9 травня на козацькій Раді обрали В.М. Шкляра почесним козаком Лисянщини. А тому користуючись нагодою, отаман товариства, полковник УРК В.П. Коряк вручив йому відповідну грамоту, а полковник УРК О.М. Гаврилюк подарував на добру пам'ять козацьку шаблю, з написом «За волю, долю, за народ». Крім квітів, оплесків та привітань Василь Миколайович отримав також ще й від депутата Черкаської обласної ради А.В. Бондаренка, на згадку про його дитячі роки в Лисянці, фотокартину «Свято Михайлівської церкви».

Не залишили козаки без подарунка і Лисянський районний державний історичний музей, де до свята було оновлено фотовиставку з 50 фотографій діяльності ЛРКТ ВГО УРК за період діяльності з 2006 по 2011 роки.

Зокрема, до свята 20 річниці Незалежності України, а також на честь світлої пам'яті першого прапороносця Лисянщини, майора УРК Б.Г. Шеренгового, полковником УРК О.М. Гаврилюком була організована акція «Козацький прапор навколо світу». В рамках цієї акції з березня по жовтень 2011 року, козацький прапор Лисянського полку, завдяки: Б.О. Ткаченку, С. Силову, В. Абрамову, І. Караченцеву, В.В. Абрамову, побував на місі Доброї Надії в Південно-Африканській Республіці, де зливаються хвилі Індійського та Атлантичного океанів, а також в м. Преторія, м. Йоганнесбург, м. Кейптаун і м. Кауруман; С.І. Москаленку в Російській Федерації в м. Москві та на Полярному крузі, що біля м. Новий Уренгой; В.М. Гаврилюку та В.В. Ганжі в Німеччині в м. Гамбурзі; А.О. Мальченко в Італії та Ватикані в м. Римі, м. Сан Маріно, м. Неаполі, м. Помпеї, м. Монтекатіні та м. Вінеція; О.М. Москвичову та І.В. Москвічовій в Єгипті в м. Хургада та м. Люнсор. Мета цієї акції популяризація УРК та козацького міста-фортеці Лисянки.

Тому було дуже символічним, коли О.М. Гаврилюк на цьому святі вручив в подарунок директору музею В.С. Діженко вишитий на його замовлення Г.В. Матвієвською, протягом року, на площі 1,5 м², військово – геральдичний знак «Лисянський козацький полк УРК». В додаток до цього, голова адміністрації Гетьмана УРК у Центральному регіоні, генерал-лейтенант УРК Б.А. Марченко Б.А. подарував музею три книги про діяльність ВГО УРК.

Потім козаки Черкащини на чолі з генералом Б.А. Марченком, за участю В. М. Шкляра та громадськості зібралися на найсвятішому для них місці – родинному мастьку Хмельницьких – Монастирку, який є невід'ємною частиною історії Лисянки. Тут реєстровцями 10.12.2010 року був відкритий пам'ятник на честь Михайла і Богдана Хмельницьких. При цьому, якщо з Михайла Хмельницького, у 1590-х роках як «осадчого» почалося відновлення та заселення козацького міста-фортеці Лисянки, то з його сина, що тут народився, визначного політичного і державного діяча, полководця, гетьмана України Богдана Хмельницького, розпочалася побудова Української козацької держави.

Далі святкування продовжилося с. Моринцях Звенигородського р-ну, де біля музейного комплексу козаків на чолі з генералом Б.А. Марченком та В.М. Шкляра урочисто зустрічали з хлібом-сіллю та козацькими піснями, громада села та сільський голова С.С. Кириченко та його заступник, козацький старшина П.С. Милокостий. Далі капелан ЛРКТ ВГО УРК настоятель храму Святої Покрови у смт. Лисянка отець Миколай та отець Василь з м. Звенигородки провели святковий молебен за Україну та привели до присяги 11 нових козаків та берегинь товариства.

Завершенням дійства була запашна козацька каша та підбиття підсумків роботи Черкаського обласного козацького товариства ВГО УРК з обговоренням нових планів. Козаки розуміють, що зараз перед ВГО УРК стоїть нелегке завдання: єднати український народ та збудувати громадянське суспільство в Україні!

У добрий час, у ясну годину продовжує свій шлях у майбуття щире, багате на працю й багате історією, своїми дітьми українське козацьке місто-фортеця Лисянка, а за ним однією дорогою крокують і козаки ЛРКТ ВГО УРК, які за час своєї діяльності ознаменували появу у душах людей вищих устремлінь працювати на благо рідного народу, відроджувати його духовність та патріотизм.

О. Березовський, О. Березовська

ГОНЧАРСТВО ЛИСЯНЩИНИ: МИНУЛЕ І СУЧАСНІСТЬ

«Крутіть гончарі гончарний круг!

Хай нас не забувають.

А забудуть, по горщиках згадають.»

Кажуть, що колись давно Творець зліпив людину з глини і вдихнув у неї душу. Поєднання в гончарстві чотирьох стихій – вогню, води, повітря і землі – завжди збуджувало людську уяву. Тому в народі довкола гончарів створювалося багато міфів і легенд. Мабуть, відтоді й повелося у світі гончарство – творення дзвінкої глиняної форми для найрозмаїтішого вмісту...

У культурі кожного народу гончарство займало важливе місце, і ремесло гончаря було дуже шанованим. З матеріальної культури найдавніших часів до нашого часу найбільше збереглися саме гончарні вироби – від трипільської кераміки, якій понад 7 тисяч років, до сучасної, яка часто буває подібна і за формами, і за орнаментикою. Жодна українська хата не обходилася без гончарного посуду.

Гончарство – один із найдавніших видів народного ремесла. Гончарство несе в собі цінну інформацію про етнографічні особливості побуту найдавніших племен і народів, які заселяли нашу землю в минулому. Зникли давні міста, зітліли вироби з полотна, шкіри,

Трипільська кераміка. Музей «Древня Аратта-Україна» с. Трипіль, Київська обл.

Фото О. Березовської

вкрилися іржею вироби з металу, зате горщик, відкопаний археологами, промовляє до нас від імені безіменного гончаря, який жив тисячі років тому. Маючи відомості про геомагнітне поле Землі, вчені визначають вік гончарних виробів з точністю до 25 років (обпалений на вогні горщик, намагнітившись, залишається таким впродовж багатьох століть). Глина є пластичною під час формування і досить твердою після випалу (близько 900°). Має широкий спектр природних барв – від білої, кремової, охристої до червоної, коричневої і темно-сірої. Чарівного ефекту гончарним виробам надають керамічні фарби, виготовлені з кольорової глини (ангоби), а також прозорі та декоративні поливи (глазурі).

Розвиткові гончарства на території сучасної України сприяла наявність родовищ високоякісних глин, які є основним матеріалом для роботи гончарів.

Гончарство досить стародавнє ремесло, що виникло в епоху неоліту, а згодом стало різновидом народного мистецтва. Первісні гончарі формували вироби вручну, обліплюючи кошичок, камінь, дерев'яну форму скибками глиняної маси завтовшки в палець або обкручуючи за спіраллю стрічку глини, поступово зліплюючи і вивершуючи конусоподібну посудину з гострим дном. Посуд виходив товстостінний, з порушенням округлості та силуету форми. Однак ця примітивна стародавня техніка витримала конкуренцію з гончарним кругом і була добре відома слов'янам. Зокрема, трипільці весь посуд майстерно робили не використовуючи гончарне коло саме технікою набирання маси виробу «пластами» або по шматочку чи «жгутиком». Унікальність трипільців, ще полягала в тому, що на вироби вони наносили дивний, загадковий орнамент-символ, секрети якого не можуть розкрити до сих пір. У цілому трипільські гончарні вироби свідчать про тонкий естетичний смак давніх гончарів, їхню високу майстерність.

Винахід гончарного круга (IV тис. до н. є.), спочатку ручного й повільнообертового, а у середньовіччі швидкісного, з ножним приводом, став переворотом у розвитку гончарного ремесла. Техніка точення на крузі давала змогу не лише збільшити випуск продукції, а й поліпшити її художній рівень. Посуд, виготовлений на крузі, досить легкий, тонкостінний, з гармонійно-симетричними обрисами форми, чіткими орнаментальними смугами, лініями тощо.

З утворенням Давньоруської держави у X ст. поступово зростає виробництво гончарного посуду, особливо у містах. На виробах з'являється спочатку непрозора, а згодом прозора полива. Давньоруські гончарі здебільшого виготовляли корчаги для зберігання зерна, миски, горщики, кухлі та глечики. У XIV ст. переважно виробляли дешевий і зручний сірий посуд для приготування страв. Його оздоблювали лощенням і дерев'яними штампиками-кілочками у вигляді кружалець з промінчиками, зірочками, зубчиками, ласточками тощо.

У XVII–XVIII ст. українське гончарство набуло вищого рівня розвитку. Вироби розписували ангобами та емалями (керамічна склоподібна фарба), що дало змогу перейти до багатоколірності. Чільне місце посіли рослинні, квіткові орнаменти, фігурні зображення, передусім на мисках та кахлях. У XIX ст. вироби кожного району гончарного промислу набували певних особливостей, які залежали від природних якостей матеріалів, технічного рівня виробництва, місцевих традицій тощо. Майже кожен осередок представлений талановитими майстрами гончарями з яскравою творчою індивідуальністю. Їхні вироби – пишно оздоблені глечики, горнята, миски, полумиски, макітри, куманці, лембики, довжанки тощо – служили окрасою українського народного житла, так само, як рушники, килими. Подніпровські гончарні осередки – Дибинці, Канів, Ревівка (затоплена Кременчуцьким водосховищем), Сунки, Цвітна та ін. завжди славилися добротним мальованим ужитковим посудом, фігурним посудом для напоїв (у вигляді тварин і птахів).

У 20–30-х роках XX ст. народна кераміка нічим не відрізнялася від виробів кінця минулого століття. Щоправда, примусова колективізація в Україні завдала значної шкоди гончарному промислу. Спроби заснувати у багатьох сільських осередках гончарні артілі зазнали невдач. Різко скоротилася кількість кустарів-гончарів, оскільки усі працездатні селяни мусили працювати у колгоспах. Певного пожвавлення гончарство набуло у повоєнні десятиріччя. Нестача ужиткового посуду спричинила до швидкого відновлення виробництва кераміки в Опішні, Василькові, Валках, Дибинцях, Барі, Бубнівці, Адамівці, Смотричі, Косові та ін. У 1960-х роках ще діяли осередки сірої кераміки (с. Плахтянка Київської обл., с. Пастирське Черкаської обл.), уся краса якої зосереджувалася у її формі, а нескладний лискучий візерунок підкреслював виразність та шляхетність виробу. У 1970–80-х роках українське гончарство поволі занепадає. Усе менше залишалося досвідчених гончарів. Натомість ставали до ладу напівмеханізовані керамічні цехи і заводи для вироблення масової продукції, що імітує народні гончарні вироби.

На Черкащині давніми центрами гончарного промислу були села Моринці, Гнилець (Звенигородщина), Сунки (Смілянщина), Голоківка (Чигиринщина), м. Канів та ін. З гончарів декоративного напрямку були відомі гончарі із села Дибинці (Богуславського р-ну, Київська обл.). Виникнення гончарних центрів, в певних населених пунктах, як правило, було зумовлено наявністю тій місцевості родовищ високоякісних глин, які є основним матеріалом для роботи гончарів.

Гончарство з давніх-давен було відоме і на Лисянщині. Зокрема, під час археологічної експедиції у 2001 р. у Лисянці було знайдено поселення передскіфського періоду (датується близько VIII ст. до н. є.), в якому знайдено велику кількість решток ліпного посуду, горщик та ін. При дослідженні поселення археологи виявили залишки гончарної печі, в якій випалювалися вироби місцевих гончарів. За козацьких часів жодна лисянська ярмарка не обходилася без продажу якісного декоративного та ужиткового глиняного посуду. Відомо також, що гончарними виробами місцевих майстрів нерідко торгували й лисянські чумаки.

Тому й не дивно, що в нас на Лисянщині дуже поширені прізвища Гончаренко, Гончар і т. д. А в околицях с. Бужанка є навіть річка Гончариха.

На жаль, у наш час невпинно зменшується кількість осередків народного гончарства і чисельність гончарів у них. Основними причинами цього стало зменшення попиту на глиняні вироби внаслідок конкуренції промислової продукції, небажання молоді займатися цим важким ремеслом. У деяких поселеннях, де ще недавно було по кілька десятків гончарів, нині залишилися 1–2 майстри, а в більшості з них – лише пам'ять про ремесло і гончарські родини. Однак особливо прикро буває, коли на запитання до людей про гончарство, чуєш у відповідь, що вони нічого не знають, або щось чули від дідусів і бабусь, як у їхньому селі колись робили посуд із глини.

Сьогодні на Черкащині спостерігається невтішна тенденція згасання творчої ініціативи народних майстрів, перериваються мистецькі династії. Поодинокі ентузіасти та профільна творча спілка не в змозі протистояти руйнівному потоку. Саме тому охорона, відродження, збереження і розвиток народних художніх промислів стало одним із пріоритетних обов'язків молодій незалежній українській держави. Держава має допомогти в будівництві нових підприємств, музеїв, виставкових залів, салонів-магазинів, творчих майстерень. Вкладені кошти сторицею повернуться Українській державі. Адже таке важливе духовне спілкування людей, глибока повага до традицій та звичаїв свого народу, його мистецтва, дасть змогу відновити перервані зв'язки поколінь.

На щастя на Лисянщині знайшлася людина, яка хоче відродити забуте ремесло. Це лисянський гончар Костянтин Пустільник. Майстерня гончара знаходиться у с. Почапінці (Лисянського р-ну), де він своїм учням давав майстер-клас, свідками якого стали і ми. Гончар вміло бере глину і приступає до роботи. Учні уважно спостерігають, слухають настанови вчителя, а потім самі сідають за гончарне коло. Тут кожен отримує можливість створити щось власними руками.

*Гончар К. Пустільник зі своїми учнями.
Фото О. Березовського*

З питаннями про проблеми розвитку сучасного українського гончарства ми звернулися до К. Пустільника.

Як і коли виникла думка займатися гончарством?

Ще з дитинства бачив, як народжується горщик чи макітра. Декілька разів бачив майстер-клас гончарів, що надзвичайно вразило мене. А сам почав фахово займатися лише два роки тому. Тож пішов навчатися ремеслу у тридцять літ.

Чи суттєво вплинули сучасні технології на сам процес виробництва гончарних виробів?

У цьому давньому ремеслі відбулися великі зміни: стали використовувати сучасні механізми, іншими стали конструкції випалювальних печей, удосконалено був гончарний круг. Але й сьогодні найбільш важливі процеси виконуються вручну. Майстри не роблять попередні

начерки, а імпровізують, здійснюючи прямо в матеріалі свої задуми. Тому серед безлічі схожих виробів неможливо знайти два однакових.

Чи можна говорити, що гончарна справа вигідна, якщо нею займатися професійно?

Важко сказати. Справа тут не тільки в самому виробництві. Для того щоб зробити гончарний виріб, цьому передують чимало роботи: заготовити глину, підготувати спеціальні суміші, висушити виріб, правильно випалити його і т. д. Тому собівартість виробу досить висока. Та й об'єми виробництва гончарних виробів, ще не ті, щоб отримувати якісь прибутки. Майстер, який працює тільки на себе, повинен бути готовим до того, що треба і за матеріали платити і працювати в борг. До того ж це все може не продатись. І справа навіть не у заробітку, чи у відсутності у мене «нормальної» посуду або у відсутності можливості її купити, а у відчутті що ти можеш зробити це своїми руками, доторкнутись до вічного матеріалу і мені подобається своєю працею навіть трішки стерти грані між сьогоденням та минулим. На даному етапі це більше справа душі ніж заробіток.

Глиняний посуд лисянського майстра

Фото О. Березовського

А в який сезон найбільше вдається продати?

Звичайно зимою нічого не продається. Ярмарки починаються весною. Ми були гостями ярмарків у Пирогові, у липні в Країні мрій в Києві. Нас запрошують на дні міст, на День Незалежності, на Свято Покрови і т. д. Всього на сезон 10–12 подій. Важливе значення на ярмарку відіграє гончарне коло, яке приваблює глядачів. Надзвичайно популярний майстер-клас. Адже тут кожен отримає можливість створити щось власними руками.

Чи виявили заінтересованість, а й можливо підтримку органи місцевої влади?

Так, представники місцевої влади зробили перші кроки для започаткування нашої можливої співпраці. Зокрема, відділ культури Лисянської держадміністрації постійно запрошує мене на районні, обласні свята, фестивалі, виставки, де я демонструю свої вироби та ділюся своїми вміннями та навиками. Також, хочу висловити слова подяки заступнику голови Лисянської райдержадміністрації Н. В. Коровиній та відділу освіти райдержадміністрації. Наталія Вікторівна запропонувала створити гурток з гончарства, щоб наші діти не забували, чим займалися наші прадіди. Вона посприяла організації такого гуртка в с. Почапінці (Лисянського р-ну). Тепер почапінські школярі мають змогу прилучитися до цього стародавнього ремесла.

Чи задоволені Ви своїми учнями?

Не знаю, чи хтось із вихованців стане професійним гончарем, однак навички матимуть. Діти дуже старанні, а гончарній справі навчаються не тільки хлопці, а й дівчата.

Чи правда, що глина з якої виготовляється гончарні вироби має цілющі властивості?

Так, дійсно глина благотворно впливає на організм людини, тому гончарі ніколи не хворіють на руки. Глиняний посуд з екологічно чистих матеріалів зберігає корисні властивості їжі, красивий і зручний Він має властивості зберігати справжній смак продуктів та страв. Тому страва з глиняного посуду, навіть смакує по іншому.

Що у Вашому житті гончарство?

Ще здавна постать гончаря за кругом, не дивлячись на постійну зміну та еволюцію людських смаків і цінностей залишається яскравим, окремим символом мистецтва і ремесел України.

Сама техніка гончарства дещо втратила свою пряму функціональність і зараз поступово переходить у категорію раритетних видів художньої кераміки. З суто ремісничої праці, гончарство стає одним з засобів вираження думок, ідей майстра. Сама техніка гончарства за століття і навіть тисячоліття не втратила своєї первісності, автентики і так званої «чистоти» в роботі з матеріалом – глиною. Не змінився й головний елемент в створенні посуду – гончарний круг. Працюючи на такому крузі, докладаючи силу рук і ніг я відчуваю зв'язок з минулим, коли людина була в гармонії зі світом в якому існувала, де побут, традиції вірування й праця були нерозривні. На жаль користуючись нашою складною економічною ситуацією в Україну посипалось багато цього «ширпотребу», який руйнує, спотворює смаки й уявлення про традиційний посуд. Існує також навмисне здешевлення нашої гончарської праці через тотальний завал «виробами» з пластику. Я хочу, щоб людина мала вибір і змогу пити чисту воду чи справжнє молоко зі справжнього глиняного глека, а в побуті буде використовувати український посуд. Традиційне гончарство як і інші види народної творчості є невід'ємною частиною культурної спадщини нації.

Р. Захарченко

історик, кампанолог, м. Київ

НЕВІДОМИЙ ДОКУМЕНТ ДО ІСТОРІЇ ЛИСЯНКИ ТА КОЛІВЩИНИ

Історіографія Коліївщини має нині вже доволі солідну наукову бібліографію. Підсумковий характер мали дві монографії – Петра Мірчука «Коліївщина. Гайдамацьке повстання 1768 р.» та Григорія Храбана «Спалах гніву народного: антифеодальне народно-визвольне повстання на правобережній Україні в 1768–1769 рр.». Втім, слід зауважити, що останнім часом дослідницький загаль лише послуговується напрацюваннями попередніх поколінь дослідників, а жодного нового джерела за цей час в обігу не з'явилося. Остання обставина аж ніяк не означає, що таких зовсім не залишилося у вітчизняних та зарубіжних архівосховищах і їх потенціал вже вичерпано.

Як слушно спостеріг свого часу вищезгаданий П. Мірчук, «документи «Коденської Книги» стосуються в основному справ, розгляданих польськими військовими судами в 1771–1772 рр., і лише кількох справ, розгляданих у другій половині 1769 р. та в 1770 р. Абсолютно ніяких документів (виділення наше – Р.З.) немає з 1768 р. і першої половини 1769 р., власне з періоду Коліївщини».

У цьому зв'язку великий інтерес являє нижчеподаний документ. Під час роботи з фондами Центрального державного історичного архіву у Києві у жовтні 2009 р. нами було випадково виявлено цікавий рапорт генерал-поручника Георгія фон Дальке генерал-аншефові князеві Александру Голіцину з повідомленням інформації про факт масових страт та катувань поляками у Лисянці та сусідніх з нею місцевостях осіб, підозрюваних у різанині жидів. Це повідомлення, датоване 28 лютого 1769 р., було надіслано з Городища.

Повідомлена у рапорті фон Дальке інформація доволі стисла, так і, на жаль, більшої конкретики адресат вказати не зміг (вочевидь, через те, що вона пройшла через кілька рук) та й цікавили його більше відомості про барських конфедератів на Правобережжі.

Слід сказати, що згаданий факт був вже відомий в історії Лисянщини. Йдеться про страту у Лисянці шестисот селян у лютому 1769 р. І в даному історичному повідомленні йдеться про страхітливую розправу над селянами, однак вже не лише про страту через повішення 101 особи, а й шляхом позбавлення ока, відтинання рук та ніг і навіть розірвання волами навпіл (щоправда, в інших місцевостях) великої кількості людей. Саме ці події спричинили до того, що лисянські дівчата на знак трауру понад 100 р. вплітали у коси чорні стрічки поруч із стрічками інших кольорів.

Однак, даний документ надає дещо відмінну інформацію від відомої дотепер: якщо причиною страти невинних селян вважалася їх удавана «причетність» до спалення лисянського замку та страти комісара А. Хічевського, то даний документ називає страчених

«затяжчиками», що були причетні до різанини жидів (вірогідно лисянських). Вочевидь, на нашу думку, має йтися про місцевих посполитих, завербованих для оборони лисянських володінь від загону Бугая, котрі всупереч присязі, як і уманські надвірні козаки під час червневих уманських подій 1768 р., перейшли на бік повсталих та знищували юдеїв.

Так, зауважимо, зокрема, що власне фон Дальке це повідомлення отримав від чигириндібровського сотенного правління. До останнього ця інформація потрапила від орендаря села Тарасівки Чигринської губернії Новицького. Дана обставина не повинна дивувати: прикордонне містечко Чигирин-Діброва над Дніпром традиційно мало дуже стабільні налагоджені зв'язки із Правобережною Україною, оскільки цей населений пункт на Гетьманщині та кілька довколишніх сіл значною мірою населяли колишні мешканці Правобережжя, що залишили рідний край головно під час так званого згону 1712 р. Втім, викликає, з іншого боку здивування, що в цьому контексті жодним словом не віднотовувалося ім'я «страшного Юзефа» – коронного регіментаря Юзефа Стемпковського, котрий зажив вічної сумної слави і прокляття, як нещадний кат повсталих українських селян та православного священства Правобережної України (автор повідомляє, що вищезгадане вчинили «неизвестно какия поляки»). Втім, одна обставина, на наш погляд, вказує таки на Стемпковського – місцем перебування згаданих польських загонів названо Володарку, неподалік Тетієва (а сам Тетіїв був на той час осідком коронного регіментаря).

При публікації нами зберігалася оригінальна орфографія тексту та застарілі графеми. Вживання великої та малої літери узгіднювалося з вимогами сучасного правопису.

Маємо надію, що нововиявлене повідомлення безперечно стане ще одним цінним джерелом з історії Коліївщини та Лисянки.

Городище. Рапорт генерал-поручника Георгія фон Дальке генерал-аншефові князеві Александру Голіцину з повідомленням про масові катування та страти поляками у містечку Лисянці та інших місцевостях осіб, підозрюваних у протиправних діях.

Его сиятельству
высокопревосходителному господину генералу
аншефу Ея ИМПЕРАТОРСКОГО ВЕЛИЧЕСТВА
действителному камеръгеру и обоихъ
російскихъ ординъ кавалеру князь
Алеѣандръ Михайловичу Галицыну

От генерал порутчика фон Далке

Рапортъ

Репортомъ ка мне от Чигринъ дубровскаго сотенного правления представлено, что во оное Полскои области Чигринскои губернії села Тарасавки (!) от арендаря Навицкого репортом объявлено яко де Полскои же области, в местечку Лысянки поляки вывешали народа числомъ сто одного по тои причине, что (останні – Р. З.) затяжчики были и жидовъ вырезали, а в особливых де местах и числа нетъ, и у людеи де глаза руки и ноги отнимали, а одного надвое волами разорвали. Толко неизвестно какия поляки, которыя и до н(ы)не находятца в местечку Володарки. Посланные де от меня во исполнение вашего сиятельства ордера в Полшу для разведывания о канфедератахъ командъ еще не возвратились, а какъ возвратятца немедленно вашему сиятельству данесу.

генераль порутчикъ фонъ Дальке
№ 112
ч/исла/28 февраля
1769 году
м. Городище

ЦДІА України, м. Київ. – Ф. 758, оп. 1, спр. 41.

Т. Конончук

кандидат філологічних наук, професор

УКРАЇНСЬКА РЕКОНКІСТА НІЛА ЗБОРОВСЬКА

З Нілою Зборовською ми познайомилися 1995 р. на вшануванні нашого земляка, славетного письменника Тодося Осьмачки (1895–1962) з нагоди його 100-річчя від дня народження, коли в Україні вперше широко заговорили про його поневіряння на рідній землі та в далеких світах еміграції і про його дивовижну поезію, прозу. Заходи відбувалися в Черкасах та рідному селі Т. Осьмачки – Куцівці на Смілянщині Черкаської області, де односельці відкрили

для себе Поета і його знамениті слова: «Моя тужлива Україно, / Таку тебе я полюбив, / І за одну твою сльозину / Навіки голову згубив». Після тих урочистостей ми з Нілою спілкувалися, зустрічалися, я завжди вражалася силою її наукового і творчого потенціалу.

А 24 серпня 2011 р. після тяжкої хвороби Ніли Вікторівни Зборовської не стало – доктора філологічних наук, відомого вченого в галузі літературознавства, надзвичайно цікавої письменниці. Народилася 27 вересня 1962 р. в селі Рубаний Міст Лисянського району на Черкащині, де й похована. Спочатку навчалася в рідному селі у восьмирічній школі, а потім – у середній школі в сусідній Мар'янівці; 1981–1986 рр. – в Київському державному університеті ім. Т. Шевченка, який закінчила з відзнакою. Працювала в середній школі в с. Новосілки Києво-Святошинського району Київської області, у педагогічному училищі в м. Ржищів на Київщині. Навчання в аспірантурі в Інституті літератури і мистецтва АН Казахстану в Алма-Аті завершила успішним захистом 1990 р. кандидатської дисертації з проблем розвитку романного мислення в літературі.

Була науковим, згодом провідним науковим співробітником в Інституті літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, директором гендерних студій при Інституті; її пам'ятають як неординарного викладача в Київському національному лінгвістичному університеті. У докторській дисертації, що побачила світ фундаментальною монографією «Код української літератури», виклала авторський погляд на психоісторію національної літератури через історію особистостей від Г. Сковороди до нинішнього часу. Залучала методики психоаналізу, метафізики, герменевтики, виявила унікальний інтелектуальний рівень ученого світового рівня. Її дослідження справедливо називають класикою сучасної літературознавчої науки.

Під її керівництвом написані глибокі талановиті кандидатські дисертації.

Н.Зборовська – авторка численних статей та книг, серед яких – «Танцююча зірка «Тодося Осьмачки» (Київ, 1996), «Феміністичні роздуми: На карнавалі мертвих поцілунків» (Львів, 1999, написана під впливом душевних бесід з бабусею, Марією Ільницькою), «Пришестя з вічності (Київ, 2000), «Моя Леся Українка» (Тернопіль, 2000, 2002), «Психоаналіз і літературознавство» (2005), «Код української літератури» (2006). Її художні твори («Мама», «Дзвінка» (повісті, Львів, 1999), «Українська Реконкіста: анти-роман» (Тернопіль, 2003) містять потужний автобіографічний чинник. У передмові до книги про Леся Українку зазначила: «...я ніколи не писала просто так для забави, з власних амбіцій, а завжди – з пристрасного бажання пізнання, а також – із щирого прагнення поділитися цим пізнанням...». Землякам ще належить відкрити цей неймовірно цікавий і багатий всесвіт під назвою Ніла Зборовська, в чийх художніх текстах промовляє потужно і Лисянщина з її етнографією, національною психологією, звичаями, найпотаємнішими прикметами, знаками, знахарськими таємницями, провісництвом, обереговими символами. Книги вражають знаннями, які опанувала і носила в собі ця красива, тендітна, надзвичайно ранима і в той же час сильна жінка, а за назвою своєї книги для сущих і майбутніх – Українська Реконкіста, що в іспанській культурі є символом відродження і воскресіння.

В. Лазуренко,
кандидат історичних наук, доцент,
помічник ректора з гуманітарної освіти та виховання ЧДТУ,
заступник голови Черкаської обласної організації НСК України

Пам'яті колеги, науковця, друга

ЛІГ КОЛОСКОМ НА ОТЧОМУ ПОРОЗІ. УРОДЖЕНЕЦЬ ЛИСЯНЩИНИ ЮРІЙ ВОВКОТРУБ – МОЛОДИЙ ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Кожного дня ми ставимо собі питання: для я чого живу, який слід залишиться після мене? Хтось мріє про славу і почесні, а інший хоче спокійного життя та тихої вдячної праці. До таких простих скромних трударів нашої сьогоднішньої буденності відноситься і постать молодого черкаського науковця Юрія Миколайовича Вовкотруба. Він ніколи не думав про почесні, навіть соромився в деяких ситуаціях занадто прискіпливої позитивної, направленої в його адрес, характеристики його діяльності зі сторони науковців, колег, друзів. Він просто жив, просто боровся, просто говорив те, про що думав, не зраджував інших і, що головне, самого себе. Тому через це і заслужив глибоку повагу в науковому та краєзнавчому середовищі нашої держави.

Ще донедавна бібліографія праць, присвячених життю та науково-педагогічній діяльності черкаського історика, краєзнавця, народознавця, кандидата історичних наук, доцента Черкаського державного технологічного університету Ю. М. Вовкотруба (1979–2011 рр.), була порівняно скромною. Поодиноким стисло біографічним дослідженням життя та наукової спадщини науковця є праці М.І. Бушина «Учені Черкаського державного технологічного університету» та В.М. Лазуренка «Терези долі і науки» [1].

Народився Ю. М. Вовкотруб

20 вересня 1979 р. у селі Бужанка Лисянського району Черкаської області. Після закінчення із срібною медаллю Бужанської середньої школи, вступив на навчання до Черкаського інженерно-технологічного інституту, який закінчив у 2001 р. за спеціальністю – «Металорізальні верстати та системи» і «Менеджмент у машинобудуванні», здобув кваліфікацію інженера-механіка.

З 1 листопада 2001 р. по 1 листопада 2004 р. Юрій Миколайович навчався в аспірантурі при кафедрі історії України Черкаського державного технологічного університету (далі ЧДТУ). За роки навчання в аспірантурі молодий здібний науковець не лише фахово підготував до захисту дисертаційне дослідження, але і зарекомендував себе дійсно патріотично налаштованим молодим науковцем.

З 12 січня 2005 р. по квітень 2007 р. Ю. М. Вовкотруб – викладач кафедри історії України ЧДТУ[2]. З 17 квітня по 31 серпня 2007 р. – викладач, а з 1 вересня 2007 р. – доцент кафедри суспільних дисциплін і права ЧДТУ[3].

Протягом педагогічної роботи у ЧДТУ викладав такі основні навчальні курси, як «Історія України», «Історія науки і техніки», «Соціологія», «Політологія», «Основи психології та педагогіки», «Психологія» та «Психологія екстремальних стосунків». У 2009 р. науковець Ю.М. Вовкотруб за сумлінну працю, вагомий внесок у розбудову університету, значні наукові досягнення нагороджений Почесною Грамотою ЧДТУ.

Юрій Миколайович ніколи не цурався відповідальної, а в чомусь і новаторської роботи. Так, починаючи з 2006/07 навчального року в навчальних програмах ЧДТУ вперше

запроваджено викладання курсу «Історія науки і техніки», і що приємно, першим, хто взявся самостійно читати цей курс, був саме Ю.М. Вовкотруб. А набуті за роки написання дисертації знання стали йому в пригоді.

Знаковою подією в житті вченого став 2006 рік. Саме наприкінці грудня цього року, а саме 25 числа, Юрій Миколайович Вовкотруб успішно захистив дисертацію «Історія розвитку прикладної механіки в Україні в XIX – першій чверті XX ст.», на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки і техніки, в спеціалізованій вченій раді Д 26.189.02 Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва Національної академії наук України (наукові керівники: доктор фізико-математичних наук, професор Ю.О. Храмов, доктор історичних наук, професор М.І. Бушин)[4].

Якщо говорити про коло наукових інтересів, якими цікавився Ю.М. Вовкотруб, то це історія науки і техніки, історичне краєзнавство, народознавство.

Але найбільше його приваблювала історія науки і техніки, саме вивченню певних аспектів її розвитку на теренах України і було присвячено чимало його наукових розвідок [5].

Так трапилось, що доля мене познайомила з цією глибокопорядною молодого людиною, яка подавала великі наукові сподівання на етапі її початкового серйозного наукового формування у вже не близькому 2001 р. В цей рік Юрій Миколайович вступив на навчання до аспірантури ЧДТУ.

Пам'ятаю, як запропонував йому в 2003 р. співавторство у написанні на замовлення редакції обласної громадсько-політичної газети «Земля Черкаська» серії науково-популярних нарисів про історію українського чумацтва, і з якою завзятістю, енергією, впевненістю і цілеспрямованістю цей молодий хлопець включився у написання цих матеріалів. Серія статей мала величезний резонанс серед жителів Черкащини, який спонукав до опублікування нарисів окремою книгою, яка мала назву «Каравани українського степу». Після виходу книги ми декілька разів виступали у прямих ефірах на обласному радіо та телебаченні, у нас брали не одноразово інтерв'ю ряд друкованих всеукраїнських ЗМІ. У 2004 р. за фінансової підтримки керівництва Черкаської облдержадміністрації вийшло друге видання цієї книги. Але і це ще не все. За науково-популярну книгу про самобутнє українське чумацтво «Каравани українського степу» (у співавторстві) на Першому Всеукраїнському літературно-творчому конкурсі «Тобі, XXI століття» та Фестивалі мистецтв – 2004, який відбувся 19–20 травня 2004 р., у номінації «Проза» Ю. М. Вовкотруб нагороджений Дипломом Першого ступеня. Це була перша вагома нагорода для молодого людини, яка самостійно і усвідомлено вирішила назавжди пов'язати свою долю з історичною наукою.

У 2007 р. Ю.М.Вовкотруб видав головну книгу свого короткого земного життя – ґрунтовне наукове дослідження – «Нариси історії розвитку прикладної механіки в Україні в XIX ст.»[6]. Рецензентами монографії виступили д. т. н., професор Ю.Г. Лега, к. і. н., доцент Лазуренко В.М., к. т. н. С.А. Хорошева.

Декілька штрихів щодо специфіки і значення вищезгаданої роботи. Якщо брати в цілому, і дійсно подивитись на реконструкцію історії розвитку науки про машини, яку здійснив Ю.М. Вовкотруб, то вона зроблена дуже добре і навіть більш того, виявлені такі питання та моменти, які змінюють наше уявлення про початок розвитку історії науки про машини в Україні. Це дійсно велика заслуга науковця.

Основні результати дослідження і сформульовані висновки були отримані шляхом вивчення та узагальнення значної кількості наукових публікацій, монографій, архівних документів, а також порівняльного і логічного аналізу та застосування соціологічного та наукометричного підходів.

Ю. М. Вовкотруб вперше зробив спробу з власних позицій комплексно вирішити підняту ним проблематику, яка до цього часу не стала в Україні предметом спеціального вивчення. У процесі дослідження проблеми виявлено та запроваджено до наукового обігу нові факти з історії прикладної механіки в Україні, зокрема виявлено та проаналізовано практично невідомі праці Я. П. Козельського «Механічні пропозиції» (1764) та Ф. І. Меховича «Теорія машин» (1826), виявлено невідомі досі дані з біографії названих учених.

Науковцем вперше у вітчизняній історіографії внесено корективи в усталені уявлення про роль Ф. І. Меховича, І. І. Рахманінова у розвитку прикладної механіки як навчальної дисципліни та становленні технічної освіти в Україні. Також подано нові відомості про внесок В. М. Лігіна, В. Л. Кирпичова в розробку методів кінематичного, Х. І. Гохмана – кінематичного і структурного аналізу механізмів, Г. Ф. Проскури у динаміку машин, обґрунтовано пріоритет цих вчених у створенні та практичному використанні відповідних методів науки про машини.

У розрізі дослідження історії прикладної механіки в Україні у 2009 р. Ю.М. Вовкотрубом видано науковий довідник «Хронологія розвитку прикладної механіки в Україні (XI – XX ст.)» [7].

Актуальність наукових доробків доцента ЧДТУ Ю.М. Вовкотруба визначається необхідністю доповнити національну історію науки і техніки і сприяти тим самим процесу інтелектуального збагачення України.

Давня творча, науково-педагогічна співпраця пов'язувала автора цих рядків з Ю.М. Вовкотрубом. У співавторстві з ним написано чотири книги (згадана вже вище науково-популярна – «Каравани українського степу» (два видання), науково-краєзнавча – «Без права на забуття. Черкащина у роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.», науково-популярна «Хліборобські скарби»)[8] та опубліковано 12 наукових статей.

Пишучи про колегу хотілося б зазначити і про ту значну історико-краєзнавчу пошукову роботу, яку здійснював доцент Ю.М. Вовкотруб. Він був активним членом Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців України. Брав участь практично у всіх науково-практичних конференціях, круглих столах, читаннях, що проводили краєзнавці області, допомагав макетувати збірник матеріалів конференцій. Він є автором (співавтором) значної кількості книг та статей краєзнавчої тематики. Серед них – «Чигиринщина в історико-краєзнавчих дослідженнях науковців Черкаського державного технологічного університету», «Призваний історією, покликаний майбутнім», «Черкаський край в особах. Маньківщина», «Черкаський край в особах. Місто Канів», «Рух опору на теренах Черкащини в роки німецько-фашистської окупації 1941–1944 рр.», «Сонце над Тікичем. Лисянщина» та інші[9].

Пригадую, з якою любов'ю і скрупульозністю він писав статтю про історію і сьогодення Бужанського цукрового заводу[10], біля подвір'я якого пройшло його дитинство і юність, повз який він кожного ранку проходив, ідучи до школи, де і нині проживають його батьки. Він болісно переживав, що завод не працює на всі свої потужності, що він знищується і занепадає. 9 вересня 2011 р., за день до смерті Ю.М. Вовкотруба, завод знову почав працювати на всі свої потужності. Але про це молодий вчений вже не дізнався. Але для нинішніх і прийдешніх поколінь він залишив писемний пам'ятник – ним досліджену писемну історію Бужанського цукрового заводу.

За плідну роботу у дослідження і популяризацію історії Черкащини, і зокрема, Лисянщини, рішенням президії Черкаської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців від 15 вересня 2006 р. Ю.М. Вовкотруб нагороджений Почесною грамотою.

Ю.М. Вовкотруб є членом Наукового товариства істориків-аграрників (з 2002 р.)[11], Українського товариства істориків науки (м. Київ; з 2006 р.), Черкаської обласної організації НСК України (з 2006 р.), Осередку Наукового товариства ім. Т. Шевченка в Черкасах (з 2007 р.).

За своє коротке, але сповнене великої енергії життя Ю.М. Вовкотруб взяв участь у 39 наукових заходах, з них 24 – Міжнародні науково-практичні конференції, 4 – наукові сесії, 3 – науково-практичні конференції, 3 – науково-краєзнавчі конференції, 2 – історико-

краєзнавчі учнівські конференції, у Міжнародному симпозіумі, Всеукраїнському симпозіумі та Всеукраїнській науковій конференції.

Ю.М. Вовкотруб автор (співавтор) 70 наукових робіт (17 у фахових виданнях), з них 9 книг (у співавторстві) та одноосібна монографія.

10 вересня 2011 р. на 32-му році раптово і несправедливо обірвалось життя молодого науковця Черкащини, щирого українця, уродженця славетної Лисянської землі Ю.М. Вовкотруба. Так розпорядилась його доля.

Рішенням кафедри історії України ЧДТУ (протокол №15 від 25 червня 2011 р.) Ю.М.Вовкотруб нагороджений ювілейною медаллю «10 років кафедри історії України ЧДТУ». Посвідчення підписав ректор ЧДТУ, доктор технічних наук, професор, голова Ради ректорів Черкащини Ю. Г. Лега.

Людина – це унікальна істота, яка є не просто творінням вищого розуму, призначеним для якихось практичних цілей, не просто відображенням Божої мудрості, могутності, творчого потенціалу. Людина, з точки зору християнства, є особою, яка має власний розум, власну волю, власні почуття. Призначенням людини, як вчить Біблія, є творити добро. Людиною доброти був Юрій Вовкотруб. Його завжди супроводжувала щира посмішка, ніжний, сповнений глибокої поваги до співбесідника, погляд. Він ніколи не робив підлості. Хоча його провокували на це певні особи з його робочого колективу. Він до глибини своєї щирої душі переживав ці моменти. Але завжди виходив з цих ситуацій з іскрою порядності і вдячності в очах. За це його і любили і поважали.

Людина безсмертна не лише в релігійному розумінні, але й у своїх ділах. Усе, що кожен із нас зробить, матиме свій слід у майбутньому і, таким чином, стане вічним, хоча самої людини давно вже й не буде. Найзагальніше покликання кожної людини — жити. І жити гідно. Часто ми «купуємося» на зовсім дрібні і скороминущі речі, а це принижує людину, робить її життя нецікавим і примітивним. Крім основного призначення, кожен з нас має своє особисте покликання. Бог кожного з нас знає і любить, і кожного наділяє тим чи іншим талантом, чи якоюсь характерною властивістю, яку людина може розвинути або змарнувати.

Підводячи підсумок цих міркувань скажу, що Юрій Вовкотруб свій талант не змарнував, а постійно його розвивав, вдосконалював, відшліфовував його до чистоти досконалості.

Світла пам'ять про Юрія Миколайовича Вовкотруба назавжди збережеться на сторінках історії незалежної України, адже він був взірцем чесності, справедливості та відповідальності.

Список використаних джерел та літератури:

1.Вовкотруб Юрій Миколайович // Бушин М.І. Учені Черкаського державного технологічного університету. – Черкаси: Видавництво «Черкаський ЦНТЕІ», 2010. – С. 172 – 173; Лазуренко В.М. Терези долі і науки. – Черкаси : ЦНТЕІ, 2004. – С. 79 – 81.

2.Лега Ю. Г., Бушин М. І. Шляхом до державного університету. – Черкаси: Черкаський ЦНТЕІ, 2003. – С. 219 – 222.

3.Черкаський державний технологічний університет. 50 років. – Черкаси: ЧДТУ, Вид. Чабаненко Ю., 2010. – С. 118.

4.Вовкотруб Ю.М. Історія розвитку прикладної механіки в Україні в XIX – першій чверті XX ст.: дис... канд. іст. наук: 07.00.07 / Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва. – Черкаси, 2006. – 211арк.; Вовкотруб Ю.М. Історія розвитку прикладної механіки в Україні в XIX–першій чверті XX ст.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.07; НАН України, Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва, Черкаський держ. технологічний ун-т. – К., 2006. – 19 с.

5.Приведені авторські статті Ю.М. Вовкотруба. Проблеми розвитку вищої технічної освіти України як основи становлення прикладної механіки (кінець XIX – початок XX ст.) // Історичні і політологічні дослідження: Науковий журнал. 3/4 (15/16). – Донецьк, 2003. – С. 88–92; Історія механіки на теренах України з найдавніших часів до кінця XVIII століття // Історичні і політологічні дослідження: Науковий журнал. 3 (21). – Донецьк, 2004. – С. 76 –

80; Внесок Ф. І. Меховича у становлення прикладної механіки в Україні // Історія української науки на межі тисячоліть: Зб. наук. праць. – К., 2005. – Вип. 19. – С. 36 – 43; Становлення знань про машини в Україні у XVII – XVIII ст. // Нариси з історії природознавства і техніки: Збірник наукових праць / Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України, Українське товариство істориків науки. – К.: Фенікс, 2005. – Вип. 45. – С. 9 – 16; Сільськогосподарські машини та їх застосування в аграрному секторі Наддніпрянської України (II половина XIX – початок XX ст.) // Український селянин: Зб. наук. праць / За ред. А. Г. Морозова. – Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2006. – Вип. 10. – С. 249 – 252; Зародження прикладної механіки як науки в Україні у першій половині XIX ст. // Історичні записки: Збірник наукових праць. Вип. 11. – Луганськ: Вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2006. – С. 55 – 62; Состояние технических знаний в Украине в XVII – XVIII ст. и особенности становления отечественной науки о машинах в XIX ст. // Наука о машинах в Украине. – К.: Феникс, 2006. – С. 35 – 41; Сільськогосподарське питання в Харківському практичному технологічному інституті наприкінці XIX – початку XX ст. // Історія української науки на межі тисячоліть: Зб. наук. праць. – К., 2008. – Вип. 36. – С. 61–66; Науковий внесок Я. Козельського у становлення та розвиток механіки на теренах України у другій половині XVIII ст. // Сіверянський літопис: Зб. наук. праць. – Чернігів, 2008. – Вип. 5. – С. 87 – 90 та ін.

6. Нариси історії розвитку прикладної механіки в Україні в XIX ст.: монографія. – Черкаси: «Вертикаль», видавець Кандич С. Г., 2007. – 200 с.

7. Вовкотруб Ю. М. Хронологія розвитку прикладної механіки в Україні (XI – початок XX ст.). – Черкаси, 2009. – 28 с.

8. Лазуренко В. М., Вовкотруб Ю. М. Каравани українського степу. – Черкаси: «Ваш Дім», 2004. – 76 с.; Лазуренко В. М., Вовкотруб Ю. М. Каравани українського степу. – Черкаси: «Ваш Дім», 2004. – 92 с. (друге видання); Лазуренко В. М., Вовкотруб Ю. М. Без права на забуття. Черкащина у роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. – Черкаси: «Ваш Дім», 2005. – 372 с.; Лазуренко В. М., Вовкотруб Ю. М. Хліборобські скарби. Створення, удосконалення і застосування господарського інвентаря українським селянством. – Черкаси: «Вертикаль», видавець Кандич С. Г., 2007. – 168 с.

9. Вовкотруб Ю. М. Чигиринщина в історико-краєзнавчих дослідженнях науковців Черкаського державного технологічного університету. – Черкаси, 2007. – 24 с.; Вовкотруб Ю. М., Стрижак Є. М. Призваний історією, покликаний майбутнім. – Черкаси: «Вертикаль», видавець ПП Кандич С. Г., 2006. – 144 с.; М. І. Бушин Ю. М., Вовкотруб Ю. М. Черкаський край в особах. 1941 – 2001. Маньківщина. – Черкаси: Черкаський ЦНТЕІ, 2004. – 385 с.; Бушин М. І., Вовкотруб Ю. М. Черкаський край в особах. 1941 – 2001. Місто Канів. Книга 13. – Черкаси: «Черкаський ЦНТЕІ», 2005. – 352 с.; Лазуренко В. М., Вовкотруб Ю. М., Фрей Л. В. Рух опору на теренах Черкащини в роки німецько-фашистської окупації 1941 – 1944 рр.. – Черкаси: «Ваш Дім», 2006. – 28 с.; Бушин М. І., Вовкотруб Ю. М., Жицька Л. М. Сонце над Тікичем. Лисянщина. – Черкаси, 2011. – 290 с.; Лазуренко В. М., Вовкотруб Ю. М. Уродженці Черкащини – видатні постаті Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. // Черкащина в контексті історії України. Матеріали Другої науково-краєзнавчої конференції Черкащини, присвяченої 60-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр. – Черкаси: «Ваш Дім», 2005. – С. 353 – 368.

10. Вовкотруб Ю. М. Бужанський цукровий завод – пам'ятка промислової архітектури: історія та перспективи // Черкащина в контексті історії України. Матеріали Третьої науково-краєзнавчої конференції Черкащини, присвяченої проблемам охорони, збереження та використання історико-культурної спадщини. – Черкаси: Вертикаль, 2008. – С. 256 – 261.

11. Наукове товариство істориків-аграрників на 10-ту річницю діяльності. 2000 – 2010 / Наук. ред. А. Г. Морозов; упоряд. І. А. Фареній. – Черкаси: «Вертикаль», видавець ПП Кандич С. Г., 2010. – С. 18; 23.

О. Березовський,
кандидат історичних наук,
член Лисянської РО «Витоки» НСК України

**ПАМ'ЯТІ ВІДОМОГО ІСТОРИКА,
ПАТРІАРХА УКРАЇНСЬКОГО КРАЄЗНАВСТВА П. Т. ТРОНЬКА**

На 97-му році життя перестало битися серце легендарного краєзнавця, відомого ученого-історика, державного і громадського діяча, академіка Національної академії наук України (1978 р.), Заслуженого діяча науки і техніки України (1990), лауреата Державної премії СРСР (1976 р.), Героя України (2000 р.) Петра Тимофійовича Тронька (12.07.1915 – 12.09.2011 рр.).

Народився Петро Тимофійович 12 липня 1915 р. в селі Заброди на Харківщині, у селянській родині. Учасник Другої світової війни, кавалер ордена Червоної Зірки (1943 р.). З 1978 р. Петро Тимофійович Тронько — академік АН УРСР, з 1980 р. – очолював відділ регіональних проблем історії України Інституту історії АН УРСР (нині – Інститут історії України НАН України). П. Т. Тронько був депутатом Верховної Ради УРСР дев'яти скликань, Герой України (2000 р.).

Академік НАН України, Герой України П.Т. Тронько

Уся багатогранна яскрава діяльність Петра Тимофійовича була спрямована на розвиток науки та духовності. З ініціативи Петра Тимофійовича було відроджено такі визначні пам'ятки історії та культури, як Музей народної архітектури і побуту України, Музей українського козацтва на острові Хортиця. Вагомою є його заслуга у відновленні Михайлівського Золотоверхого та Успенського соборів. Як дослідник історії України періоду Другої світової війни, він, очолюючи головну редколегію багатотомної серії книг «Реабілітовані історією», провадив велику координаційну роботу, завдяки

якій було повернуто добре ім'я сотням тисяч жертв тоталітаризму. Результатом такої плідної діяльності стало видання цілого ряду цінних праць — двох частин 1-го тому «Зводу пам'яток історії і культури України», п'яти томів серії «Реабілітовані історією» та ін., журналів «Пам'ятки України», «Краєзнавство» тощо. Багатогранна праця П. Т. Тронька відзначена численними державними нагородами.

Як голова Національної спілки краєзнавців України (з 1990 р.) багато зробив для того, щоб пробудити у широких верствах населення інтерес до дослідження рідного краю, перетворити краєзнавство на масовий рух. Головне дітище П. Т. Тронька – унікальне 26-томне видання «Історія міст і сіл Української РСР». Колосальна, безпрецедентна за своїми масштабами робота, в якій брали участь більше 100 тис. осіб, була здійснена у рекордний термін — за неповні 12 років. У цілому перу дослідника належить понад 600 наукових праць, зокрема 17 монографій.

Академік П. Тронько започаткував справжню школу наукового краєзнавства, усього себе віддав підготовці наукових кадрів НАН України, постійно працював із молоддю. Лисянська районна спілка краєзнавців «Витоки» НСК України тісно співпрацювала з легендарним краєзнавцем, переймаючи його неоціненний досвід.

Доземно поклонімося академіку П.Т. Троньку – видатному вченому, легендарному краєзнавцю. Світла пам'ять Великому Українцю.

ОСНОВНІ ПОДІЇ В ЛИСЯНЦІ ТА ЛИСЯНСЬКОМУ РАЙОНІ

(Матеріал підготував О. Березовський)

Квітень–грудень 2010 року

- 14 квітня Відбулося розширене засідання представників місцевої влади, науковців з Черкас, Києва та членів спілки краєзнавців району «Витоки», під час якого обговорено хід виконання заходів з нагоди відзначення 65-ї річниці Перемоги, випуску ювілейного часопису «Добридень».
- 9 травня У Лисянському районі відбулися урочисті заходи та мітинг на честь відзначення 65-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні. У с. Боярка відбулося урочисте відкриття пам'ятного знака воїнам-визволителям. У с. Журжинці відбулися урочисті заходи з нагоди перепоховання останків солдат з с. П. Гута в братську могилу с. Журжинці.
- 1 червня Районним управлінням юстиції зареєстровано районну громадську організацію «Клуб спортивного декоративного голубівництва любителів екзотичних, рідкісних та домашніх птахів «В'яхир», голова – В. Соколов.
- 6 липня Головою Лисянської райдержадміністрації призначено О. Павлова.
- 22 липня Районним управлінням юстиції зареєстровано Лисянську районну спортивно-молодіжну громадську організацію «Лисянський клуб парашеризму», яку очолив А. Москаленко.
- 27 серпня Відбулася конференція районної спілки краєзнавців «Витоки» за участю науковців із Києва, Черкас, на якій презентували історичний роман («Чорний ворон») уродженця Лисянщини, члена Національної спілки письменників України Василя Шкляра.
- 10 вересня Відбулися святкові урочистості з нагоди 30-річного ювілею ВАТ «Дашуківські бентоніти».
- 31 жовтня Відбулися вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних голів.
- 28 жовтня Відбулися урочисті заходи з нагоди введення в дію підвідного газопроводу до с. Дібрівка та підключення природного газу до приватних будинків.
- 17 листопада У смт. Лисянка відбулась перша сесія селищної ради з новообраним селищним головою – Т. Гнатенко.
- 19 листопада Головою районної ради обрано А. Лисичкіна.
- 1 грудня У Лисянському районі відбулось введення в експлуатацію відновленої Кам'янобрідської малої ГЕС на р. Гнилий Тікич.
- 10 грудня У смт. Лисянка відбулися урочисті заходи з нагоди відзначення 415-ї річниці з дня народження Гетьмана України Богдана Хмельницького та п'ятої річниці діяльності Лисянського полку ВГО Українського реєстрового козацтва. В рамках урочистостей на місці розташування садиби Хмельницьких урочисто відкрили та освятили пам'ятник «Родинний масток Хмельницьких».

- 24 грудня На базі СПП «Біле озеро» відкрито третю на Лисянщині місцеву пожежну команду, що обслуговуватиме села Бужанку, Кам'яний Брід, Жаб'янку.
- 26 грудня Відбулися повторні вибори депутатів сільських рад у селах Виноград, Жаб'янка, П. Попівка.
- 29 грудня Лідер Народно-демократичної партії України, голова Українського фонду Миру Л. Супрун відвідала дошкільні заклади смт. Лисянка, привітала їх вихованців із новорічними святами, вручила подарунки.

Січень – грудень 2011 року

- 17 січня Головою Лисянської райдержадміністрації призначено В. Оникієнка.
- 18 січня Районним управлінням юстиції зареєстровано Лисянську районну громадську організацію Спілка підприємців Лисянщини, яку очолив приватний підприємець Є. Головнич.
- 11 лютого Відбулося розширене засідання координаційної ради з питань краєзнавства, в ході якої внесено пропозиції щодо програми розвитку краєзнавства на Лисянщині на період до 2018 року, проаналізовано результати обстеження історичної пам'ятки – городища «Монастирок».
- 18 березня Заступник голови Черкаської обласної ради А. Рибак спільно із головами обласної організації Товариства Червоного Хреста І. Гретченком, райдержадміністрації В. Оникієнком, районної ради А. Лисичкіним ознайомилися з роботою фельдшерсько-акушерського пункту в селі Босівка, взяли участь в урочистому відкритті палати для ветеранів.
- 19 квітня Районним управлінням юстиції зареєстровано Лисянську районну громадську організацію «Воїнів запасу прикордонних військ», яку очолив Д. Олійник.
- 17 травня У смт. Лисянка пройшов черговий етап обласного кінофестивалю «Свою Україну любіть...» – «Тарасовими шляхами», присвяченого 200-річчю від дня народження Т. Шевченка та 150-річчя з дня його перепоховання, під час якого, відбулося урочисте відкриття меморіальної дошки та погруддя Т. Шевченка в районному історичному музеї. В урочистих заходах взяли участь голови Лисянської райдержадміністрації В. Оникієнко, районної ради А. Лисичкін, заступник голови обласної ради В. Касян, заступник начальника управління регіональної політики облдержадміністрації А. Кузьменко, голова федерації профспілок області П. Шевченко, заступник голови Національної спілки письменників, уродженець Лисянщини В. Шкляр, д. і. н. П. Захарченко, голова районної організації «Витоки», к. і. н. В. Щербатюк, представники викладацького та студентських колективів Київського університету ім. Т. Шевченка, науковці з м. Києва, Черкас, громадськість району.
- 28 травня Представники місцевої влади, члени районної спілки воїнів запасу прикордонних військ, учнівська молодь, громадськість селища взяли участь в урочистостях з нагоди Дня прикордонника та відкриття в смт. Лисянка пам'ятного знаку воїнам запасу прикордонних військ

«Захисникам Вітчизни всіх поколінь від воїнів-прикордонників Лисянщини».

- 17 серпня У смт. Лисянка відбувся мітинг-реквієм з нагоди 70-ї річниці розправи фашистів над єврейським населенням у лисянському лісі. Головний рабин Черкаської області Реб Дов Аксельрот відправив поминальну молитву за загиблими.
- 18 серпня У селі Писарівка відбулося урочисте відкриття нового приміщення фельдшерсько-акушерського пункту.
- 23 серпня Відбулися урочисті заходи, присвячені святкуванню 20-ї річниці незалежності України, під час яких відкрито багатофункціональний спортивний майданчик в селі Виноград.
- 24 серпня З нагоди 20-ї річниці незалежності України, відбулося районне культурно-мистецьке свято «Духовні джерела Лисянщини» за участю трудових колективів підприємств, установ та організацій, громадськості Лисянського району, представників всіх сільських громад, політичних партій, громадських організацій. В програмі святкових заходів відбувся районний фестиваль художньої творчості «Таланти твої, Лисянщини», ярмарок-виставка сільськогосподарської продукції, виставки досягнень різних галузей господарства, декоративно-прикладного мистецтва, фотовиставка «Молодь в об'єктиві», виступ народного українського хору ім. Анатолія Кріля «Горлиця» з Владивостоку.
- 9 вересня Відбулися урочисті заходи з нагоди пуску Бужанського цукрового заводу. Проведено науково-практичну конференцію на тему: «Науково-організаційні основи формування високопродуктивних посівів озимих зернових культур у інтенсивних технологіях вирощування в АПК Черкаської області під урожай 2012 року».
- 14 жовтня У смт. Лисянка пройшли заходи з нагоди Дня українського козацтва, в рамках яких відбулося засідання Єдиної координаційної ради з питань краєзнавства у Лисянському районі, вручення звання «Почесний громадянин Лисянки» земляку, письменнику В. Шкляру. Учасники заходів поклали квіти до пам'ятного знака родині Хмельницьких в мікрорайоні Жовтень селища Лисянка. В заходах взяли участь заступник голови райдержадміністрації Н. Коровіна, голова адміністрації Гетьмана в центральних регіонах України Б. Марченко, заступник обласного отамана Ю. Панчишин, начальник штабу обласного козацького полку С. Харечко, члени Лисянського районного козацького товариства Всеукраїнської громадської організації «Українське реєстрове козацтво», депутат обласної ради А. Бондаренко.
- 16 листопада Голова Лисянської райдержадміністрації В. Оникієнко, районної ради А. Лисичкін взяли участь в розширеному засіданні Громадської ради при райдержадміністрації, на якому обговорили основні питання Суспільної угоди між райдержадміністрацією, районною радою та громадськими організаціями Лисянського району, запропонованої членами районної спілки краєзнавців «Витоки».

Зацвіла моя абрикоса

Зацвіла моя абрикоса
Перший цвіт - відлуння зими.
Я вплету її квіти у косу
Нижній цвіт, неземної краси.
Заквітують ще яблуні, вишні,
Персик, груші, усе що в саду,
Уквітчає країну Всевишній
Наречену весни молоду.
Вона стане убрана, чарівна,
Зовсім юна та погляд ясний,
Україна – весняна царівна,
Що пройшла довгий шлях, нелегкий.
Її вбрання - сади в білім цвіті,
То квітучі поля і гаї,
Хай вінчає Господь теплим літом
І дарує смачні врожаї.

Тамара Атаманюк

Єдність протилежностей

Неможливо нас двох зрозуміти,
Ми як наш недосліджений світ,
Ми з тобою дві різні планети,
Ми на відстані тисячі літ.
Поміж нами галактик тумани,
Зорепадів салют і комет,
Про таких не напишуть романи
В нас нема відповідних прикмет.
В нас відсутня логічна структура,
Хоч параметри змінює час,
Та проте є тілесна текстура,
Що єднає у просторі нас.
Нам неписані мудрі закони,
Ми по виняткам з правил живем ,
І колись через всі перепони,
Ми свої теореми знайдем.

Тамара Атаманюк

Казка

У царстві « КОСМОС »

У царстві Космос править Сонце,
А Ніч - сестра іще мала .
Та керувати цілим світом
Настирно хоче і вона.
Коли цар Сонце повечеря
І лиш приляже відпочить,
Стареньку ковдру тягне Нічка,
Щоб свого братика зігріть.
Дрімає солодко правитель,
В чарівних снах кудись летить,
А пів доби царює Нічка
І це її солодка мить.
Даремно думають всі люди.
Що є планети і зірки,
А то старенька в Нічки ковдра,
Як решето у ній дірки.
То Сонце спить за пеленою,
Сопа тихенько у хмарках.
Дарма, що ковдра та старенька,
Аж чорна, темна, у дірках.
Та влада Ночі не тривала,
На ранок ковдра розтає.
І білі роси умивають
Красиве Сонце, що встає.

Тамара Атаманюк

Люблю Україну

Люблю без пам'яті, бездумно
Свою закохану весну,
Люблю квітучу Україну
І сокровенну, і святу.
Люблю безкрайню, безповоротно
І навіть в снах нема межі
Пахучим цвітом приворотним
Чаруй мене і все в мені.
Люблю відкрито, безперестанку,
Нема ніде таких красот,
Я білим птахом на світанку
У співі лину до висот.
Люблю до сліз, люблю до болю,
Як маму люблять діточки ,
Як вітер, ріки вільну долю –
В вінку заплетені стрічки.
Люблю веселкою, квітками,
Свого єства, що ще живе
Люблю найкращими словами
Люблю й без слів, люблю і все.

Тамара Атаманюк

Дума про Лисянку

Пісенний краю! Ти моя окраса,
Моя ти дума, вічна і свята
На цій землі Богдана і Тараса
Душа, немов калина розквіта.
Тут ожива Шевченка вічне слово,
Воно лежить до нас через віки...
Тут залишилась Золота підкова
І вільний дух відважних козаків
Тут храм величний золотом іскриться
У Тікача зелені береги,
Б'є джерелом Тарасова криниця
І додає нам сили і снаги.

Микола Ніколаєв

Мій рідний край

Де навесні красується калина,
Чарує душу пісня солов'я.
Там рідний край – куточок України
Найкраща в світі сторона моя.
У цім краю усе близьке й миле,
І пшениці, і сиві явори.
Тут козаки свободу боронили,
Ставали під гетьманські прапори.
Пройшли віки та слава не зів'яне,
І не погасне пам'яті зоря.
Монастирок – це отчий дім Богдана,
А Лисянка – стежина Кобзаря.

Микола Ніколаєв

Пісня про Хижинці

Хижинці – життя мого колиська
І на небі зорі молоді.
Трави в росах, що схилились низько
І розкішні навесні сади.
В тих садах – мого дитинства казка,
Юності омріяні літа.
Незабутня материнська ласка,
Що у снах далеких приліта.
Хижинці, мій заповітний краю,
Скільки б днів і років не пройшло,
Я до тебе серцем припадаю,
Ти – моє цілюще джерело.

Микола Ніколаєв

Черкаська обласна делегація із новообраним Головою НСК України д.і.н., член-кор. НАН України О.П. Ресентом. На фото (зліва направо): к.і.н. В.М.Щербатюк, к.і.н. В.М. Лазуренко, д.і.н. С.В. Корновенко, д.і.н. О.П. Ресент, к.і.н. О.Г. Шамрай, С.В. Остапова, к.і.н. В.М. Мельниченко, к.і.н. Т.А. Клименко, д.і.н. А.Г. Морозов, к.і.н. І.І. Кривошея.

Учасники V позачергового з'їзду Національної спілки краєзнавців (НСК) України (23 січня 2012 р.).

